

Suomalaisia vai
maailmankansalaisia?

Chydenius, Snellman
ja globalisaatio

ANDERS CHYDENIUS

SÄÄTIÖ • STIFTELSE • FOUNDATION

Julkaisuja 3

Suomalaisia vai maailmankansalaisia?
Chydenius, Snellman ja globalisaatio

Anders Chydenius -säätiön julkaisuja 3
Toimittanut Pertti Hyttinen

Etukannen kuva:
Keski-Pohjanmaan kirjapaino Oyj, Clas-Olav Slotte
Takakannen kuva:
Keski-Pohjanmaan kirjapaino Oyj, Kati Välimäki

Paino:
Art-Print Oy
Kokkola 2007

ISBN 978-952-99519-4-9
ISSN 1795-5297

Sisältö

Esipuhe <i>Eduskunnan puhemies Paavo Lipponen</i>	5
”Kansallisen” muuttuvat muodot <i>Professori Pauli Kettunen</i>	8
Globaali yritystoiminta ja kansalliset arvot <i>Pääjohtaja Asmo Kalpala</i>	21
Globaali talous – globaali talouspolitiikka? <i>Pankinjohtaja Sinikka Salo</i>	30
Nationalstaten i ett europeiskt perspektiv <i>Professor Sverker Gustavsson</i>	39
Kansallisvaltio eurooppalaisesta näkökulmasta <i>Professori Sverker Gustavsson</i>	50
Lokalisaation aikakausi? Globaalin kansalais- toiminnan tila ja tulevaisuus <i>Toiminnanjohtaja Pauliina Arola</i>	62
Maailmankansalaisuus – utopia vai mahdollisuus? <i>Professori Juha Sihvola</i>	71
Ruotsinkieliset tiivistelmät	83
Anders Chydenius -säätiiö	94
Anders Chydenius stiftelse	95

”Snellmanilaisen kansallisvaltion globaalit mahdollisuudet” -seminaari oli osa J.V. Snellman 200 -juhlavuoden valtakunnallista ohjelmaa. Juhlavuoden pääsihteeri, dosentti Raimo Savolainen (oikealla) oli mukana Kokkolan juhlatuomikunnan kokouksessa, johon osallistuivat myös kaupunginvaltuuston puheenjohtaja Stefan Andersson (vasemmalla) ja kaupunginjohtaja Antti Istopalus (keskellä). Kuva: Keski-Pohjanmaan kirjapaino Oyj, Jukka Lehojärvi

Kuvanveistäjä Pirkko Viitasalon suunnittelema Snellman-reliefi paljastettiin ja luovutettiin Snellman-kodin käyttöön lokakuussa 2007 Kokkolassa. Kuukautta aiemmin paljastettiin kuvanveistäjä Pekka Jylhän Snellman-muistomerkki ”Nuori sielu avoimena” (kansikuva), joka on suunniteltu suuren siirtolohkareen päälle Kaarlelankadulle. Tarina kertoo, että Kokkolassa asessaan Janne-poika souti usein Kaupunginsalmen yli tälle kivelle lukemaan. Kuva: Keski-Pohjanmaan kirjapaino Oyj, Clas-Olav Slotte

Esipuhe

Eduskunnan puhemies Paavo Lipponen

Johan Vilhelm Snellmanin juuret olivat tukevasti Pohjanmaalla, maakunnassa, joka vielä 1700-luvulla muodosti Suomesta erottuvan itsenäisen kokonaisuuden: kartoissa luki Finland och Österbotten. Tukholma oli tämän maakunnan portti maailmalle, josta terva- ja puutavarakaupan paluukuljetuksena tuotiin sivistystä: uutisia, kirjoja ja lehtiä.

Uutta vaurautta ja sivistystä edusti Suomen varhaisimpiin kuulunut Kokkolan lukuseura, joka oli perustettu vuonna 1800 itsensä kirkkohera Anders Chydeniuksen aloitteesta. Tämä nykyisen kirjastolaitoksen edeltäjä tarjosi koko Snellmanin perheelle oivan tavan hankkia lisätietoja ja pohjusti J.V. Snellmanin nousua suomalaiseksi suurmieheksi. Lukuseura oli Chydeniuksen konkreettinen perintö Snellmanille.

Anders Chydeniusta voi pitää yhtenä Ruotsi-Suomen merkittävimmistä poliitikoista 1700-luvulla. Chydenius oli Snellmanin tavoin tiukka elinkeinovapauden puolustaja, onpa häntä kuvattu ”Pohjolan Adam Smithiksi”. Snellmanin tavoin Chydenius korosti taloudellista vapautta. Vapaus näyttäytyy punaisena lankana kummankin ajattelussa: demokraatiakehitys, ihmisten tasa-arvo ja ihmisoikeuksien kunnioitus ovat ainoa tie yhteiskunnan edistykseen ja onneen.

Sekä Snellman ja Chydenius saivat taistella omien mielipiteidensä puolesta ja kokivat tappioita ja nöyryytystä ennen kuin heidät myöhemmin ”nostettiin kansakunnan kaapin päälle”. Kiistat valtakunnan talouspolitiikasta johtivat siihen, että 1766 pappissäätö päätti evätä Chydeniuksen edustusosoikeuden silloisilla ja seuraavilla valtiopäivillä. Chydenius valittiin seuraavillekin valtiopäiville 1769, mutta hänen valtakirjansa hylättiin – poliittisista syistä. Snellmanin osalla taas valtaistuimelle 1825 nousseen Nikolai I valtakunta leimasivat tiukka järjestys ja vallankumouksellisen liikehdinnän pelko.

Chydenius oli pohjoismaisen julkisuusperiaatteen uranuurtaja. Hänen ansiostaan Ruotsi-Suomessa hyväksyttiin 240 vuotta sitten painovapausasetus, joka lakkautti poliittisen sensuurin ja - ensimmäisenä lakina maailmassa - säätö asiakirjojen julkisuudesta. Snellman oli saman tiedonvälityksperinnön jatkaja, mutta hänen aikansa haasteet olivat toiset. Helmikuun vallankumous 1848 Ranskassa ja vallankumousliikkeet Euroopassa heijastuivat myös Suomeen, kylläkin lähinnä ylioppilaiden

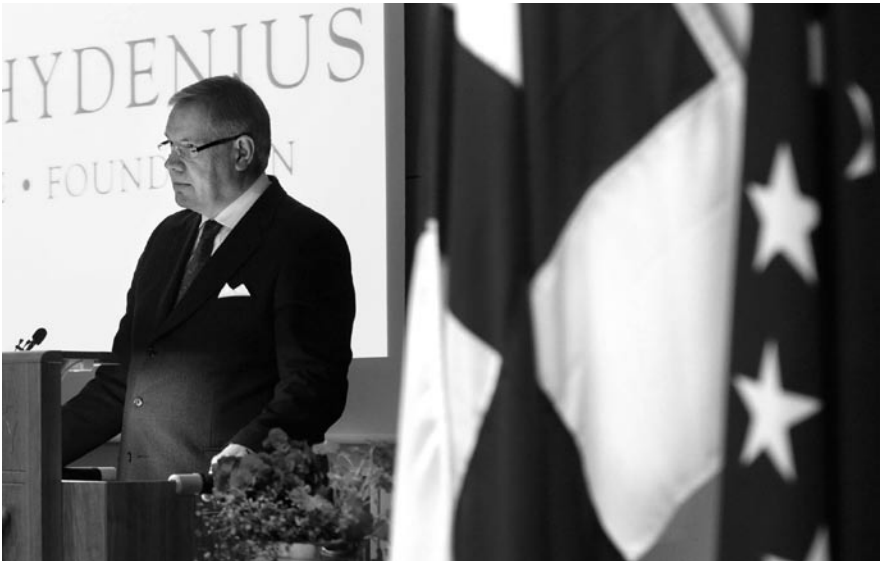
kukanpäivän juhlan vietossa maammelauluineen. Kenraalikuvernööri Mensikov nimitti Snellmania kommunistiksi ja Snellmanin ensimmäinen oma lehti, Saima, joutui useasti sensuurin kohteeksi kunnes lakkautettiin 1846. Tämän jälkeen Snellman harjoitti sanomalehtitoimintaa Litteraturblad-lehdessä Lönnrot bulvaaninaan.

Saima puolusti Saimaan kanavaa koko kansakuntaa hyödyttävänä investointina. Snellman vastusti merkantilismia ja korosti ulkomaankaupan sekä erityisesti omien tuotteiden jalostamisen merkitystä. Myöskään sosiaalipolitiikka ei jäänyt häneltä huomiotta. Saiman numerossa 9 hän sivalsi varakkaiden turhamaisuutta seuraavasti: *”Inhimillisestä heikkoudesta johtuu, että jokainen antaa mieluummin itse almun kuin maksaa valtiolle verotuksessa määrätyn summan vähäosaisten auttamiseen. Ja kuitenkin yksityiset toimenpiteet eivät voi saada aikaan läheskään sitä mitä hallituksen.”*

Maailmantaloudessa, jossa globalisaation sosiaalinen malli ei ole toteutunut ja epäoikeudenmukaisuus vallitsee monella tavalla, ote Chydeniuksen Kansallisesta voitosta vuodelta 1765 on yhä yhtä ajankohtainen kuin

Juhlavuoden seminaari kokosi yli 150 osallistujaa. Yksi puhujista oli Suomen Pankin johtokunnan jäsen Sinikka Salo (keskellä). Hän näki talouden globalisaation tuloksena kansainvälisen oikeusjärjestelmän merkittävästä kehityksestä ja suvereenien valtioiden hämmästyttävästä yhteistyökyyvystä yhteisten etujen vaatiessa. Kuvassa on myös Anders Chydenius -säätiön hallituksen puheenjohtaja Gustav Björkstrand (oikealla). Kuva: Keski-Pohjanmaan kirjapaino Oyj, Kati Välimäki

”Snellmanilaisen kansallisvaltion globaalit mahdollisuudet” -seminaarin pääpuhujana oli Snellman-juhlavuoden valtuuskunnan puheenjohtaja, eduskunnan puhemies Paavo Lipponen. Hänen mukaansa globalisaatio olisi sekä haaste että mahdollisuus myös Anders Chydeniukselle (1729-1803) ja Johan Vilhelm Snellmanille (1806-1881), jotka pitivät kansallisvaltion merkitystä keskeisenä niin demokratian kehityksenä kuin yksilön identiteetin rakentajana. Kuva: Keski-Pohjanmaan kirjapaino Oyj, Kati Välimäki

Snellmanin näkemys sosiaalipolitiikan tarpeellisuudesta: Chydeniuksen mukaan talouselämä on olemassa ”pientä ihmistä” varten – ei päinvastoin. *”Jota enemmän jossakin yhteiskunnassa toisilla on tilaisuus elää toisten työstä ja jota vähemmän toiset saavat itse nauttia vaivansa hedelmiä, sitä enemmän ahkeruus lamaantuu. Edelliset tulevat ylpeiksi, jälkimmäiset toivottomiksi, ja molemmat haluttomiksi.”* Kansallinen voitto (1765). Chydenius 1986A, s. 187.

Sekä Snellman että Chydenius talousmiehinä katsoisivat tyydytyksellä nykymaailmaa, jossa pääomat liikkuvat vapaasti ja markkinat ohjaavat työn ja valmistuksen jakautumista sinne missä se on kannattavinta. He voisivat myös sivistyksellisestä näkökulmasta arvostaa ”pienentyneen” maailman tarjoamia mahdollisuuksia yksilölle kasvattaa tietoisuuttaan. Kynnys erilaiseen informaatioon on madaltunut ja sen jakaminen nopeutunut. Toisaalta globalisaatio olisi sekä haaste että mahdollisuus myös näille miehille, jotka pitivät kansallisvaltion merkitystä demokratian kehityksessä ja yksilön identiteetin rakentajana hyvin keskeisenä.

”Kansallisen” muuttuvat muodot

Professori Pauli Kettunen

Globalisaatio – kansallinen haaste?

Globalisaatiokeskustelussa luodaan muutoksen kuvia. Nämä vaikuttavat siihen, miten poliittinen asialista, agenda, määritetään ja rajataan. Mitä ovat ja ketkä asettavat ne kysymykset, joiden oikeista vastauksista kulloinkin kamppaillaan? Olen tältä kannalta erityisen kiinnostunut muutostuvasta, joka luodaan puhuttaessa globalisaatiosta uutena kansallisena haasteena.

Millä ehdoin globalisaatiota on mahdollista käsitellä kansallisena haasteena? Millaisiksi poliittiset kysymyksenasettelut muotoutuvat, kun globalisaatiota tarkastellaan – käyttäkseni saksalaisen sosiologin Ulrich Beckin luonnehdintaa kritiikkinsä kohteesta – ”kansallisella katseella”¹? Mitä ovat kansallisen katseen rajat?

Historiallisella lähestymistavalla on kriittinen tehtävä globalisaatiokeskustelussa. Modernin valtion ja yhteiskunnan hahmottajina J. V. Snellman samoin kuin Anders Chydenius ovat ajankohtaisia siksi, että he avasivat, kehittivät ja perustelivat uusina ajatuksina sellaista, mikä sittemmin muuttui, jähmettyi ja kätkeytyi selviöiksi. Heidän käsityksiään tarkastelemalla voimme tarttua omiin itsestäänselvyksiimme, kuten esimerkiksi siihen arkiseen, itsestään selvään nationalismiin, joka ilmenee globalisaation käsittämisenä nimenomaan kansalliseksi haasteeksi.

Kansainvälinen kansallisessa

Globalisaatiokeskustelussa monet ovat rakentaneet kuvan menneisyyden suljetusta yhteiskunnasta, josta siirrytään nykyisyyden ja tulevaisuuden rajattomaan maailmaan. Muutoskuva voidaan hyvällä syyllä kyseenalaistaa molemmilta puoliltaan, niin menneisyyden kuin nykyisyyden ja tulevaisuuden osalta.

Katsokaamme ensiksi kuvaa menneisyydestä suljettujen yhteiskuntien todellisuutena. Kuva peittää näkyvistä sen, että kansallisvaltioiden ja kansallisten yhteiskuntien muotoutuminen oli kansainvälinen ja ylikansallinen ilmiö. Nationalismi on ylikansallinen ideologia: se edellyttää, että kuuluminen johonkin kansakuntaan on identiteetin yleinen perusta,

samalla kun tämä identiteetti aktivoi erityistä, sitä mikä erottaa meidät muista. Kansakunnan rakentajien ongelmanasetteluihin ja ratkaisuihin 1800-luvulla kuului olennaisesti sen, että he käsitteellistivät valtiolliset rajat ylittäviä riippuvuus- ja vuorovaikutussuhteita.

Myös Anders Chydeniuksen kysymyksenasettelu 1760-luvulla lähti tällaisista riippuvuussuhteista. Hänen käsitteensä *nation* ei tosin sisältänyt poliittisten ja etnisten rajojen yhteensovittamisen ja kansallisen tietoisuuden kasvattamisen periaatteita, kuten 1800-luvun nationalismi.² Kritisoi- mastaan merkantilismista Chydenius sai kuitenkin sen perusnäkemys, että maailma koostui taloudellisesti ja poliittisesti kilpailevista valta- ja kansakunnista. Toisin kuin merkantilismi opetti, hänen mukaansa tässä kilpailussa menestyi parhaiten se valtio, joka poisti etuoikeudet ja kunnioitti mahdollisimman pitkälle ihmisten luonnollisia vapauksia. Chydenius kehitteli tätä näkemystään vuoden 1765 valtiopäiville laatimassaan *Den nationnale vinsten* -kirjoituksessa ja myös osallistuessaan kirjoituskilpailuun siitä, miten voitaisiin torjua maastamuutto. Tilastotiedot näet kertoivat, että Ruotsin alamaiset olivat sankoin joukoin jättämässä maansa. 1700-luvun lopulla kävi ilmi, että tiedot maastamuuttajien määrästä olivat olleet täysin ylimitoitettuja – mutta harhaisen tiedon varassa on muul- loinkin tehty merkittäviä innovaatioita.

J.V. Snellmanin ajattelua hallitsi hegeliläinen näkemys maailman- historiasta, jonka toimijaksi kansakunta kohoaa tullessaan tietoiseksi itsestään ja asemastaan maailmanhistoriassa. Hän oli kuitenkin kiinnostunut myös ihmisten globaalien keskinäisriippuvuuden konkreettisista muodoista. Vuonna 1858 hän puhui ylioppilaille ”aineellisten intressien siveellisestä vaikutuksesta”. Hän kiinnitti huomiota uuteen tekniseen keksintöön, lennättimeen. Sana lensi salamana nopeammin halki suurten maa-alueiden, ja pian se kiitäisi valtameren vesimassoja alikin. Uutuus hämmästytti ihmisiä. Siitä muistuttivat alinomaan nähtävillä olleet lennätinlangat. Ihmettelyltään ihmiset eivät Snellmanin mukaan juurikaan ajatelleet, että niiden kuljettamat viestit käsittelivät enimmäkseen sokeri- naulaa ja kahvileiviskää. Hänen pääsanomansa olikin korostaa sivistyksen laajenemisen luomia yhteyksiä:

”Mutta kukaan ei hämmästele sitä, että jossain päin Euroopassa julistettu oivallus tai oppi löytää kuulijoita Amerikan aarniometsien tukkikämpillä, jossain Australian kymmenen vuotta vanhan kaupungin syrjäisessä asunnossa, Himalajan juurella ja vieläpä Taivaan pojan asuin- paikassa, Pekingissä. Kukaan ei hämmästy sitä, että runoilija tai ajattelija jostain Yhdysvaltojen meluisasta kauppapaikasta, josta hänen aineellisten pyrkimysten sorinan tukahduttama äänensä ei kuulu edes naapurihuo-

neeseen, löytää ihailijoita Euroopan kaukaisimmilta seuduilta, vieläpä Suomen järvien rannoilta. /---/ Tarvitaan jonkin verran harkintaa, että oivaltaa tällaisten asioiden yleistyksen ja suuruuden, jotta osaisi ihailia sitä sähköistä voimaa, joka herättää samoja ajatuksia ja tunteita miljoonissa ihmisissä kaikissa maapallon osissa.”³

Koululapset oppivat sopusointuisemman kuvan ihmiskunnan aineellisesta keskinäisriippuvuudesta. Zachris Topelius selvitti asiaa *Maamme kirjassa* vuodelta 1875:

”Se on viisas järjestys Jumalalta, että maat ja kansat tarvitsevat toisiaan. Sillä jos kullakin olisi kyllin itsellään, eipä kukaan etsisi toisiaan, vaan eläisi ja tekisi työtä oman itsensä eteen yksinänsä. Mutta nyt pakotetaan ihmiset tuntemaan ja auttamaan toisiaan, että kaikki rakastaisivat toisiaan niinkuin veljiä.

Niin on meidänkin maamme meriliikkeen, kaupan ja tietoin vaihtuksen kautta keskuudessa muiden maiden kanssa. Me noudamme suolamme Englannista, Portugalista ja Italiasta. Venäjältä tuomme me jyviä ja jauhoja, kun maahamme on tullut katovuosi. Ruotsista tuomme me rautaa, Norjasta sillejä, Englannista koneita. Saksanmaalta, Franskasta, Hispaniasta, Italiasta tuomme vaatekalua, hedelmiä ja viinejä. Amerikasta tuomme kahveja, sokeria, pumputia ja väri-aineita. Kiinasta tuomme teetä, Itä-Indiasta kaneelia, inkivääriä, pippuria ja muita ryytejä. Ulkomaille takaisin lähetämme me tervaa, lankkuja, lautoja, halkoja, voita, kaloja ja muita tavaroita.

Me tuomme myös kirjoja, taideteoksia ja hyödyllisiä keksinnöitä muista maista. Sellaista tavaraa on meillä vielä aivan vähä täältä sinne lähetettäväksi. Mutta vuosi vuodelta saamme sitä aina enemmän.”⁴

Snellmanille ja Topeliukselle oli selvää, että kansallisvaltion ja kansallisen yhteiskunnan muotoutuminen oli kansainvälinen prosessi. Kansallisvaltiot muotoutuivat ja lujittuivat osaltaan kansainvälisen talouden kehittyessä ja laajentuessa. Tämän seikan monet hyvinvointivaltion kriitikot ohittavat väittäessään, että hyvinvointivaltio kuuluu suljettujen kansantalouksien maailmaan. Tosiasiassa kansallisia sosiaalisia sääätelyjärjestelmiä – Peter J. Katzensteinin käsittein ”demokraattista korporatismia” – rakennettiin 1900-luvulla etenkin niissä pienissä Euroopan maissa, jotka olivat erityisen riippuvaisia kansainvälisestä taloudesta ja alttiita sen vaihteluille ja häiriöille, kuten oli laita Pohjoismaissa.⁵

Kansallinen ja kansainvälinen ovat edellyttäneet toisiaan. Kansallisvaltiollista yhteiskuntaa tehtäessä kansainvälinen vertaileminen ja mallin

ottaminen oli keskeinen tapa tuottaa ja välittää tietoa. Suomen yhteiskunnallisia ongelmia oli ennakoitava tarkkaamalla asioita ”eurooppalaiselta kannalta”, pitemmälle edistyneiden maiden kokemuksista oppimalla. Näin vaati suomalais-kansallisen liikkeen, fennomanian, johtomies Yrjö Koskinen vuonna 1874 *Työväenseikka*-kirjoituksessaan.⁶ Tällaisesta keskuksen ja periferian ajattelumallista ja siihen liittyvästä ”jälkeenjääneisyyden etujen” hyväksikäyttämisestä tuli pitkäaikainen osa suomalaista yhteiskuntapoliittista ajattelua. 1930-luvulta lähtien se ilmeni siinä, miten ”pohjoismaisen yhteiskunnan” käsite toimi eräänlaisena suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden koodina, joka voitiin tunnistaa tarkkailemalla sitä, mikä oli jo tapahtunut Ruotsissa.⁷

”Suomen mallin” kansainvälinen esikuvallisuuskaan ei ole Nokia- ja PISA-huuman uutuus. Keisarikunnan viimeisten vuosikymmenten venäläisiin uudistusmielisiin kuulunut pappi Grigori Petrov kirjoitti teoksen *Valkoilijojen maa – Suomi*, jossa Suomi ja suomalaiset kohotettiin yhteiskunnan uudistamisen ihanteiksi. Venäjäksi sitä ei tosin julkaistu ennen kuin vuonna 2004, Helsingin yliopiston Venäjän-tutkijoiden löydettyä alkuperäisen käsikirjoituksen Sofiasta. Teos ilmestyi ensin vuonna 1923 serbiksi (Neuvosto-Venäjän jätettyään Petrov vaikutti viimeiset elinvuotensa Belgradissa) sekä kirjailijan kuolinvuonna 1925 bulgariaksi ja turkiksi. Sittemmin kirja käännettiin myös arabiaksi ja kurdiksi. Erityisen syvän vaikutuksen teos teki modernin Turkin perustajaan Kemal Atatürkiin. Hänen määräyksestään kirjasta tuli turkkilaisen upseerikoulutuksen oppikirja.

Petrovin kuvaus Suomesta ja suomalaisuudesta oli kertomus edistyksen, sivistyksen ja hyveellisyyden voimasta ja voitosta. Suurella opettajalla Snellmanilla oli kaikessa tässä tärkeä osuus. Eksytysten uhatessa hän ohjasi varmoin ottein suomalaiset takaisin oikealle tielle. Näin tapahtui eritoten silloin, kun Suomen nuoriso antautui täysin englantilaisen kulkutaudin, jalkapallon, pauloihin. Snellman tuli jalkapalloilijoiden suurujuhlaan ja puhui:

”Te olette täynnä intoa ja iloa Suomen jalkapalloilun menestyksestä. Aivan tukehtuen iloonne kerrotte, kuinka ”voimakassääristen” kerhot kutsuttiin naapurimaihin Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan, vieläpä kauas Puolaan asti ja kuinka näissä maissa saavutettiin voittoja. Teidän ilonne ei tee minua iloiseksi. – Haluaisin, että rakkaassa Suomessamme olisi niitä, jotka perustaisivat seuraavanlaisia kerhoja: ”Terve aate”, ”Suuri kysymys”, ”Maitokarja”, ”Paras kananmuna”, ”Valittu siemen”, ”Lumenvalkoinen kangas”, ”Puhdas sydän”, ”Uusi kansa”, ”Koneellistumisen ylistys”, ”Yltäkylläinen maa”.⁸

Suomalaiset hylkäsivät jalkapallopaheen ja ryhtyivät perustamaan kansallista yhteishyvää ajavia valistusyhdistyksiä.

Aate- ja liikuntahistorioitsija voisi väittää, että kansallisfilosofi oli ollut haudan levossa vuosia ennen kuin jalkapallo – sittenkin verraten hillitysti – nousi maihin Suomen niemelle. Petrovin tiedetään omakohtaisesti tunteneen Suomea, mutta *Valkoliljojen maa* perustui luovaan yhteiskunnalliseen mielikuvitukseen. Ennen kaikkea venäläispapin suomalaisfantasiat samoin kuin niiden saama kansainvälinen merkityskin todistavat, että kansallinen yhteiskunta oli kansainvälinen ja ylikansallinen luomus.

Globaalin talouskilpailun nationalismi

Globalisaatiokeskustelun muutoskuvat osoittautuvat kyseenalaisiksi myös nykyistä ja tulevaa koskevilta osiltaan. Kuva ”rajattomasta maailmasta” kätkee sen, että globalisaatio antaa uutta pontta kansallisille näkökulmil-
le.

Nationalismi ilmenee nykymaailmassa muillakin tavoin kuin kansallisiin ristiriitoina kommunismin jälkeisessä Itä-Euroopassa, sosiaalisen epävarmuuden ruokkimana muukalaisvihana Länsi-Euroopassa, kansallisten instituutioiden ja identiteettien menettämisen pelkona EU-integraation piiriin kuuluvissa maissa ja valtioita hajottavina etnisinä kamppailuina globalisaation valtavirran ulkopuolisissa köyhissä maissa. Näemme ja kuulemme vahvaa kansallista paatosta myös globaalien talouden menestyt-
tyjen keskuudessa. Kaikissa OECD-maissa kilpailuetua haetaan tiedosta, osaamisesta ja *kansallisesta* innovaatiojärjestelmästä. Kilpailukyvyistä puhuttaessa monikon ensimmäinen persoona esiintyy taajaan ja ”me” viittaa ennen kaikkea kansalliseen kokonaisuuteen.

Kansallinen kilpailukyky on vanha tavoite. Sen läpäisyvoima vahvistui kuitenkin 1980- ja 1990-luvuilla. Tähän vaikutti uusliberalistisen ideologian voimistuminen ja sen myötä erityisesti rahamarkkinoiden sääntelyn purkaminen. Globaalien rahamarkkinoiden synnylle loi samaan aikaan edellytyksiä informaatio- ja kommunikaatioteknologian sähköinen mullistus. Neuvostoliiton ja ns. reaaliosialismin luhistuessa kapitalismista tuli globaali talousjärjestelmä vailla varteenotettavaa haastajaa.

Uutta ei kuitenkaan ollut vain kilpailukyvyyn aiempaa keskeisempi asema poliittisen asialistan määrittelijänä. Myös kilpailukyvyyn merkitykset muuttuivat. 1980-luvulle saakka ”meidän” yrityksemme edustivat ”meidän” kansantalouttamme maailmanmarkkinoilla käytävässä kilpailussa. Tällä ajattelutavalla on yhä voimaa; Nokian menestys samoin kuin

vaikeudetkin herättävät suomalaisissa isänmaallisia tunteita. Kuitenkin uudet vaatimukset ovat korostuneet kilpailukyvyssä 1980-luvulta lähtien, ylikansallista rahamarkkinoiden kasvaessa ja yritysten kansainvälistyessä ja moni- ja ylikansallistuessaan. ”Meidän” on kansallisissa ja paikallisissa yhteyksissämme tehtävä itsemme houkutteleviksi paikan ja tilan siteistä vapautuville talouden toimijoille, joiden päätökset ohjaavat rahavirtoja, sijoituksia ja tuotannon ja työpaikkojen sijaintia.

Yleistä liikkuvuuden kasvua keskeisempänä globalisaation ominaispiirteenä voidaan pitää liikkuvuuden ja liikkumattomuuden uudenlaisia yhdistelmiä. Brittisosiologit Scott Lash ja John Urry ovat tunnistaneeet globalisaatioissa kaksi puolta. Ensiksikin siihen kuuluvat yhä laajemmat, nopeammat ja tiheämmät virtaukset yli rajojen. Näissä virroissa liikkuu rahaa, informaatiota, kulttuuria, rikollisuutta, huumetta, saastetta, ympäristöriskejä. Toinen globalisaation puoli on lisääntyvä refleksiivisyys. Se tarkoittaa, että kaikilta toimijoilta vaaditaan yhä enemmän jatkuvaa, suorastaan reaaliaikaista, oman toiminnan arviointia.⁹ Itsearviointissa on pystyttävä omaksuma nopeasti ja vaihtelevasti kulloinkin keskeisen toisen toimijan perspektiivi. Esimerkiksi ay-liikkeen ja kunnallisten ja valtiollisten päättäjien edellytetään sisäistävän oman itsearviointinsa perusteiksi ne liike-elämän toimijoiden ylipaikalliset tai ylikansalliset näkökulmat, joista paikallisia ja kansallisia yhteisöjä verrataan ja niiden kilpailukykyä arvioidaan.

Paikkakunnat, kansakunnat ja alueet kilpailevat keskenään myös sopivista ihmisistä. Siirtolaisuus köyhemmistä maista on yhä olennaisempi osa työmarkkinaproblematiikkaa. Väestöltään vanhenevassa Euroopassa vaalitaan kilpailukykyä ja koetetaan kasvattaa eurooppalaista tietoisuutta, mikä ruokkii ambivalenttia tai kynnistä suhtautumista siirtolaisuuteen. Erilaiset valikoivan maahanmuuttopolitiikan hankkeet tähtäävät siihen, että ”me” voisimme säilyttää taloudellisen kilpailukykyämme ja sosiaalisen kiinteytemme, vaikkakaan emme etnistä yhtenäisyyttämme.

Toimintaympäristöjä tuotteistetaan. Näillekin tuotteille, niin Suomelle kuin Kokkolalle, kehitetään myös näyttöarvoa ja tuotemerkkiä. Tämän toiminnan osaksi soveltuu identiteettien pohtiminen ja terävöittäminen. Paikallisten, alueellisten, kansallisten ja eurooppalaisten traditioiden etsintä on kovassa kasvussa. Suomalaisuuden sisällöstä ilmestyy yhä uusia kirjoja, ja jokainen vireyttään vakuuttava paikkakunta profiloituu jollakin vahvuuttaan kuvastavalla perinteellä. Tämä muistuttaa sitä, miten kansakuntia rakennettiin 1800-luvulla. Kansallisia traditioita ei ainoastaan löydetty, vaan myös tarmokkaasti rakennettiin erilaisista raaka-aineista.

Suomalaisuuden historiasta haetaan nyt mielellään sellaista, mikä todistaa länsieurooppalaisuudestamme ja vanhasta suuntautumisestamme uuden etsintään. Mielihyvin luemme, mitä Espanjan konsuli Angel Ganivet kirjoitti Suomesta 1890-luvun lopulla; suomeksi hänen ”suomalaiskirjeensä” julkaistiin vuonna 1993: ”Suomelle on luonteenomaista, että kaikki käytännölliset keksinnöt hyväksytään innokkaasti, nopeasti ja perinpohjaisesti.” Ennen kuin Ganivet ryhtyi kuvaamaan suomalaisten ja erityisesti suomalaisnaisten yletöntä innokkuutta polkupyöräilyyn, hän totesi: ”Puhelin on täällä melkein yhtä yleinen kuin keittovälineet, se on lisähenkilö missä tahansa keskustelussa. Monesti syntyy epä tietoisuutta, jonka voi selvittää vain joku poissa oleva; hetkessä saadaan vastaus ikään kuin tiedon antanut olisi ollut samassa seurassa.”¹⁰ Kuvaus saattaa näyttää liioittelevalta nykypäivän näkökulmasta, mutta on terveellinen muistutus siitä, että kokemus rajusti ja nopeasti uudenaikaistuvasta maailmasta on kaikkea muuta kuin uusi asia.

Globalisoituvassa maailmassa suomalaisuuden määrittelijät haluavat mielellään yhdistää ”meihin” tällaisen Ganivetin kuvaaman dynaamisuuden. Vähemmälle huomiolle jätetään piirteet, joita taloustieteilijä O.K. Kilpi korosti vuonna 1915. Hänen arvionsa mukaan suomalaisen kansanluonne ei ollut taipuvainen ”nykyaikaiseen industrialismiin ja kapitalismiin”. Hän välitti, että ”tuskin minkään kansan elämänviisauteen on hitaus, ajan yltäkylläisyys ja ylenpalttisuus, vitkaus, syöpyntä niin syvälle kuin Suomen kansan”. Kilpi totesi ymmärtäväisesti, että monien mielestä ”kapitalistisen talousihmisen ihanne” oli ”eettiseltä, jopa esteettiseltä kannalta hyvin vastenmielinen”. Talouden ja teollisuuden väheksynnästä oli kuitenkin päästävää: ”Semmoisessa kiihkeässä kilpailussa, jota sivistyskansat nykyänsä taloudellisen elämän alalla käyvät, täytyy myös Suomen kansan koettaa pitää varansa.”¹¹ Näin myös Kilven pohdiskelu kiertyi teemaan, jonka moni globalisaatiokeskustelun osanottaja voisi tunnistaa omakseen.

Kun kysymykset, jotka aikaisemmin sisältyivät kansallisen politiikan asialistaan, ovat tulkittavissa ulkoisiksi pakottaviksi ehdoiksi, avautuu uusia edellytyksiä kansallisen yhteisyyden tähdentämiselle. 1990-luvun alkupuolen syvä talouslama loi Suomessa lisää voimaa tällaiselle konsensuksen korostukselle. Yhtäältä kansallinen yhteisyys tuetaan näkemykseen, jonka mukaan politiikan kuuluu reaktiivisesti tunnistaa ja toteuttaa talouden määräämiä kansallisia välttämättömyyksiä. Toisaalta kansallinen yhteisö hahmottuu valtion aktiivisin toimin luotavaksi toimintaympäristöksi innovatiiviselle, vapaalle taloudelle. Tätä kuvastavat 1990-luvun alussa julkiseen keskusteluun tulleet tunnuksiset ”tiedon ja osaamisen Suo-

mi” sekä ”kansallinen innovaatiojärjestelmä”. Tutkijat ovat tavoitelleet tällaista valtion tehtävien uudelleensuuntautumista puhumalla ”kilpailuvaltion” tai ”kilpailukykyvaltion” rakentumisesta.¹²

Kansallisvaltion muotoutuminen kilpailuvaltioksi ei merkitse välttämättä instituutioiden dramaattisia muutoksia. Pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden rakentamisvaiheessakin maailmanmarkkinariippuvuus ja kilpailukyky olivat vaikuttavia näkökohtia.

Kolmekymmenluvun suuresta talouslamasta tehtiin Skandinavian maissa, etenkin Ruotsissa, johtopäätöksiä, jotka antoivat kansantalouden ja yhteiskunnan käsitteille uutta sisältöä. Heikommin ja myöhemmin näin tapahtui myös Suomessa. Yhteiskuntaluokkien etujen ristiriitaisuus tunnustettiin, mutta uutena johtopäätöksenä oli ajatus hyvästä kehästä, joka voitiin saada aikaan kansantalouden ja kansallisen yhteiskunnan sisällä työntekijä-kuluttajien ja maanviljelijä-tuottajien samoin kuin työntekijöiden ja työnantajien kompromissien avulla. Luottamus hyvään kehään laajeni toisen maailmansodan jälkeen ajatteluksi, jonka mukaan taloudellinen kasvu, sosiaalinen tasoitus ja demokratian laajentaminen tukevat toisiaan.

Siinä, miten globalisaatiosta Pohjoismaissa keskustellaan kansallisena haasteena, voi nähdä jatkuvuuksia tästä vanhasta hyvän kehän ideologiasta. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion ja sopimusjärjestelmän puolustajat ovat pyrkineet osoittamaan, että nämä instituutiot ovat kilpailuetuja ja vastaisuudessakin joustavasti muovattavissa kilpailukyvyyn palvelukseen. Toistaiseksi heillä, esimerkiksi ammattiyhdistysliikkeen edustajilla, on ollut menestystä tässä puolustustaistelussa. He eivät kuitenkaan aseta niitä kysymyksiä, joiden vastauksista kiistellään.

Suomalaisen konsensuksen pitkä ristiriitainen linja

Suomessa kansallinen konsensus näyttää rakentuneen kilpailukykytavoitteen ympärille kitkattomammin kuin Ruotsissa. Vanhastaan Suomessa on suhtauduttu epäluuloisemmin kuin Ruotsissa ajatukseen valtiosta *välteenä*, jota käytettäisiin poliittisen tahdon ja kulloistenkin poliittisten voimasuhteiden mukaan. Poliitiikan ideaalina on ollut pikemminkin toteuttaa valtioon itseensä sisältyvää tahtoa, jota Snellman kutsui hegeliläisittäin ”siveellisyydeksi kansallishenkenä”. Näiltä pohjin oli luontevaa suomentaa politiikan käsite ”valtiolliseksi toiminnaksi”. Tähän ajattelutapaan on ollut helppo yhdistää politiikkaa epäpolitisoinnaksi kansallisen välttämättömyyden korostus: ulkoa määräytyviä välttämättömyyksiä toteutetaan sisäisen tahdon voimalla. Monet historialliset tilanteet on

voitu Suomessa konkreettisemmin kuin Ruotsissa kokea ja tulkita taisteiluiksi kansallisesta selviytymisestä. Nämä kansalliseksi historiaksi työsteetyt kokemukset ovat luoneet edellytyksiä kansallisiin välttämättömyyksiin vetoavalle ajattelu- ja puhetavalle ulkopolitiikassa ja talouspolitiikassa.

Suomen historiassa on kuitenkin paljon todisteita myös siitä, miten kansan ykseyden korostus on ruokkinut konflikteja. Snellmanin kansallisessa tehtävämäärittelyssä – kansakunnan tekemisessä maailmanhistorian toimijaksi – oli kaksi puolta, sivistyneistön kansallistaminen ja kansan sivistäminen. Tästä noussut eheyden ja kokonaisuuden ideaali loi pohjaa sille, että poliittiset ristiriidat muodostuivat kamppailuiksi siitä, kenellä on oikeus puhua kansan nimissä ja siten määritellä kansa. Tämä ulottuvuus nousi esiin 1860-luvulla fennomaanien ja liberaalien välisissä kiistoissa, ja myöhemmin se ilmeni myös työväenliikkeen ja porvariston vastakkainasetteluissa. Se näkyi myös vuoden 1918 sisällissodassa. Siihen johtaneen konfliktin kumpikin osapuoli vaati itselleen oikeutta puhua kansan eikä vain jonkin kansanosan nimissä. Lopputulos ei voinut olla kompromissi.

Yhden ja kokonaisen kansan korostamista kuvasti ja edisti osaltaan tapa, jolla suomen kieltä muovattiin 1800-luvulla poliittisten ilmiöiden käsittelyyn pystyväksi. ”Kansa”, ”kansakunta”, ”kansallinen” ja ”kansalainen” – ja myös ”kansanvalta” – nivottiin yhteen aivan toisin kuin vastaavat käsitteet ranskassa, englannissa, saksassa tai ruotsissa. Kansan ykseyden perusteella voitiin sekä oikeuttaa olevia oloja että vaatia niiden muuttamista. Siihen vedoten konservatiivit tuomitsivat toiminnan, joka ilmaisi ja avasi sosiaalisia ristiriitoja; tällaista toimintaa oli ennen kaikkea työväenliike. Sosialistit puolestaan tuomitsivat kansan nimissä sen, että hallitsevat ryhmät väittivät omia erityiseturiaan yleiseksi, kansalliseksi eduksi.

Suhtautumisessa ristiriitoihin ja ryhmätuihin esiintyi vaihteluja ja muutoksia. 1960-luvulle on ajoitettavissa merkittävä ideologinen käänne. Koetun yhteiskunnallisen murroksen tulkinnoissa sai huomattavan jalansijan näkemys, että tunnustettuina ja säänneltyinä ristiriidat olivat hyödyllisiä yhteiskunnan toimintakyvylle ja kiinteydelle. Väinö Linna historiallisine romaaneineen osaltaan myötävaikutti tämän ajatustavan omaksumiseen. Sitä perustelivat Erik Allardt ja muut sosiologit, jotka kohosivat 1960-luvulla kansallisen eheytyksen oppaiksi. Pitkälle kehittyneen työnjaon oloissa yhteiskunnallinen kiinteyden edellytti heidän mukaansa yhdenmukaisuuden paineen alentamista. Kommunistien tulo hallitukseen vasemmiston vuoden 1966 vaalivoiton jälkeen vastasi tätä Kekkosen tukemaa näkemystä, ja sen mukaista oli myös tulopolitiikaksi

kutsuttujen, hallituksen ja etujärjestöjen entistä syvempään yhteistyöhön perustuneiden toimintatapojen aloittaminen vuonna 1968.

Käänteessä vaikutti kuitenkin edelleen, kuten Risto Alapuro asian ilmaisee, ”pakotetun pluralismin” piirre.¹³ Kompromissit olivat tarpeen ennalta määrätyn kansallisen yhteisedun pelastamiseksi. Yhteisetu tulkittiin paljolti selviytymiseksi ulkoisista välttämättömyyksistä. Toiset liittivät kansalliset välttämättömyydet Suomen ja Neuvostoliiton suhteeseen, toiset vientiteollisuuden kansainväliseen kilpailukykyyn, monet näihin molempiin.

1980-luvulle saakka sisäinen poliittinen integraatio sisältyi olennaisena ongelmana kansallista toimijuutta koskeneisiin kysymyksenasetteluihin. 1980-luvulla huoli yhteiskunnallisista ristiriidoista painui taka-alalle, eikä edes 1990-luvun alkupuolen syvä lama ja suurtyöttömyys nostanut sitä keskeiseksi kysymykseksi. Kun kapitalismin haastaneet järjestelmät ja liikkeet hajosivat, yhteiskunnallisista ristiriidoista purkautui niihin pitkään sisältynyt talous- ja yhteiskuntajärjestelmän perusteita koskenut poliittinen lataus.

Globaali talouskilpailu ei kuitenkaan ole häivyttänyt kansalliseen toimijuuteen keskittyvää peruskysymystä, vaan antanut sille uutta sisältöä ja pontta. Se joka väittää, että olemme siirtyneet kansallisista globaaleihin ongelmanasetteluihin, lukekoon uuden vuosituhatosen alkuvuosien selvityksiä Suomen menestyksen eväistä. Etujärjestöt, tutkimuslaitokset ja ministeriöt ovat teettäneet raportteja, joissa globalisaatiota tarkastellaan kansallisena haasteena, kansallisella katseella. Myös vanhat kansallisen eheyden ja voiman tunnukset ovat vilkkaassa käytössä. Vedotaan ”talvisodan henkeen” ja vakuutetaan, että ”Suomi selviää seinää vasten”.¹⁴ Maailman kerrotaan olevan syvässä muutoksessa, mutta samaan hengen-vetoon puhutaan itsestäänselvytenä Suomesta toimijana. Se esiintyy olemukseltaan muuttumattomana ”me”-yksikkönä, jolle globalisaatio on kansallinen kysymys, kansallisen kilpailukyvyn haaste.

Kansallisen katseen rajat

Ajattelutapa, jonka mukaan toimintaympäristö muuttuu rajusti mutta toimijat itse, kuten Suomi, edustavat pysyvyyttä ja jatkuvuutta, näyttää hallitsevan poliittista keskustelua. Kuitenkaan globalisaatio ei muuta vain toimintaympäristöjä, vaan toimijatkin muotoutuvat ja määrittävät uudelleen. Sellaiset sanat kuin ”me” ja ”yhteiskunta” menettävät aiempaa, kansalliseen kokonaisuuteen liittyntä itsestäänselvyttään. Tämän vuoksi globalisaation merkitysten tutkiminen – myös globaalin talouskil-

pailun nationalismin tutkiminen – vaatii irtautumista kansallisen katseen rajoista.

Kysymys on myös poliittinen. Sikäli kuin globalisaatiota rajoitetaan käsittelemään kansallisena haasteena, kilpailukyky-yhteisön projektille on varsin vähän varteenotettavia vaihtoehtoja. Sellaiset kansallisesti rajautuneet globalisaation käsittelyn vaihtoehdot, joissa kansallista kilpailukykyä ei asetettaisi käytännössä etusijalle, osoittautuvat joko voimattomiksi (nostalginen hyvinvointinationalismi) tai tuhoaviksi (äärioikeistolainen muukalaisvastainen nationalismi). Kilpailukyky-yhteisön projekti on kuitenkin ongelmallinen.

Se on sitä ensiksikin konsensuskorostuksensa vuoksi. Hollantilainen aatehistorioitsija ja historianteorian tutkija Frank Ankersmit tekee eron konsensuksen ja kompromissin välillä. Konsensus perustuu siihen, että ennalta määritellään yhteinen etu ja erilaisista eduista etsitään sitä, mikä niissä on yhteisen edun ainesta. Kompromissi sen sijaan lähtee etujen erilaisuudesta ja ristiriitaisuudesta eikä poliittinen prosessi tähtää tämän asiantilan peittämiseen tai lakkauttamiseen. Ankersmitin mukaan konsensus on konservatiivista ja sulkevaa, kompromissi sen sijaan luovaa ja avointa.¹⁵

Globaalin talouskilpailun näkökulma korostaa kansallista konsensusta ja kilpailukykyä sen ytimenä. Korostus näyttää erityisen itsestään selvältä silloin, kun haasteeseen halutaan vastata tietoon, osaamiseen ja poliittiseen vakauteen perustuvalla kilpailustrategialla. Luottamus siihen, että kaikki hyvät asiat tukevat toisiaan ja palvelevat myös kilpailukykyä, rajaa kuitenkin näkökenttää. Se voi kääntyä käsitykseksi, että asiat ovat hyviä, mikäli ne palvelevat kilpailukykyä. Ennen muuta tällainen konsensualismi estää asettamasta kysymyksiä niistä erilaisten ihmisten ja ihmisryhmien erilaisten etujen, tarpeiden ja tavoitteiden puolesta, jotka eivät kenties ole alistettavissa konsensuksen piiriin ja kilpailukyky-yhteisön projektin palvelukseen.

Toinen ongelma on toimintastrategioiden kansallinen rajoittuneisuus. Niin vahvat edellytykset kuin globaalinen talouskilpailun nationalismille onkin, sillä on kuitenkin rajansa.

Suomen tapauksessa voidaan esimerkiksi kysyä, miten pitkälle hyvinvointi- ja koulutusjärjestelmän tasa-arvoperiaatteita on lopultakaan mahdollista perustella kilpailuetuargumentin avulla. Näitä periaatteita voidaan kuitenkin arvostaa muista syistä, päämäärinä sinänsä tai sosiaalisen integraation keinoina. Hyvinvointivaltioiset rakenteet ovat

suuresti muovanneet ihmisten elämänodotuksia. Ne saattavat olla tarpeen jo poliittisen vakauden kannalta eli sen kannalta, antavatko kansalaiset edelleen hiljaisen hyväksyntänsä päätöksentekojärjestelmälle. Talouden globalisoituessa ja Euroopan laajetessa tällaisia rakenteita ylläpitävä kansallinen politiikka vaatii edellytykseen ylikansallista sääntelyä, joka muun muassa estää verokilpailun tuhoamasta julkisen hyvinvointi- ja koulutusjärjestelmän rahoituspohjaa.

Kyse ei kuitenkaan ole vain kansallisen politiikan edellytyksistä globaalien talouden oloissa. Globalisaatio koskee syvemmin politiikan kansallisvaltiollisia ja valtioidenväliseen järjestelmään liittyviä rajoja.

1990-luvun viimeisiin vuosiin ajoittuu globalisaatiokeskustelun käänne, jossa globalisaatio ”politiisoitiin”. Se avattiin ristiriitaisten intressien ja vaihtoehtoisten visioiden teemaksi ja myös kansalliset rajat ylittävän demokratian kysymykseksi. Poliitiikan paluu, mutta paljolti ylikansallisena ja alikansallisena, liittyy myös niihin moninaiisiin ympäristön ja elämisen ongelmiin, joihin on viitattu globaalien riskiyhteiskunnan¹⁶ käsitteellä. Ympäristöön tai ihmisoikeuksiin keskittyvät uudet yhteiskunnalliset liikkeet rikkovat kansallisvaltioiden järjestelmälle ominaista ulkoisten ja sisäisten asioiden rajaa. Voidaan entistä vakuuttavammin perustella, että vastaukset kansallisen kilpailukykyyn kysymyksiin eivät riitä vastauksiksi kysymyksiin demokratiasta, kansalaisuudesta, sosiaalisista oikeuksista ja elämän ekologisista ehdoista. Nämä kysymykset ovat poikkikansallisia tai yhtä aikaa paikallisia, kansallisia, eurooppalaisia ja globaaleja, ja niiden yhteydessä ”me” määrittäyty toisin kuin darwinistisessa puheessa globaaliin kilpailuun sopeutuvasta kansallisesta yhteisöstä.

1 Ulrich Beck: Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter. Neue weltpolitische Ökonomie, Frankfurt am Main 2002, luku II (Kritik des nationalen Blicks).

2 Chydenius määritteli: ”Nation är en mängd af människor, som förenat sig, at i skygd under högsta Magten, genom tilhjelp af Ämbetsmän, få söka sin och sina efterkommandes välmågo.” Anders Chydenius: Den nationale vinsten. Utgivet av Lars Salvius, Stockholm 1765, § 2.

3 J.V. Snellman: Om de materiella intressenas sedliga inflytande. Samlade arbeten VIII 1857-1858. Helsingfors 1996, 726. – Uusimmassa suomennoksessa, Kootuissa teoksissa (osa 15, Helsinki 2003, 301), ”telegraftråden” on virheellisesti käännetty ”puhelinlangoiksi”. Pitkän lainauksen suomennos on kuitenkin voitu tässä ottaa Kootuista teoksista (osa 15, 301; siitä puuttuva kursivointi lisätty).

4 Z. Topelius: Maamme-kirja. Lukukirja alimmaisille oppilaitoksille Suomessa. Toinen jakso. Suomentanut Joh. Bäckvall. G.W. Edlund, Helsinki 1876, 15-16.

- 5 Peter J. Katzenstein: *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe*, Ithaca & New York 1985;
- 6 Y.K.: *Työväenseikka I-III*. Kirjallinen Kuukauslehti 1, 4, 8/1874, erityisesti 1/1874, 2.
- 7 Pauli Kettunen: *Kansallinen työ. Suomalaisen suorituskyvyn vaalimisesta*. Yliopistopaino, Helsinki 2001, 242-249. – "Jälkeenjääneisyyden etuja" on eritelty Alexander Gerschenkron: *Economic Backwardness in Historical Perspective. A Book of Essays*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1962, 356-363.
- 8 Grigori Petrov: *Valkoilijojen maa – Suomi*. Turkinkielisestä laitoksesta suomentanut Pekka Karvanen. Pohjoinen, Oulu 1978, lainaus s. 57.
- 9 Scott Lash & John Urry: *Economies of Signs and Space*. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi 1994, 108.
- 10 Angel Ganivet: *Suomalaiskirjeitä*. WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva 1993, 89-90.
- 11 O.K. Kilpi: *Suomalaisen kansanluonteen taipuvaisuus nykyaikaiseen industrialismiin ja kapitalismiin*. Aika 1915, 73, 84, 87; Kettunen 2001, 220.
- 12 "Kilpailuvaltiosta" ks. esim. Ronen Palan & Jason Abbot, with Phil Deans: *State Strategies in the Global Political Economy*. Pinter, London and New York 1999.
- 13 Risto Alapuro: *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Tammi, Helsinki 1997, 195-197.
- 14 Lainaukset julkaisusta Tapani Ruokanen: *Suomen menestyksen eväät*. Tiekartta tulevaisuuteen. Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA, Helsinki 2004, 9.
- 15 F. R. Ankersmit: *Political Representation*. Stanford University Press, Stanford 2002, 193-213.
- 16 Ulrich Beck käyttää tätä käsitettään esim. edellä viitteessä 1 mainitussa kirjassaan.

Globaali yritystoiminta ja kansalliset arvot

Pääjohtaja Asmo Kalpala

Tässä esityksessä tarkastelen globaalin yritystoiminnan haasteita kansallisten arvojen perspektiivistä. Tulen osoittamaan, että vaikka arvot muuttuvat ajan myötä, on ihmisen kunnioittaminen pysyvä arvo sekä yrityksissä että yhteiskunnassa. Yritykset ovat osa yhteisöään, missä tahansa ne toimivatkin, ja yrityksiltä tulee näin ollen edellyttää, että ne ottavat huomioon eri sidosryhmänsä.

Ensin muutama sana taustatiedoksi. Edustamani yhtiöryhmä, Tapiola, on keskinäinen eli asiakkaittensa omistama. Omistajiamme ovat siis ne, jotka käyttävät palveluitamme, eivät ulkopuoliset sijoittajat. Euroopassa keskinäisten vakuutusyhtiöiden markkinaosuus on noin 25, Suomessa yli 60 %, mutta toimialamme kuvaa muokkaa pörssiyritysten saama suuri julkisuus. Vakuutustoiminta kuitenkin perustuu keskinäisyyden periaatteelle: sille, että riski tasataan vakuutuksenottajien kesken ja katetaan etukäteen kerättävillä vakuutusmaksuilla. Katsomme, että tehtävämme tällä toimialalla on edistää sosiaalista tasa-arvoa ja luoda edellytyksiä yritystoiminnan riskinotolle, niin investointien vakuuttamisen kuin rahoittamisenkin avulla.

Tapiola on keskittynyt toimimaan kotimaan markkinoilla, mutta palvelemme asiakkaita, jotka ovat globaaleja toimijoita, ja sijoitustoimintamme ja jälleenvakuutuksemme ovat globaalia. Meillä on lisäksi monenlaista yhteistyötä pohjoismaisen kumppanimme kanssa ja keskinäisten yhtiöiden kansainvälisten järjestöjen puitteissa. Globaalisuus on enenevässä määrin läsnä myös Suomen markkinoilla. Meillä on omakohtaista kokemusta suuristakin muutoksista. 80-luvulla kaksi keskisuurta vakuutusyhtiötä, Aura ja Pohja, fuusioituivat Tapiolaksi. Viime vuosina olemme muuttuneet vakuutusyhtiöstä täyden palvelun finanssiyhtiöryhmäksi. Muutoksissa olemme voineet tukeutua omiin yhteisöllisiin arvoihimme.

Esivanhempiemme 10 käskyä

Tarkasteluni lähtee liikkeelle kansallisista arvoista ja ns. vanhoista hyvistä ajoista. Sananlaskuissa säilynyt kansanviisaus on sitä kokemusperäistä vii-

sautta, jota nykyisin kutsutaan hiljaiseksi tiedoksi. Yrityksissä on havaittu, miten tärkeää tämä perinnetieto on yrityksen menestyksen kannalta, ja sitä yritetään saada talteen ja opettaa tulokkaille.

Professori Matti Kuusi on kiteyttänyt vanhan kansan sananlaskujen pohjalta esivanhempiemme kymmenen käskyä. Niiden mukaan näyttäisi siltä, että kunnon suomalaisen ihanne oli ihminen, joka teki lujasti työtä vastatakseen itse itsenäisesti omasta ja perheensä elannosta, koska tiesi, ettei muiden apuun juuri ole luottamista. Koska muihin ei ollut luottamista, oli viisasta olla vaitelias, malttaa mielensä ja mieluiten pitää tietynlaista välimatkaa. Jos vuorovaikutusta kuitenkin syntyi, piti osata pitää puolensa, silti samalla arvostaen sekä itseä että muita.

Säästämistä pidettiin tärkeänä, koska kaikesta oli tiukkaa. Tähän liittyy sananlaskun varoittelu anteliaisuudesta. Se ei toki kieltänyt vieraanvaraisuutta, vaan vain tuhlailevan avokätisyyden; siihen ei leveysasteillamme ollut varaa. ”Arvaa oma tilasi, anna arvo toisellekin” sekä työn arvostus sopivat hyvin ohjenuoraksi myös globalistuvaan maailmaan.

Koti, uskonto ja isänmaa arvopohjana

Kun tarkastellaan kansallisia arvoja yhteiskunnan kehityksen yhteydessä, käy ilmi, että perinteisten arvojemme aineksia ovat olleet kristillisuus, luterilaisuus koko kansan uskontona sekä koti ja isänmaa, toisin sanoen me vastaan muut. Tämänlainen yhteisöllisyyden vahvistaminen oli 1900-luvun alkupuolella välttämätöntä, koska oli juuri koettu kansan kahtiajako sisällissodan muodossa ja pelättiin neuvostopropagandan vaikutusta työväestön keskuudessa. Oli luotava hyvinvointiyhteiskunta ja vahvistettava luottamusta siihen, että kaveria ei jätetä rauhankaan aikana. Työ oli yhteiskunnan tapa jakaa hyvinvointia.

Sodanjälkeisinä jälleenrakentamisen vuosikymmeninä säästäväisyys ja uhrautuminen olivat valttia. Talouden avautuminen 80-luvun lopulla nosti esiin yksilöllisyyden. Kun ei osattu uusia pelisääntöjä, työttömyys ja ylivelkaantuminen kasvoivat, verotulot romahtivat ja hyvinvointiyhteiskunta kriisiytyi. Työvoimasta kaksi viidesosaa jäi vaille työtä, tästä määrästä 150 000, jopa 200 000 pysyvästi. 1990-luvun laman seurauksena osa kansallisen perheen jäsenistä hylättiin. Keskinäinen solidaarisuus ei enää koskenutkaan heitä; työttömyys ja ylivelkaantuminen katsottiin heidän omaksi syykseen, puhuttiin jopa sosiaalipummeista. Talous alkoi kasvaa, mutta jätti kyydistä ne, jotka olivat pudonneet kelkasta. Osa kansasta syrjäytyi.

Syrjäytyminen on globaalitaloudessa ongelma, joka on ratkaistava paikallisesti. Työttömyyden henkiset seuraukset nähdään vasta nyt. Saavutetuille eduille tuli raskas hinta. Ihminen on sosiaalinen olento, jonka onnellisuus vaatii mielekästä tekemistä ja toisten hyväksyntää. Työtasa-arvo on ihmiselle tärkeämpää kuin rahatasa-arvo.

Entäs jos lama olisi hoidettu toisin?

Nykyisin on saavuttanut suosiota kontrafaktinen historiankirjoitus, eräänlainen ajatusleikki, miltä historia näyttäisi, jos ei olisikaan tehty niin vaan näin. Tällaisen jossittelun uskotaan antavan välineitä ymmärtää menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuuttakin.

1990-luvun laman aiheuttaman työttömyyden hinta pelkästään Suomen valtiolle on ollut tähän mennessä 60 mrd. euroa. Valtiolle lankesi kolmikannassa merkittävä maksumiehen rooli. Työttömyys ei jäänyt ohimeneväksi ongelmaksi, kuten luultiin, vaan johti monen kohdalla pitkäaikaistyöttömyyteen. Lisäksi pitkäaikaistyöttömyydestä johtuva syrjäytyminen on alkanut periytyä. Jos pankkikriisi ja ylivelkaantuneiden ongelmat olisi hoidettu tasapuolisemmin ja työmarkkinoilla olisi pystytty suurempaan joustavuuteen, olisi noin puolet siitä, mikä toteutui työttömyyden kustannuksina, voinut hyvinkin olla tuloa valtiolle. Näin sama 60 mrd. euroa olisi luomassa velattomalle valtiolle uusia mahdollisuuksia ja varmistamassa kunniakasta ratkaisua ikääntymisongelmaan.

Tällainen kokonaisvaltainen ratkaisu ei Suomenkaan oloissa olisi ollut ennen näkemätön: marraskuussa 1975 runnottiin kasaan Martti Miettusen hätätilahallitus tilanteessa, jossa työttömien työnhakijoiden määrä oli 63000, kun 81 %:n kasvu edelliseen vuoteen huolestutti.

Nokian kaltaisia menestyksiä sattuu kuulemma yhdelle maalle kerran sadassa vuodessa. Toisaalta ekonomistikunnasta kuulee mielipiteitä, joiden mukaan 1990-luvun alun kaltaisia talouden romahduksia sattuu vääjäämättä kerran noin 50 vuodessa. Mutta jos meillä olisi suurempi usko sosiaaliseen pääomaan ja kunnioitus arjen sankareita kohtaan, olisi suuren haaksirikon ja syrjäytymisen sijasta kenties ollut mahdollinen sellainen kehitys, joka ehkäisisi suuria romahduksia ja ylläpitäisi dynamiikkaa, jonka avulla Nokian kaltaisten onnistumisten todennäköisyys saattaisi jopa lisääntyä.

Tutkimukseen ja kehittämiseen panostettava

Nokian huima kehitys syntyi teknologiaan panostavan kansallisen yhteisönnistelun tuloksena. Mikä ettei samalla mallilla syntyisi jonkin muunkin alan Nokkaa? Suomen taloudellinen perusta rakentuu samanlaiseen, koko kansakunnan työllä ja panoksella luotuun yritystoimintaan. Metsäteollisuus rakennettiin hyödyntämään luonnonvaroja, metalli- ja konepajateollisuus kehittyi sotakorvausten tuottamiseen ja ICT-teollisuus syntyi panostuksista, joita tehtiin kansallisen innovaatiojärjestelmän tuella.

World Bank Instituten tänä vuonna julkaisemassa selvityksessä Suomen nopeaa nousua lamasta selitetään kyvyllä synnyttää yhteisymmärrys. Kansalliseen innovaatiojärjestelmään kuuluvat eri toimijat kykenivät hahmottamaan oman roolinsa yhteistyössä, jolla edistettiin tieteen ja teknologian kehitystä. Näin rohjettiin kasvattaa tutkimus- ja kehitysrahoitusta, joka edisti rakennemuutosta ja monipuolista tuotantoa ja vientiä.

Tutkimusta ja kehityspanoksia tarvittaisiin taas. Parhaiten se tapahtuisi hyödyntämällä ennakkoluulottomasti laajaa yliopisto- ja korkeakouluverkostoamme. Tämä edellyttää kansainvälisen verkottumisen lisäksi suurempaa autonomiaa resurssien hankintaan ja allokontiin.

Yhteisöllisyys Chydeniuksen ja Snellmanin perintönä

Vapaa talous ja tiedonvälitys sekä sivistys ja keskustelu ovat Chydeniuksen ja Snellmanin ajatusten yhteisiä nimittäjiä. Jo vuonna 1765 Anders Chydenius kirjoitti puoltaessaan painovapauslain toimeenpanoa Ruotsi-Suomessa, että vapaissa valtioissa tarvitaan laajaa tietopohjaa. Vapaus ei salli säätyjen – eli päättäjien – mielivaltaa, vaan edellyttää, että kansakunnan valistuneisuus sitoo päättäjien kädet ja estää niitä menettelemästä itsevaltaisesti.

Kansan valistaminen ja tiedonjako on meillä jokseenkin kunnossa, mutta keskustelussa on kehittymisestä huolimatta edelleen ongelmia. Välistä vielä tuntuu, että Suomi on niin pieni maa, että tänne mahtuu kerrallaan vain yksi totuus. Jos puhutaan aiheista, joiden ei koeta olevan poliittisesti korrekteja, puhuja kokemukseni mukaan yritetään mielellään vaientaa tai hänet torjutaan muutoin. Asiallinen, koko yhteisöä palveleva argumentointi puolesta ja vastaan on harvinaista. Kuitenkin, jos keskustelua kiusallisista asioista vältetään, ajaututaan verhottuun demokratiaan.

On avoimesti myönnettävä, että globalisaatiolla sekä kansainvälisillä finanssimekkanoilla on sekä plus- että miinusmerkkisiä puolia. Yrityksille

avautuu mahdollisuuksia, jotka sen työntekijöille ja suomalaiselle yhteiskunnalle kääntyvät uhkiksi. Lisäksi yritysten omistus alkaa yhä suuremmassa määrin toimia yhteisöllisyyttä rikkovalla tavalla. Kaikkeen tähän meidän pitää kyetä löytämään ratkaisu.

Globaalin yrityksen tarpeet – ja kolikon toinen puoli

Nopeasti reagoivat, taitavasti johdetut ja neuvokkaat yritykset hyötyvät talouden globalisaatiosta merkittävästi. Niiden toiminta ei enää rajoitu vain vientiin, vaan ne hyödyntävät mahdollisuutta etabloitua uusille, kasvaville markkinoille. Yritysten omistajat hyötyvät, samoin työntekijät niillä markkinoilla, jonne yritykset menevät. Myös suomalaiset kuluttajat saavat halvempia tuotteita. Kokonaisuus näyttää hyvältä, mutta työntekijät Suomessa kohtaavat muutokset niin rajuina, että yritysten pragmaattisuus koetaan arvottomuudeksi.

Globaalit menestyvät yritykset vaativat päättäjiä huolehtimaan siitä, että niiden suhteellinen kilpailukyky Suomessa säilyy. Mutta suomalaisen veronmaksajan voi olla vaikea motivoitua tukemaan sellaisen yrityksen menestystä, joka ei investoi Suomeen. Millainen suhde tähän yhteiskuntaan on sellaisella yrityksellä, jonka tuotannosta enää 1 % on Suomessa?

Kansainväliset pääomamarkkinat ja globaalit yritykset kuuluvat luonnollisesti yhteen. Omistuksen kansainvälistyessä arvo- ja moraalikäsitteykset mutkistuvat. Olen miettinyt, voiko yritys käytännössä todella mennä niin pitkälle, ettei sillä ole yhteisöllisiä arvoja, vaan se katsoo tehtäväkseen vain pääoman tuoton eli omistuksen arvon tai voiton maksimoinnin, kuten viime vuosina yhä useammin on esitetty. Sellaista mallia, jossa yrityksen läsnäolo tai yhteistyö alueella on lähtökohtaisesti lyhytaikainen, voidaan myös nimittää ryöstöviljelyksi.

Nämä asiat eivät ole mustavalkoisia, ja ymmärrän kyllä puhtaan kapitalismin mukaista ajattelua. Kannan kuitenkin huolta siitä, kuinka imperialistiseksi maailma muuttuu globaalien kapitalismin myötä ja miten haavoittuvaksi Suomen tekee keskittynyt talouden rakenne, joka on peräisin konsensusajalta, jolloin yrityksissäkin vallitsi ”talvisodan henki”?

Pääoma on homogeeninen ryhmä, jolle halutaan antaa päätösvaltaa globaalien talouden muutoksessa. Mutta pääomamarkkinat ovat liian julma ja arvoton opettaja. Tähän tilanteeseen tarvitaan puskuriksi yksilöiden eettistä vastuullisuutta sekä valtiota, joka luo edellytyksiä hallitulle rakennemuutokselle.

Yrityksen vastuu ei ole vain taloudellista

Osakeyhtiölain mukaan ”yhtiön toiminnan tarkoituksena on tuottaa voittoa osakkeenomistajille, jollei yhtiöjärjestyksessä määrätä toisin”. Yrityksen vastuu ei kuitenkaan rajoitu pelkästään taloudelliseen vastuuseen osakkeenomistajille. Tämän on todennut myös amerikkalaisen General Electricin legendaarinen pääjohtaja Jack Welch, joka on kiteyttänyt asian napakasti: ”Ne ajat ovat ohi, jolloin yrityksen ainoa huolenaihe oli voiton tekeminen ja verojen maksaminen.”

Missä tahansa yritykset toimivatkin, ne ovat osa yhteisöä, yhteiskuntaa, eikä yritystoimintaa ja yhteisön arvoja voi erottaa toisistaan, jos halutaan yhteisön säilyvän eheänä ja toimintakykyisenä. Myös yritystoiminta tarvitsee riskiensä hallitsemiseksi vakautta ja ennustettavuutta, ts. ei-toivottujen tapahtumien minimointia. Arvelenkin, että shareholder-value-ajattelua aletaan painottaa enemmän liiketoiminnan kehittämisen suuntaan, jolloin myös hyvää hallintotapaa koskevat ohjeet ehkä saisivat nykyistä monipuolisempaa sisältöä. Yrityshän on jatkumo, ei rahastuskeikka.

Kun yritys kohtaa ongelmia, se tietää yleensä henkilöstövähennyksiä. Mutta mitä tiukemmassa tilanteessa ollaan, sitä enemmän onnistuminen riippuu hyvistä ihmisistä. Vaikea yhtälö! Menestys ja luovuus edellyttävät tuloksentekijöiltä sitoutumista, ja sitoutuminen puolestaan edellyttää luottamusta. Yritysjohdo ansaitsee tuon luottamuksen sillä, että sitoutuu oman henkilöstönsä kehittämiseen ja miettii eri vaihtoehtoja ennen kuin joudutaan pakkotilanteeseen.

Suomalaiset ovat kansakuntana pärjänneet vahvoilla ihmisyyteen perustuvilla arvoilla. Luottamusta synnyttävien yhteisten arvojen avulla suomalaiset ovat kyenneet käytännöllisesti sopeutumaan maailman valtavirtoihin. Jos hävittäisimme kohtuullisuuden arvostusta, hävittäisimme samalla perustaa siltä luottamukselta, jonka varassa ihmiset uskaltavat lähteä mukaan muutosten vaatimaan riskinottoon.

Meidän itsemme on kannettava vastuu

Kaiken kaikkiaan on todettava, että yritys ei voi irtisanoutua vastuullisuudesta, jos se haluaa varmistaa kehityksensä. Erityisen tärkeää vastuullisuus on globaaleilla markkinoilla, missä hyvä maine on ratkaiseva menestystekijä. Arvot muuttuvat ajan myötä sekä yrityksissä että yhteiskunnassa, mutta ihmisen kunnioittaminen on pysyvä arvo.

Suomalaisten on itse pidettävä huoli siitä, että kansantaloutemme rat-
taat pyörivät ja toimintaympäristömme pysyy elävänä ja elinvoimaisena.
Soisin, että viimeiseen asti pitäisimme elävänä arvomaailmamme, jonka
ansiosta sosiaalinen kierto on ollut mahdollista ja Suomi on maailman
vähiten korruptoitunut maa.

Toimivat markkinat edellyttävät yhteisiä pelisääntöjä. Kun normit
vaihtelevat eri maissa, yritysten toiminnan eettinen hyväksyttävyyys on
niiden noudattamien arvojen varassa.

Talouden globalisoituessa kasvaa ei-taloudellisen raportoinnin merki-
tyys ja toiminnan läpinäkyvyyden vaatimus. Tiedämme esimerkiksi, että
metsäteollisuudella ei ole asiaa Euroopan markkinoille ilman laatuserti-
fikaatteja ja yhteiskuntavastuuraportteja. Tutkimusten mukaan yritysten
käyttäytymistä seuraavat entistä enemmän myös koulutetut osaajat haki-
essaan itselleen kelpaavaa työnantajaa. Kilpailu oikeanlaisesta työvoimas-
ta tulee olemaan kiivas jo lähiaikoina. Pelkillä rahakannustimilla haastet-
ta ei voi ratkaista.

Ennustan, että yhteisöllisyys ja hyvän työnantajan maine tulevat
olemaan kova sana henkilöstömarkkinoilla, kun suuret ikäluokat ovat
eläkkeellä.

EVA:n tiekartta Suomen tulevaisuuteen

EVA kiteytti raportissaan Suomen menestyksen eväät ja tiekartta tulevai-
suuteen Suomen vaihtoehtoisia tulevaisuudenkuvia. Ne ovat suorasukai-
suudessaan puhuttelevia. Onko Suomi muuttumassa syrjäseuduksi, jossa
väki vanhenee ja elää pääasiassa turismilla? Vai tuleeko meistä taitava
ajopuu, joka vain sopeutuu ja osallistuu? Entä kasvaisiko Suomesta kelpo
kilpailija, jolla on asennetta, mutta ei osaamista, vai kenties globaali
huippuosaja, joka perustaa toimintansa kestävään kehitykseen? Vain
jälkimmäinen vaihtoehto tuntuu houkuttelevalta, mutta siihen pääsemi-
nen vaatii paljon työtä ja voimien yhdistämistä, lyhyesti sanoen hyvää
johtamista.

Kansakunnan jakautuminen menestyjiin ja syrjäytyjiin osoittaa johta-
misen epäonnistumista.

Kansallisvaltio on suurin yksikkö, jolla sosiaalista koheesiota on kyetty
ylläpitämään. Niin kauan kuin demokratiaa kunnioitetaan, valtio päättää
viime kädessä myös talouden globalisaation etenemisestä; se on poliitti-
nen tahtotila. Nyt tarvittaisiin monipuolista keskustelua eri osapuolten

vastuista syrjäytymisen estämiseksi. Kaipaisimme uutta luovaa hyvää dialogia, ei oman virheettömyyden julistusta ja vaatimusten esittämistä toisille.

Annetaan kaikkien kukkien kukkia

Globaali yritystoiminta on luultavasti tehokkainta kehitysmaa-apua. Pääomalla ja yrityksillä on välineellinen rooli, joka auttaa alkuun. Vapaa talous luo aktiviteettia ja mahdollisuuksia. Vapaus ja valta edellyttävät kuitenkin vastuun tiedostamista, ja tätä tukee yritysten lisääntynyt vastuuraportointi.

Jokainen systeemi pärjää niin kauan kuin se hallitsee heikkoutensa. Voimakkaat ideologiat ovat jopa vaarallisia aiheuttaessaan heiluriliikettä, joka on vain omiaan tuhlaamaan resursseja. Hyvinvointivaltion heikkous on vapaamatkustajuus. Pääomavetoisuuden heikkoja kohtia puolestaan ovat rahan korruptoivuus, numerokielen rajoitukset ja yhteisöllisyyden puute, joka johtaa ihmisten välineellistämiseen. Ihmisten tulisi voida elää tyytyväisinä myös tässä ja nyt. Sillä on suuri merkitys taloudelliselle suorituskyvylllekin.

Suomessa on maailman kannattavimpiin kuuluvat yritykset, mutta ne eivät kuitenkaan investoi Suomeen. Jokin aika sitten työtä suosittiin voiton ja pääomaintressin kustannuksella. Nyt heiluri tuntuu menneen toiseen laitaan.

Pääomamarkkinat ovat parhaimmillaan luotaessa uusia rakenteita, suurempia kokonaisuuksia. Mutta kun pieneen markkinaan on jo syntynyt keskittyneet yritys rakenteet, jää pääomamarkkinoiden lisäarvontuotanto yhteisölle olemattomaksi ja siirrytään rahastuksen puolelle. Tällöin alkavat kehittyä yhteisöllisyydestä kumpuava osuustoiminta ja keskinäisyys sekä toivottavasti myös uutta kasvua ja toimeliaisuutta luova yksityisyrittäjäisyys, jonka kehittymistä koulutusjärjestelmämme tulisi kyetä tukemaan.

Tosiasioden tunnustaminen on viisauden edellytys

J.K. Paasikiven tunnuslause oli ”Kaiken viisauden alku on tosiasioden tunnustaminen”. Siihen on helppo yhtyä. Globaali elintasokilpa on realiteetti, eikä kannattamatonta yritystoimintaa voi pitkään harjoittaa. Suomessa pitäisi vastakkainasettelusta päästä yhdessä tekemiseen ja uuden taloudellisen aktiviteetin luomiseen.

Pääomamarkkinoiden roolin kasvun myötä meille on kasvanut kommunikointia vaikeuttava kielellinen ongelma. Monet talouden kieltä korostavat eivät ymmärrä eivätkä huomaa, miten heikkoja ja rajoittuneita talouskielen ilmaisu ovat. Suuri osa kansasta ei ymmärrä talouden kieltä todellisuudessa juuri lainkaan, mikä on omiaan luomaan epäluuloja. Yritysjohdo hakee nopeita ratkaisuja malttamattoman pääoman luomissa paineissa. Elinkeinoelämässä käytettävillä puheenvuoroilla on monta osoitetta, mikä muuttaa niiden sävyä julistuksiksi. Suuri yleisö ihmettelee, ärtyykin, ja kääntää selkensä.

Meille talouselämän edustajille on haasteena tuoda empatiaa ja ymmärrettävyyttä julkiseen keskusteluun ja työpaikoille. Parhaiten tämä dialogin parantaminen edistyy tuomalla vaikutusyhteyksiä valaiseva yhteiskuntavastuun raportointi tilinpäätösten rinnalle. Talouden asema yhteiskunnassa on niin vahva, ettei yrityksiä voi johtaa vain teknokraattisesti eikä keskustelua tule käydä suurelle yleisölle liian abstraktein käsittein saati vain uhkakuvia viljellen.

Ideologiat ja talouden mallit ovat puutteellisia teorioita ja pelkistyksiä ja toteuttavat itseään parhaimmillaankin vain pitkällä aikajänteellä. Ihmisen onnistumiset ja epäonnistumiset ovat usein sattuman tuote eivätkä koskaan yksin aikaan saatuja. Vahva arvopohja ja sille rakentuva laaja-alainen osallistuminen ovat tae kestäväälle kehitykselle. Asiantuntemus ja osaaminen menettävät arvonsa, jos ne irtautuvat yhteisöstä. Tuhoisaa on se, jos lähimmäisenrakkaus muuttuu itserakkaudeksi.

Globaali talous

– globaali talouspolitiikka?

Pankinjohtaja Sinikka Salo

Suhtautumisessaan kansainväliseen talouteen Anders Chydenius ja J.V.Snellman olivat oman aikansa lapsia: Chydenius oli 1700-luvun valistuksen ja Snellman 1800-luvun alun kansallisaatteen läpituokema, ja tämä näkyy myös heidän mielipiteissään. Chydenius oli liberaali optimisti, joka varauksetta uskoi kaupan vapauden ja kansainvälisen taloudellisen työnjaon siunauksellisiin vaikutuksiin, kun taas Snellman varsinkin uransa alkupuolella oli taloudellinen nationalisti, joka näki maailmankauppan kansallisten intressien armottomana taistelulenttänä.

Chydenius perusteli kansainvälistä työnjakoa ”Kansallisessa voitossa” seuraavasti: *”Häraf blifwer således handgripeligt, at en Nation icke winner därigenom, at hon syslösättes med många slags handteringar, utan därigenom, at hon arbetar i de näringar som bäst betala sig, det är, hwarest minsta antal människor kunna frambringa waror til det högsta värde.”* Ja edelleen: *”Alla inrikes Operationer och de aldrasubtilaste Finance-grep, som icke tillika öppna den utländska handelen, äro i mitt tycke lika onyttiga, som en fin speculation om perpetuum mobile...”*.

Snellman ”Valtio-opissaan” myönsi kyllä kansainvälisen vaihdannan hyödyllisyyden, mutta totesi samalla, että *”lika mycket som det varit ett fredligt utbyte af skilda länders olika alster, det äfven utgjort en ständig täflan om rikedom och makt mellan folken.”* Hän siteeraa auktoriteettina nationalistisen koulukunnan taloustieteilijää Schmitthenneriä seuraavasti: *”allmän handelsfrihet är blott ett ideal, likasom den eviga freden. Rådet till en nation, att afskaffa alla restriktivåtgärder, emedan handelsfriheten är af största intresse för menskligheten, vore lika så klokt som det, att afdanka arméen, emedan en evig fred är på det högsta gagnetligt för mensklighetens välfärd”*. Snellmanin mukaan *”erfarenheten lærer, att handelsfrihet endast kan tillvägbringas genom ömsesidiga koncessioner mellan nationerna, samt att dessa måste upphöra, så snart endera parten finner sin underlägsenhet på bytet.”*

Näissä Chydeniuksen ja Snellmanin mielipiteissä näkyvä liberaalin idealismin ja inhorealistisen nationalismin jännite näkyy usein nykyaikain globalisaatiokeskustelussa. Miten tämä jännite on ratkaistavissa? Miten on mahdollista, että pieni maa – kuten Suomi – pystyy integroi-

tumaan maailmantalouteen, samalla uhraamatta kansallisia intressejään? Yleisemmin, mikä on kansallisvaltion merkitys kansainvälistyvässä taloudessa? Käytännössähän olemme täysin riippuvaisia kansainvälisistä markkinoista. Niissäkin tuotteissa, joissa tilastojen mukaan olemme omavaraisia, nykyaikainen tuotanto- ja jakelujärjestelmä perustuvat tuhansiin tuontipanoksiin, joita ei mitenkään voitaisi Suomessa korvata.

* * *

Globalisaatiokeskustelussa korostetaan usein niitä vaatimuksia, joita taloudellinen globalisaatio asettaa kansainväliselle taloudelliselle yhteistyölle. Taloudellisen yhdentymisprosessin nähdään tällöin etenevän siten, että markkinat yhdentyvät omalla painollaan ja talouspolitiikan pitäisi koettaa pysyä perässä. Ajatellaan, että markkinat ovat ikään kuin lähtökohtaisesti vapaina olemassa ja että politiikan tehtävänä on reagoida kansainvälistymisen asettamiin haasteisiin kehittämällä kansainvälisen tason talouspolitiikkaa markkinoiden toiminnan rajaamiseksi.

Asia voidaan perustellusti nähdä toisinkin päin: itse asiassa taloudellinen integraatio on yksi kansainvälisen talouspolitiikan keskeisimpiä tehtäviä ja tähänastisia saavutuksia. Ilman kansainvälistä talouspolitiikkaa maiden väliset taloussuhteet olisivat tämän toisen käsityksen mukaan jatkuvan kauppasodan tilassa, hieman Snellmanin maailmankuvan mukaisesti, ja tehtävänä on rakentaa toimivat kansainväliset markkinat, jotta kansainvälinen työnjako olisi mahdollista. Ainakin viime vuosikymmenien taloushistoriaa on paljon helpompi ymmärtää tuloksena tällaisesta epätäydellisestä, mutta kuitenkin proaktiivisesta kansainvälisestä yhteistyöstä, kuin seurauksena ”kaikkien sodasta kaikkia vastaan” tai kansallisen säätelyn pystyttelystä reaktiona jatkuviin markkinapaineisiin.

Ottaen huomioon osapuolten lukumäärän – esimerkiksi YK:n jäsenmaita on nykyisin 191 – ja osapuolten todella erilaiset lähtökohdat, on oikeastaan yllättävää huomata, kuinka pitkälle kansainvälinen yhteisö on päässyt globaalien talouden edellytysten rakentamisessa. Talouden nykyinen globalisaatio on tulos kansainvälisen oikeusjärjestelmän merkittävistä kehityksestä ja suvereenien valtioiden hämmästyttävästä yhteistyökyyvystä yhteisten etujen vaatiessa. Tämä on ihmiskunnan historiassa ainoalaatuinen menestystarina, ja siitä on seurannut merkittävä köyhyyden vähentyminen suurissa osissa maailmaa.

Globaalin talouspoliittisen yhteistyön rakentamisen voidaan katsoa alkaneen toisen maailmansodan jälkeen, kun Bretton Woodsin konferens-

sisä sovittiin Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) perustamisesta ja yleisen kauppaja- ja tullisopimuksen GATTin solmimisesta. Tavoitteena oli kansainvälisen kaupan esteiden purkaminen, monenkeskisen maksujärjestelmän luominen ja valuuttakurssipolitiikan koordinointi kilpailevien devalvaatioiden estämiseksi. 1990-luvulla kaupan esteiden monenkeskinen purkaminen sai uutta vauhtia kommunismin romahduksesta ja Kiinan talousuudistuksista. Kun myös Venäjän liittyminen Maailman kauppajärjestöön (WTO) on etenemässä, monenkeskisten kauppasopimusten piiri on muuttunut käytännössä jo maailmanlaajuiseksi.

Taloudellinen globalisaatio on kuitenkin myös paljon muuta kuin kauppaa. Markkinatalouden perusrakenteeseen kuuluu vaihdannan lisäksi myös oikeusjärjestelmä, joka määrittelee ja turvaa omistusoikeudet niin aineellisiin kuin aineettomiinkin hyödykkeisiin ja luonnonvaroihin. Näiden rakenteiden ulottaminen kansainväliselle tasolle on toimivan globalisaation välttämätön ehto, mutta samalla tietenkin äärimmäisen kunnianhimoisen tehtävä.

1990-luvulla kansainvälinen yhteisö teki merkittäviä ponnistuksia myös markkinoiden perusrakenteen eli globaalien omistusoikeuksien kehittämiseksi ja luomiseksi siellä, missä ne ovat tähän asti puuttuneet. Merkittäviä esimerkkejä tästä työstä ovat YK:n kalakantasopimus vuodelta 1994, Kiiton ilmastopopimus, sekä aineettoman omaisuuden kuten tekijänoikeuksien globaalia säätelyä koskevat sopimukset. Näillä on pyritty lopettamaan aikaisemmin ”ei-kenellekään” kuuluneiden luonnonvarojen tuhoisa vapaa käyttö, ja turvaamaan luovan työn ja innovaatioiden markkinat kansainvälisellä tasolla.

Globaalien omistusoikeuksien määrittely ja ympäristön käyttöoikeuksien markkinoiden rakentaminen on vasta alkuvaiheessaan. Sopimukset eivät ole kovin kunnianhimoisia eivätkä kaikki maat ole vielä niihin liittyneet. Monista vaikeuksista ja puutteistaankin huolimatta ne ovat kuitenkin merkittäviä saavutuksia ja antavat toivoa siitä, että tulevaisuudessa olisi mahdollista päästä yhä kattavampaan ja kehittyneempään omistusoikeuksien määrittelyyn ja sitä kautta mitä moninaisimpien globaalien ongelmien ratkaisuun.

2000-luku on tuonut jälleen uusia painotuksia globaalien markkinoiden rakennustyöhön. Kansainvälisen yhteisön huomio on nyt entistä voimakkaammin suuntautunut kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden toiminnan kehittämiseen. Taustalla on vuoden 1997 ns. Aasian kriisi, joka nimestään huolimatta iski pahasti kehittyviin markkinoihin myös Aasian ulkopuolella, mm. Venäjään ja Etelä-Amerikan maihin. Kriisi aiheutti

vakavia rahoitusvaikeuksia monille maille ja osoitti globaalien rahoitusmarkkinoiden siihenastisen perustan horjumuuden.

Rahoitusmarkkinoiden moitteeton toiminta vaatii lujia instituutioita ja luotettavan informaatiopohjan. Kun Aasian kriisin keskeiseksi syyksi todettiin riskinhallintajärjestelmien ja taloudellisen tiedon heikkous ja rahoituslaitosten hallintokäytäntöjen puutteet, tavoitteeksi otettiin tiedon tuottaminen siitä, miten eri maiden rahoitusmarkkinat täyttävät vakaan toiminnan edellytykset. Tällaisen tiedon kokoaminen ja julkaiseminen totta kai auttaa vähentämään varomatonta riskinottoa rahoitusmarkkinoilla, mutta vielä paljon tärkeämpää on, että tällainen avoimuus kannustaa kaikkia maita panemaan rahoitusjärjestelmänsä perustan sellaiseen kuntoon, että maat voivat turvallisemmin osallistua kansainvälisille rahoitusmarkkinoille.

Kansainvälisen Valuuttarahaston rooli on tässä muodostunut keskeiseksi. Se on käynnistänyt kaksi laajaa kansainvälistä ohjelmaa: niinsanotussa ROSC¹-ohjelmassa rahasto arvioi maita koskevan taloudellisen tiedon kattavuutta ja laatua, rahoitusvalvonnan tasoa, rahoituslaitosten hallintotapaa ja rahoitusmarkkinoihin vaikuttavaa lainsäädäntöä eri maissa. Toisessa, ns. FSAP-ohjelmassa² se tuottaa arvioita jäsenmaiden rahoitusmarkkinoiden vakaudesta. Näihin arviointeihin osallistuminen on vapaaehtoista, mutta on syytä uskoa, että ennen pitkää yhä useammat maat tulevat oman etunsa vuoksi mukaan ja sitä kautta kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden toiminta saadaan nykyistä paljon varmemmalle pohjalle.

Kuten olen koettanut korostaa, kansainvälisen talouspolitiikan tehtävät suhteessa globalisaatioon muistuttavat enemmän suurta rakennusprojektia kuin tulipalon sammutustehtävää. Globalisaatio ei ole ongelma, joka on riistäytynyt käsistä ja joka pitäisi taltuttaa, vaan se on keskeneräinen projekti, jota kansainvälinen yhteisö on vaihtelevalla, mutta sittenkin hämmästyttävällä menestyksellä vienyt eteenpäin.

Kansallisvaltioiden rooli tässä prosessissa on ollut keskeinen: kansainvälinen monenkeskisten sopimusten verkko on demokraattisten valtioiden yhteistyön luomus. Globalisaation edellytyksenä oleva kansainvälinen järjestys merkitsee tietenkin siihen kuuluvien moninaisten kansainvälisten sitoumusten ja instituutioiden vuoksi kansallisvaltioiden poliittisen suverenisuuden supistumista. Näin on ainakin, jos suverenisuus nähdään hallitusten täysin rajoittamattomana toimintavapautena.

1 ROSC, Reports on the Observance of Standards and Codes

2 FSAP, Financial Sector Assessment Program

Kansalaisten kannalta talouden kansainvälistyminen – globalisaatio – merkitsee kuitenkin niin suurta taloudellisten ja inhimillisten mahdollisuuksien kasvua, että toden tullen demokraattiset valtiot kuitenkin onneksi usein mieluummin käyttävät suvereenisuuttaan tarpeellisten kansainvälisten instituutioiden luomiseen kuin säilyttävät sen koskemattomana vastaisuuden varalle. Eikä tätä tehdä epäitsekäistä syistä, vaan vastavuoroisuuden merkeissä ja yhteisten etujen vuoksi.

* * *

Kun puhutaan talouspolitiikan kansainvälisestä koordinaatiosta, ei useinkaan viitata siihen talousjärjestelmän perusrakennetta kehittävään yhteistyöhön, jonka piirteitä olen edellä kuvannut, vaan ymmärretään talouspolitiikka paljon suppeammassa mielessä, lähinnä suhdannepolitiikkana. Näin ajateltuna talouspolitiikan kansainvälinen koordinaatio tarkoittaisi raha- ja finanssipolitiikan kansainvälistä yhteensovittamista. Tästä aiheesta on aika ajoin keskusteltu paljonkin sekä tutkijoiden että talouspolitiikan tekijöiden keskuudessa, mutta käytännön tulokset ovat olleet paljon laihempia kuin ne, mitä on saatu markkinoiden toimintaa tukevalla instituutioiden rakennustyöllä.

Raha- ja finanssipolitiikan koordinoitintarve nousee kansainvälisen politiikan asialistalle ymmärrettävästi silloin, kun maailmantaloudessa nähdään uhkaavia tasapainottomuuksia, joiden korjaaminen vaatisi useamman eri osapuolen yhteisiä tai samanaikaisia toimia. Tällainen tilanne syntyi mm. ensimmäisen öljykriisin jälkeen 1970-luvulla. Toinen kansainvälisiä koordinoitintyöryhmiä herättänyt tapaus oli vuoden 1987 pörssiromahdus. Kummassakaan tapauksessa kansainvälinen talouspoliittinen yhteistyö ei tuottanut kovin hyviä tuloksia. Tällä hetkellä merkittävin tasapainottomuus on Yhdysvaltain valtiontalouden ja vaihtotaseen jättäjäismäinen alijäämä, jonka vastapuolena on eräiden kehittyvien maiden, ennen muuta Kiinan maksutaseen samanaikainen ylijäämä.

Raha- ja finanssipolitiikan globaalia koordinaatiota koskevat keskustelut käydään yleensä ns. G8 -ryhmien piirissä, joihin kuuluvat taloudelliselta painoarvoltaan suurimmat maat. Suurimpien demokraattisten teollisuusmaiden johtajien vuotuiset huippukokoukset aloitettiin vuonna 1975 Ranskan Rambouillet'ssa, tällöin maita oli kuusi. Sittemmin mukaan tuli Kanada ja nyt uusimpana jäsenenä Venäjä, joten nykyisin puhutaan yleensä G8-ryhmästä. Talouspolitiikan koordinaation kannalta yhtä tärkeitä kuin huippukokoukset ovat ryhmän valtiovainministerien

ja keskuspankkien pääjohtajien kokoukset, joita on järjestetty 3-4 kertaa vuodessa, siis useammin kuin huippukokouksia.

Tuorein esimerkki talouspolitiikan koordinoitipyrkimyksistä G7-ryhmän piirissä on tältä vuodelta. Kokoontuessaan viime huhtikuussa Washingtonissa G7-maiden valtiovarainministerit ja keskuspankkien pääjohtajat hyväksyivät yhteisen yhteenvedon siitä, millaista talouspolitiikkaa maailmantalouden nykyisten tasapainottomuuksien ratkaiseminen vaatii Yhdysvalloilta, Euroopan mailta, Japanilta ja kehittyvältä Aasialta, erityisesti Kiinalta.

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista mennä yksityiskohtiin, mutta suositusten yleispiirteet on kuitenkin syytä todeta, sillä ne ehkä kuvaavat G7/G8 -koordinaation luonnetta. Yhteisessä julkilausumassaan ministerit totesivat ensinnäkin, että osapuolet vastaavat yhdessä maailmantalouden tasapainottomuuksien ratkaisemisesta, ja että kaikkien alueiden on osallistuttava siihen. He totesivat myös, että tämä vaatii säästämisen ja investointien sekä niihin liittyvien pääomanliikkeiden uudelleen suuntaamista maailmassa, ja että vallitsevat tasapainottomuudet olisi paras ratkaista kestävän talouskasvun olosuhteissa, mikä vaatii talouspolitiikan vahvistamista.

Käytännön toimista julkilausuman liitteessä todettiin seuraavaa:

- Yhdysvaltojen pitäisi jatkaa ponnistuksia budjettialijäämänsä supistamiseksi ja säästämisen lisäämiseksi
- Euroopassa olisi tehtävä enemmän työ- ja hyödyke- ja palvelumarkkinoiden joustavuutta lisääviä uudistuksia ja tuettava kotimaisen kysynnän elpymistä
- Japanissa olisi tehtävä enemmän taloudellisen elpymisen varmistamiseksi ja pitkän aikavälin kasvuedellytysten luomiseksi rakenteellisten uudistusten avulla
- Kehittyvässä Asiassa, erityisesti Kiinassa, tarvitaan valuuttakurssien nykyistä suurempaa joustavuutta, kotimaisen kysynnän lisäämistä ja rahoitussektorin vakauden vahvistamista
- Öljyä tuottavissa maissa tarvitaan lisää investointeja tuotantokapasiteettiin, talouksien monipuolistamista ja eräissä tapauksissa myös valuuttakurssien suurempaa joustavuutta

Nämä johtopäätökset ovat varmasti oikeaan osuneita ja ainakin useimmat niiden mukaiset toimenpiteet toivottavia. Samalla lausumista käy kuitenkin hyvin ilmi, kuinka tavattoman yleisluontoista G7/G8

-koordinaatio käytännössä on. Vain poikkeustapauksissa maat ovat päässeet täsmälliseen sopimukseen joistakin konkreettisista yhteisistä toimista esimerkiksi valuuttamarkkinoilla. Kokoukset eivät tietenkään ole merkityksettömiä, mutta G7/G8 -ryhmän toimintaa ei kuitenkaan voi pitää osoituksena mistään globaalista raha- ja finanssipolitiikan tiiviistä koordinaatiosta.

On vaikeata mitata sitä, kuinka suuri vaikutus G7/G8 -koordinaatiolla on siihen osallistuvien maiden talouspolitiikkaan. Vaikeudet ovat tietysti tämän tapaisessa tilannesidonnaisessa koordinaatiossa vielä merkittävästi suuremmat kuin kansainvälisissä sopimusneuvotteluissa esimerkiksi WTO:n piirissä, jossa pyritään sopimaan kaikkia koskevasta pelisäännöistä tulevien tilanteiden varalle. Juoksevan talouspolitiikan koordinaatio suvereenien kumppanien kesken on hieman kuin keskusteltaisiin korttipelin säännöistä sen jälkeen, kun kortit on jo jaettu.

Niiden tutkimusten mukaan, joita G7-kokousten vaikutuksista on tehty, kokousten päätökset ovat toteutuneet parhaiten silloin, kun ne ovat koskeneet suurvaltojen toimintaa monenkeskisissä kansainvälisissä instituutioissa, kuten WTO:ssa tai Kansainvälisessä Valuuttarahastossa. Tehokkaimmin G7/G8 -koordinaatio siis ehkä toimii epämuodollisena valmistelukoneistona monenkeskisten instituutioiden päätöksille. Sitä paitsi G8:lla on luottamusta ja tiedon vaihtoa edistävänä foorumina tietysti erittäin suuri poliittinen merkitys. Samalla G8-instituutio tietenkin jakaa maita "sisäpiiriläisiin" ja muihin, mikä ei ole aivan ongelmatonta.

Se Washingtonin kokouksen julkilausuma, johon äsken viittasin, osoittaa, että maailmantalouden tasapainottomuudet eivät ole vain G8-maiden sisäisiä kysymyksiä. Erityisesti Kiinan merkitys maailmantaloudessa ja myös sen nykyisten tasapanottomuuksien osapuolena on suurempi kuin monien G8-ryhmän jäsenten. Se, että taloudellisesti tärkeimmät osapuolet eivät ole ryhmässä mukana, tietenkin heikentää G8-ryhmän asemaa koordinaatiokeskustelujen foorumina. Yhä useammin koordinaatiotapaamisia järjestetään myös laajemmassa piirissä, kuten ns. G20-kokoonpanossa. Kokoonpanon kasvulla on kuitenkin huonotkin puolensa: sitä mukaa kun maiden lukumäärä kasvaa, epämuodollisen ryhmän kyky keskustella, sopia ja toimia heikkenee. Vaarana voi myös olla tärkeiden monikansallisten instituutioiden kuten WTO:n ja Kansainvälisen Valuuttarahaston faktisen merkityksen rapautuminen.

Yksi G7/G8 -ryhmän toimintaan jo lähtökohtaisesti kuuluva piirre on, että ryhmään voivat aktiivisesti osallistua vain taloudelliselta merkitykseltään suurimmat maat. Tähän on ymmärrettävät perusteet. Toisaalta

pienien maiden kannalta olisi tärkeää, että niidenkin näkökulma tulisi huomioon otetuksi globaalissa talouspoliittisessa keskustelussa. Suomen ja muidenkin EU:n pienien jäsenten kannalta ongelmaa helpottaa se, että EU:lla on (jo vuodesta 1977 alkaen) ollut edustus G7-kokouksissa. Vuodesta 1999 alkaen myös Euroopan Keskuspankki on ollut mukana valtiovarainministerien ja keskuspankkien pääjohtajien kokouksissa. EU:n edustajien velvollisuutena kokouksissa on edustaa EU:n elimissä yhteisesti päätettyjä linjauksia, ja näistä päätettäessä myös pienet EU-maat kuten Suomi ovat voineet olla mukana.

EU:n edustus G8-koordinaatiossa on Suomen kannalta erittäin arvokas asia, eikä sitä pidä väheksyä. Realismin vuoksi on kuitenkin todettava, että tällä edustuksella tuskin on kovin suurta G8-päätöksiä legitimoivaa vaikutusta pienissä EU-maissa. Miten EU kokonaisuudessaan saataisiin paremmin kytkettyä globaaliin talouspoliittiseen vuoropuheluun? Joskus on esitetty EU-edustuksen yhdistämistä, niin että nykyisten neljän jäsenmaan ja EU:n sijasta unionilla olisi yksi yhteinen edustus G8:ssa. Tätä ajatusta on esitetty varsinkin Yhdysvalloissa, koska sikäläisestä näkökulmasta Euroopan maiden suuri osanottajamäärä näyttää oudolta, varsinkin kun voidaan odottaa Intian ja Kiinan jäsenyyden G-kerhossa tulevan jossakin vaiheessa ajankohtaiseksi.

Ajatus EU:n yhteisestä edustuksesta G-ryhmässä on kuitenkin poliittisesti ilmeisen epärealistinen, vaikka EU-maat ovatkin jo perustamisso-
pimuksessa sitoutuneet keskinäiseen talouspoliittiseen koordinaatioon, vaikka EU:lla on yhteinen kauppapolitiikka, ja vaikka G8-maista Italia, Ranska ja Saksa kuuluvat euroalueeseen ja niillä on myös yhteinen rahapolitiikka. EU ei ole liittovaltio, eikä talouspolitiikka kokonaisuudessaan kuulu EU:n kompetenssiin, vaikka sopimusten mukaan jäsenmaiden kuuluukin pitää talouspolitiikkaa yhteisten intressien piiriin kuuluvana asiana. Sitä paitsi G8 -kokouksissa keskustellaan varsinaisen talouspolitiikan lisäksi monista muistakin sellaisista kysymyksistä, jotka eivät ole EU:n kompetenssin piirissä. EU-maiden yhteistoiminnan ja yhteisen edustuksen ongelmat eivät koske vain G8-kokouksia, vaan myös kansainvälisiä järjestöjä kuten Kansainvälistä Valuuttarahastoa.

Tässä tilanteessa pienien EU-maiden kannalta ilmeisesti paras ja realistisin ratkaisu olisikin pyrkiä EU:n sisäisen koordinoinnin tehostamiseen ja yhteisen kannanmuodostuksen lujittamiseen mahdollisuuksien mukaan. Tämä vähentäisi G8-koordinointiin pienien jäsenmaiden kannalta liittyviä legitimiisyysongelmia ja ehkä lisääntynyt yhtenäisyys myös lisäisi Euroopan kannanottojen vaikuttavuutta. Tehokkaat neuvottelut edellyttävät kuitenkin myös reagointikykyä. Sitä tarvitaan kantojen yhteenso-

vittamisessa ja kompromissien teossa. EU:n koordinaation tiivistämisen käytännön ongelmana ei siis ole vain yhteisten positioiden löytäminen, vaan kyky esiintyä yhtenäisenä ja luotettavana neuvotteluosapuolena. Tämä on merkittävä haaste, joka viime kädessä johtuu EU-maiden haluttomuudesta lisätä unionin kompetenssia kansainvälisessä talouspoliittisessa koordinaatiossa.

* * *

Aloitin tämän puheenvuoroni Chydeniuksella ja Snellmanilla. Olen koettanut perustella sitä ajatusta, että talouspoliittinen suvereenisuus ei ole itsetarkoitus, vaan lähtökohta globaalin kanssakäymisen edellytysten rakentamiseksi. Tässä hengessä minun varmaan sopii lopettaa siteeraamalla Thomas Hobbesia, joka eli noin 100 vuotta ennen Chydeniusta. Hobbes pohti ”Leviathanissa” suvereenisuuden luovuttamisen ongelmaa, ja päätyi kuvaamaan luonnontilaa, kaikkien sotaa kaikkia vastaan, seuraavin sanoin: *”No arts; no letters; no society; and which is worst of all, continual fear and danger of violent death; and the life of man, solitary, poor, nasty, brutish, and short”*. Tämä kuvaus sopisi myös kansallisvaltioiden välisiin suhteisiin, jos ne kaikissa olosuhteissa tinkimättä tahtoisivat varjella toimintavapauttaan. Globalisaatio osoittaa, onneksi, että näin ei ole ollut.

Nationalstaten i ett europeiskt perspektiv

Professor Sverker Gustavsson

Den för framtiden mest fruktbara tolkningen av begreppet nationalstat är inte etnisk eller språklig utan konstitutionell. Bakgrunden är det slags kraftutvecklande och självförstärkande stat, som stegvis skapades under de trehundraåren från westfaliska freden 1648 fram till den stora omgestaltningen 1989. Denna statsform fick sin principiella karaktär av det faktum att gränserna för kulturell gemenskap, rättssystem och skattebaser i huvudsak sammanföll. Nationell identitet, brett deltagande och ansvarsfullt utnyttjande av arbetskraft och naturresurser förstärkte varandra ömsesidigt. Det vi har att jämföra med är den lilla och på sitt sätt lätthanterliga stadsstaten å ena sidan och det formellt allomfattande imperiet å den andra. Vid sidan av dessa båda alternativ framstår nationalstaten som en förhållandevis effektivare samhällsorganisation. Den visade sig i praktiken vara mera ändamålsenlig än både kejsardömet och småstaten, när det gällde att fungera folkstyrt, effektivt omfördelande och som grundläggande enhet med uppgift att upprätthålla den lilla internationella rättsordning, som trots allt existerade.

Det betydelsefulla, som har inträffat efter 1989 är att idén om sammanfallande gränser har börjat ifrågasättas. Allt oftare understryks den moderna nationalstatens karaktär av historisk parentes. Det fanns en tid innan den hade skapats, heter det, och det är inte självklart att denna idé om i huvudsak sammanfallande gränser kommer att vara evigt bestående. Två olika uppfattningar bryter sig mot varandra. Enligt den första och mer optimistiskt formulerade ståndpunkten är vår union så inrättad, att den kommer att ytterligare förstärka nationalstaten och därigenom än mer än hittills befästa förutsättningarna för sin egen långsiktiga överlevnad. Enligt den andra och mer pessimistiskt uttryckta bedömningen är det partiella borttagandet av gränser så beskaffat, att det försvagar nationalstaten utan att något annat träder i dess ställe. Det kommer att saknas ett naturligt hemvist för folkligt deltagande och tagande av politiskt ansvar. Följden av detta blir, säger pessimisterna, att det hittills viktigaste instrumentet för demokrati, mänskliga rättigheter och effektiv samhällsorganisation inte längre kommer att tjäna dessa ändamål.

Om optimisterna kommer att visa sig ha varit alltför hoppfulla eller pessimisterna alltför oroade återstår att se. Avgörande blir, menar jag, hur vi som lever här och nu inrättar oss. Vilken praktisk slutsats drar vi av vår insikt om karaktären av den allomfattande europeiska ordning som vi nu ser växa fram inför våra ögon och är med om att skapa? Debatten mellan optimister och pessimister i synen på nationalstaten och dess långsiktiga överlevnad gäller med andra ord mindre karaktären av vår europeiska union än våra förhoppningar och vår farhåga beträffande folkligt deltagande och ansvarstagande.

Den ordning som råder

Problemet är mindre vilken som är den rådande ordningen och mera hur vi praktiskt bör förhålla oss till denna. Här nöjer jag mig därför med att kortfattat erinra om grunddragen i den europeiska union, som vi för överskådlig framtid har att räkna med. Principen är nationalstater i samverkan. Historiskt och principiellt befinner vi oss i ett mellanläge. Det är för mycket sagt att länderna helt och hållet har gått samman. Men det stämmer heller inte att de kan besluta oberoende av varandra. Det intressanta är att samgåendet är partiellt. Det är bara i vissa avseenden, som de ingående nationalstaterna har delegerat sin bestämmanderätt. Överstaten reglerar marknaden men inte skattebaserna och därmed inte heller social- och kulturpolitiken.

Annorlunda uttryckt är det bara makten att avreglera, men inte makten att beskatta och omfördela, som har centraliserats. Frihandeln hävdas med stöd av de federala kriterierna direkt effekt och principiellt företräde. Samtidigt motverkas en total tillämpning av frihandeln av förekomsten av politisk frihet och allmän rösträtt i medlemsländerna. En välfärdsstat, som är gemensam i samma mening som marknaden, omöjliggörs av att beslutsregeln är en annan för socialpolitiken än för marknadspolitiken. Beslut rörande marknaden har direkt effekt, principiellt företräde och kan beslutas med kvalificerad majoritet. Beslut om social- och kulturpolitiken kan bara fattas av varje land för sig.

Praktiskt är det inte självklart vad som faller på vardera sidan om skiljelinjen mellan marknadspolitik och socialpolitik. Unionens domstol ställs inför frågan om lagval vid konkurrerande rättsanspråk. Den möjligheten kan den bara utnyttja fram till den punkt, där anspråk på unionsrättsens företräde missgynnar reproduktionen av dess egen legitimitet. Trots sin formellt starka ställning kan den inte bortse från vad medborgarna kan acceptera. På motsvarande sätt har den europeiska kommissionen enligt

fördragen initiativmonopol i fråga om ny lagstiftning. Vad som aktualiseras i praktiken avgörs emellertid också här av de reella maktförhållandena. Kommissionen tar inte fler initiativ än den tror sig kunna genomföra utan att få sin rätt att göra detta ifrågasatt av allmänna opinionen.

Spänningen mellan de båda grundnormerna frihandel och folkstyre har med andra ord öppnat en ny politisk arena. Striden mellan regeringsalternativ gäller inte längre bara den lagstiftning, den beskattning och den utrikespolitik, som nationalstaterna var för sig förfogar över. Till detta kommer frågan om vilken regering, som bäst kan företräda väljarna inför unionens domstol liksom i förberedelserna för ny lagstiftning i samspelet med kommissionen och övriga medlemsländer. Hur långt bör principen om frihandel tillämpas? Vad bör gälla i fråga om försäljning av alkohol, licensfinansiering av etermedia, hyressättning på bostadsmarknaden, skatfinansiering av sjukvård, drift av kärnkraftsanläggningar och rätten till kollektivavtal och stridsmedel på arbetsmarknaden? Vad är protektionism och vad är legitima önskemål om nationellt självbestämmande?

Förhållandet mellan de bägge grundnormerna frihandel och folkstyre har, om jag så får uttrycka mig, karaktär av konstitutionell terrorbalans (Gustavsson 2006). Teoretiskt övertrumfar frihandeln möjligheten till nationella särlösningar. Praktiskt utnyttjar överstaten bara i begränsad omfattning denna möjlighet. Varken skatterna eller den sociala och familjenära lagstiftningen hanteras överstatligt, trots att nationell politik på dessa områden helt uppenbart begränsar den fria rörligheten. Bakgrunden är att de båda världskrigen och det kalla kriget har utkämpats till stöd för folkstyre och nationellt självbestämmande. Dessa grundvärden kan därför inte ostraffat låta sig övertrumfas. Balansen åstadkoms genom en ömsesidig insikt om vardera principens förmåga att förgöra den andra. Legitimiteten för två till synes oförenliga grundnormer behöver kunna upprätthållas samtidigt. Den ena är tilltron till frihandeln. Den andra är tilltron till folkstyret. Dubbelheten gör att aktörerna undviker att ställa frågan om slutligt försteg på sin yttersta spets. Därigenom räddas samhällsfreden.

Genom Europaparlamentets svaga ställning och europeiska rådets uppgift som lagstiftare är makten över marknaden mer centraliserad än möjligheten att utkräva ansvar för hur denna makt utövas. Utöver denna proceduriella asymmetri tillkommer att överstaten bara avser marknaden och myntet. Även det substantiella förhållandet mellan frihandel och välfärdsstat är olikformigt. Dels är överstatens maktutövning mer centraliserad än möjligheten att utkräva ansvar för densamma. Dels gynnas frihandeln av att kunna utsträckas längre än vad som går inom ramen för ett system som bygger på politisk frihet och allmän rösträtt. En mot

graden av centralisering av reglerna för marknaden svarande socialpolitik och skatteutjämning kan därför inte aktualiseras. Avregleringens effekter kan bara mötas genom lagstiftning och utnyttjande av skattebaserna i varje land för sig. Dessa båda karaktäristiska drag förstärker varandra ömsesidigt. Asymmetrin är dubbelverkande.

Frånvaron av motsvarande socialpolitiska uppdrag från väljarna möjliggör en hårdare driven renodling av frihandelsprincipen än vad som kan åstadkommas nationellt. Därtill kommer att den överstatliga frihandeln hämmar ländernas försök att genom egna lagar och skattebaser värna medborgarna. En nationell socialpolitik riskerar att bryta mot de regler om fri etablering och icke-diskriminering, som domstolen är satt att värna och främja. De båda asymmetrierna kommer på det sättet att förstärka varandra ömsesidigt. Det gäller såväl legalt som praktiskt. Konstruktionen gör det lättare att avreglera utan folkligt stöd samtidigt som det framstår som än mer angeläget att på ett nationellt plan slå vakt om skattebaserna.

Optimisternas förhoppning

Om denna beskrivning är de flesta initierade betraktare hjälpligt överens. Indirekt förstärks det intrycket av hur det europeiska rådets rättschef, Jean-Claude Piris, framställer saken i sin kommentar till den aktuella konstitutionella problematiken i boken *The Constitution for Europe* våren 2006. Vad han hävdar avviker inte nämnvärt från min redogörelse.

Intressantare än att karaktärisera är att bedöma. Talar övervägande skäl för att den dubbla asymmetrin i kombination med den konstitutionella terrorbalansen understödjer de europeiska nationalstaterna i deras strävan att långsiktigt överleva återverkningarna av de båda världskrigen och det kalla kriget? Eller medverkar den etablerade konstruktionen till att den frihet, det breda deltagande och det personliga ansvarstagande, som har kommit att förknippas med nationalstaten, inte kommer att kunna upprätthållas? Kommer den i så fall att behöva ersättas av att unionen som sådan får tjäna som grundenhet? Eller är det mer som talar för ett mer fragmenterat och, om man så vill, hanseatiskt system av stadsstater av det slag, som den amerikanske statsvetaren Hendrik Spruyt beskriver i sin bok om *The Sovereign State and Its Competitors* från 1994?

De främsta företrädarna för en optimistisk bedömning med avseende på den dubbla asymmetriens och konstitutionella terrorbalansens (och därmed nationalstatens) överlevnadsförmåga är en brittisk historiker och en amerikansk statsvetare. Den brittiske historikern heter Alan Milward och bidrog 1992 med standardverket *The European Rescue of the Nation-*

State. Hans perspektiv och grundläggande tes framgår av bokens titel. Han framställer det rådande systemet mot bakgrund av hur mellankrigstidens politiker misslyckades med att upprätthålla den ordning, som hade skapats genom Versaillesfreden. Uppgiften efter andra världskriget blev att återupprätta och rädda systemet av europeiska nationalstater – inte att bryta med nationellt självbestämmande, demokrati och gemensamt utnyttjande av skattebaserna som vägledande principer.

Den amerikanske statsvetaren heter Andrew Moravcsik och utgav 1998 boken om *The European Choice*. Också här framgår tesen av titeln. Den rådande ordningen är inte en oavsedd konsekvens av illa genomtänkta beslut utan något som nationalstaterna aktivt har eftersträvat. Med utgångspunkt från en källkritiskt mönstergill genomgång av de olika stegen i fördragsutvecklingen från 1950-talet och framåt argumenterar han för att konstruktionen har blivit som den har blivit, därför att medlemsländernas politiker har önskat en lösning präglad av dubbel asymmetri och konstitutionell terrorbalans. Länderna har varit fördragets herrar inte bara i teorin utan också i praktiken. Valmanskårerna har med stöd av de organiserade intressena fått vad de har önskat eller i varje fall tolererat. Vad vi på det sättet har begåvats med är en gemensam marknad utan de politiska nackdelar som följer av en oreglerad sådan. Därtill råder i medlemsländerna ett folkstyre utan den osäkerhet för frihandeln, som följer av en alltför rigoröst tillämpad politisk frihet och allmän rösträtt.

Grunden för optimismen är att den konstitutionella terrorbalansen och dubbla asymmetrin stärker regeringarnas ställning i medlemsländerna. Efter att ha delegerat makten över marknaden och myntet utom räckhåll för respektive valmanskårer kan frihandeln visserligen inte formellt ifrågasättas av allmänna opinionen. Samtidigt rör det sig inte om någon total underkastelse. Föreningsfriheten, yttrandefriheten och den allmänna rösträtten har inte avskaffats. Dessa nationalstatliga landvinningar går att utnyttja och utnyttjas faktiskt för att informellt och realpolitiskt ifrågasätta hur långt principen om frihandels företräde framför det nationella beslutsfattandet kan och bör utsträckas. Praktiskt betyder detta att fri rörlighet för varor och kapital relativt lätt har låtit sig etableras. Betydligt svårare visar det sig i praktiken vara att utsträcka rättesnöret till att även gälla produktionen av tjänster och till konkurrens med lägre löner. Där tvingas marknadsprincipen göra halt och debatten intensifieras.

Förhoppningen är med andra ord att regeringsmaktens förstärkta ställning skall leda till en livligare debatt, partipolitisk fördjupning och mer intressegruppsaktivitet i forandet av den nationella linjen i kraftmätningen om vad som bör vara landets ståndpunkt politiskt och juri-

diskt. Ännu är det för tidigt att säkert säga om utvecklingen faktiskt går åt det hållet. Viktiga tecken i tiden pekar i den riktningen. Den franska debatten inför folkomröstningen 2005 handlade om sakpolitiken mera än om förslaget till nytt fördrag. Också svensk inrikespolitik har under det senaste året mer och mer kommit att gälla möjligheten att kunna hävda full sysselsättning och vidmakthållen samhällsekonomisk effektivitet och därmed välfärd utan att behöva konkurrera med lägre löner. Regeringssidan anser att detta bör vara den svenska linjen. Oppositionen menar att principen om fri rörlighet bör tolkas så att den möjliggör en press på lönerna och levnadsstandarden med utgångspunkt från vad som gäller i medlemsländer med lägre löner och levnadsstandard.

Skulle utvecklingen även fortsättningsvis gå i denna riktning, har optimisterna fått rätt. Som funktion av hur unionen är konstruerad har regeringsmakten kommit att stärkas. Detta i sin tur har lett till ett tydliggörande av de allra mest grundläggande politiska konfliktlinjerna i våra samhällen. Den historiska forskningstes, som Alan Milward och Andrew Moravcsik driver, skulle då visa sig stämma även som framtidsprognos. Om unionen har konstruerats med nationalstaternas långsiktiga egenintresse för ögonen, bär den polarisering som faktiskt inträder syn för saken. Den optimistiskt lagde kan då hoppas på att detta räcker och att nationalstaterna till följd av unionsbildningen kan se fram mot en bättre framtid för demokrati och mänskliga rättigheter än vad som annars går att åstadkomma. Räddningen ligger i en allmänt omfattad pragmatism och reformistisk grundåskådning.

Pessimisternas farhåga

Emellertid är det inte självklart att det går som optimisterna hoppas. En mer pessimistisk bedömning gör sig också starkt gällande i framtidsdebatten. Även denna hållning grundar sig på en empiriskt inträngande och teoretiskt stringent genomgång av källmaterialet. Jag tänker särskilt på den teori om de europeiska nationalstaternas historiska framväxt och principiella karaktär, som den italienske statsvetaren Stefano Bartolini företräder i sin bok *Restructuring Europe*, vilken utkom på Oxford University Press hösten 2005. Också detta är ett starkt tesdrivande arbete. Ännu så länge har boken inte blivit så mycket uppmärksammasad, men det är förmodligen bara en tidsfråga. Om några år tror jag att den boken kommer att uppfattas vara lika central som de båda arbetena av Alan Milward och Andrew Moravcsik.

Det som Stefano Bartolini erbjuder är nämligen inget mindre än ett

väl genomarbetat koncentrat av de senaste femhundra årens europeiska historia. Nyckelbegreppet är nationalstat. Denna har formats genom fem på varandra följande revolutioner med avseende på centralisering och gränsdragning. Först kom staten som ett territoriellt avgränsat maktnopol under 1500-talet. Sedan kom territoriellt avgränsade regler för marknadshushållningen och den privata äganderätten under 1700-talet. Sedan kom den kulturellt avgränsade och standardiserade nationen under 1800-talet. Sedan kom den på motsvarande sätt starkt avgränsade demokratin och välfärdsstaten under 1900-talet.

Poängen är att dessa fem på varandra följande revolutioner genomfördes enligt principen sammanfallande gränser. Genom att gränserna lades på varandra kom nationen i administrativ, ekonomisk, kulturell, demokratisk och socialt solidarisk mening – genom ömsesidigt förstärkande – att ge upphov till en unik problemlösnings- och improvisationsförmåga. Medborgarna kom i allt större utsträckning att höra samman med sina landsmän. Skiljelinjer och konfliktlösning kom i huvudsak att utformas inomstatligt snarare än mellanstatligt. Nationalstaten blev ett viktigt hjälpmedel, varigenom strider kunde undvikas och effektiviteten i fråga om handel och näringsverksamhet öka på ett helt annat sätt än under den europeiska medeltiden eller inom ramen för andra civilisationer i världen.

Vilken är då innebörden med avseende på optimism och pessimism? Jo, det är vad Stefano Bartolini har att säga om en sjätte nu pågående omgestaltningen av den genom århundradena framvuxna konstellationen av makt, ekonomi och kultur. Det går inte längre att blunda för, argumenterar han, att våra dagars *partiellt* genomförda europeiska samgående utgör en brytpunkt jämförbar med tillkomsten av staten, marknaden, kulturen, folkstyret och det nationellt avgränsade utnyttjandet av skattebaserna. Med början på 1950-talet – och med acceleration efter 1989 genom befästandet av principen om fri rörlighet för kapital, varor, tjänster och arbete – inträder något nytt, vilket lagras ovanpå de fem föregående momenten i nationalstatens överlagrade, femhundraåriga historia. Frågan är om detta nya moment ytterligare befäster nationalstaten eller om det i stället långsiktigt undergräver dess fortbestånd, effektivisering och fördjupande.

Stefano Bartolini argumenterar för den senare av dessa båda uppfattningar. Det gör han utifrån iakttagelsen om hur viktig tilltron till nationalstatens förmåga till problemlösning och improvisation faktiskt visade sig vara under 1800- och 1900-talen. Med detta avser han den goda spiral av ömsesidig, positiv växelverkan mellan samhörighet, deltagande och omsorg om skattebaserna, som under de senaste tvåhundra åren har gjort nationalstaten till ett sådant på det hela taget framgångsrikt projekt.

Allteftersom tiden gick befästes medborgarna alltmera i övertygelsen, att sociala problem gick att lösa och förebygga på grundval av samhörighet, deltagande, beskattning och lagstiftning. Om det nu är så att den ekonomiska maktutövningen – genom att gränserna dras annorlunda för ekonomin än för politiken och kulturen – hamnar utom räckhåll för väljarna, betyder inte detta en betydande risk för att ett system uppbyggt på nationalstater långsiktigt undermineras? Går det i längden att tänka sig ett system där gränserna för staten och gränserna för lagstiftning och rättskipning inte längre sammanfaller? Stefano Bartolini viftar inte – som Alan Milward och Andrew Moravcsik har en tendens att göra – undan denna farhåga. Han vill gärna tro att det finns en lösning. Men han är inte bergsäker på vilken denna kan vara.

Vilken är då sammanfattningsvis den av Stefano Bartolini uttryckta farhågan? Jo, den är att den dubbla asymmetrin och konstitutionella terrorbalansen alltför mycket skall lyckas reducera det demokratiska självförtroendet. Han tror att förmågan till problemlösning och improvisation kommer att minska och att ingen annan statsform med motsvarande kvalitet kommer i nationalstatens ställe på europeisk nivå. Momentet av ömsesidigt förstärkande kulturell, politisk och ekonomisk gemenskap försvinner alltför mycket, bedömer han. Den demokratiska reformismens centrala och politiskt mest fruktbara innebörd – att problem, ståndpunkter och argument undan för undan urskiljs, diskuteras och prövas – skulle därmed inte längre vara livsnerven i europeisk politik. Frågan blir då om den politiska friheten och majoritetsstyret i det långa loppet går att upprätthålla.

Pudelns kärna

Huruvida optimisterna kommer att visa alltför hoppfulla eller pessimisterna alltför oroade återstår som sagt att se. Avgörande blir, som jag inledningsvis framhöll, hur vi som lever här och nu inrättar oss på grundval av vår insikt om karaktären av den allomfattande europeiska ordning som gradvis håller på att avlöses av något annat.

Rätt ansats för bearbetningen av detta problem tror jag är att fråga sig vilken kritik, som kan riktas mot var och en av de båda huvudsakliga argumentationslinjerna. Vad finns att säga i ett historiskt perspektiv? Hur bör vi resonera, om vårt syfte är att komma ett stycke längre i vår bedömning av vad som är rätt sätt att hantera nationalstatssystemet än vad Alan Milward och Andrew Moravcsik å ena sidan och Stefano Bartolini å den andra har förmått göra? Kommer nationalstaten att kunna räddas? Eller

måste den på sikt överges som ram för folkstyret och grund för rättsordningen?

Kritik är för mig inget negativt och tillintetgörande utan något positivt och framåtsyftande, som tjänar till att föra debatten framåt. Gentemot pessimisterna å ena sidan vill jag hävda, att de resonerar alltför opraktiskt. Gentemot optimisterna å andra sidan vill jag hävda, att de resonerar alltför sangviniskt. Pragmatism är inte vad som återstår när bättre lösningar saknas utan en medvetet formulerad och aktivt hävdad överideologi.

Stefano Bartolini förtjänar att hyllas som en forskare, som avsevärt har förmått höja nivån på debatten om den europeiska nationalstaten. Icke desto mindre, eller snarare just precis därför, framstår hans principiella upplinjerig av ett tillstånd med helt sammanfallande gränser å ena sidan och ett tillstånd med endast partiellt sammanfallande gränser för ekonomi, kultur och politik å den andra som alltför dramatiskt formulerad. Jag tänker då inte bara på den empiriska fruktbarheten utan också på hur vi praktiskt bör förhålla oss till sagda renodling.

Ingenstans och ingen gång under de gångna femhundra åren har gränserna för ekonomi, politik och kultur helt sammanfallit. Medborgare och styresmän av skilda slag har faktiskt visat sig kunna hantera uppkomna asymmetrier och terrorbalanser i pragmatisk anda. Inte minst framgår detta av Matti Klinges framställning av Finlands ställning i förhållande till Ryssland under perioden från 1809 till 1917. Johan Vilhelm Snellman framstår i eftervärldens ljus som en mycket skicklig pragmatiker. Stefano Bartolinis pessimism i fråga om nationalstatens överlevnad förefaller i ett snellmanskt perspektiv vara alltför långtgående.

Samtidigt är det min bestämda uppfattning, att Andrew Moravcsik går alltför långt, då han i en uppsats från 2005 låter antyda att historien är slut och att pragmatismen har segrat en gång för alla. Låt oss besinna storheten i den valda konstruktionen, argumenterar han. Den dubbla asymmetrin är den enda distinkt nya politiska form, som har framkommit och blomstrat efter skapandet av välfärdsstaten och blandekonomin för hundra år sedan. Unionen har uppnått ett tillstånd av stabil politisk jämvikt. Det är föga troligt att den konstitutionella kompromissen låter sig rubbas, skriver han, av vare sig funktionella utmaningar, inbyggda motsättningar eller krav på demokratiskt ansvarsutkrävande. Framgången betingas av att uppläggningsen är så utomordentligt normativt attraktiv. Den dubbla asymmetrin bevarar det nationella självbestämmandet för de frågor som intresserar medborgarna. Samtidigt möjliggörs en delegation

till mer indirekt styrelse av frågor som är av mindre vikt för medborgarna eller där det föreligger ett väl utvecklat samförstånd om vad som är rätt politik. Det etablerade spänningsförhållandet mellan demokrati och frihandel går att leva med – precis som de allra flesta av oss klarar att leva med ett system där varken marknaden eller politiken är det primära och den konstitutionella oklarheten även såtillvida är satt i system. Unionen behöver varken fördjupas eller utvidgas för att säkerställa sin fortlevnad. Att det förhåller sig på det sättet är det avgörande tecknet på konstitutionell mognad, sammanfattar Andrew Moravcsik sin plädning för att pragmatismen har kommit för att stanna. Enligt hans uppfattning behövs ingen rörelse vare sig framåt eller bakåt i utvecklingen av det europeiska statssystemet. Allt är bra som det är. Europeerna har aldrig haft det så bra. De lever i den bästa av alla världar.

Andrew Moravcsik jämför i sin uppsats från 2005 den dubbelt asymmetriskt uppbyggda unionen med den blandekonomiska välfärdsstaten. Båda är historiskt värdefulla innovationer under de senaste hundra åren. Enligt den demokratiska och ekonomiska grundteorin borde ingen av dem kunna existera och fortleva. Båda bygger på inbördes oförenliga grundprinciper. Icke desto mindre har bägge visat sig livskraftiga. Välfärdsstaten har möjliggjort en kombination av nationell marknad och nationell demokrati. Den dubbla asymmetrin har på motsvarande sätt möjliggjort den samtidiga existensen av en europeisk frihandel och fortlevnaden av politisk frihet och allmän rösträtt i medlemsländerna.

Denna jämförelse mellan två historiskt viktiga institutioner är ett värdefullt uppslag för fortsatt forskning och idéutveckling. Idén är att välfärdsstaten är en konstitutionell teknik för att marknad och demokrati skall kunna samexistera. På motsvarande sätt är den dubbelt asymmetriska unionen en konstitutionell teknik för att en överstatligt oåtkomlig frihandel och folkstyret i medlemsländerna skall kunna samexistera. Den utmanande frågan är i båda fallen hur välfärdsstaten och unionen kan verka effektivt stabiliserande, trots att de bygger på oförenliga principer. Vilken är den mekanism, som avgör huruvida terrorbalansen mellan två motstridigt inbyggda rättesnören befäster eller underminerar ett styrelseskick?

För egen del tror jag att erövrandet och det praktiska utnyttjandet av rösträtten, yttrande- och föreningsfriheten är mer betydelsefullt än något annat. Vilka rättigheter som människorna har lyckats tillkämpa sig och faktiskt begagna bestämmer förmågan till problemlösning och improvisation. Det senare är en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för att kunna avvärja sammanbrott. Avgörande för om politisk frihet och

demokrati kan överleva är inte i första hand hur den dubbla asymmetrin och konstitutionella terrorbalansen mer exakt och tekniskt utformas. Viktigare är i vad mån konstruktionen som helhet är brett förstådd och nya möjligheter inom dess ram aktivt dryftas och undan för undan tas i anspråk. Det gäller både det blandade styrelseskicket horisontellt i form av kapitalism och demokrati inom varje nationalstat och det blandade statsskicket vertikalt i form av överstatlig frihandel och nationell demokrati inom unionen som helhet.

Vilket är handlingsutrymmet? Hur öppnas nya möjligheter? Arvet från Anders Chydenius ger svaret på den frågan. När det kommer till kritan avgörs möjligheten att praktisera ett pragmatiskt förhållningssätt av att ett lands invånare är väl informerade och har sociala och ekonomiska möjligheter att utnyttja sina historiskt tillkämpade rättigheter.

Referenser

- Bartolini, Stefano (2005) *Reconstructing Europe*. Oxford University Press.
- Gustavsson, Sverker (2006) "Hundra år efter Versailles", s. 303-318 i Magnus Jerneck & Christer Jönsson, red., *I ledande ställning*. Lund: Studentlitteratur.
- Klinge, Matti (2005) *Finlands historia*, 3. Helsingfors: Schildts.
- Manninen, Juha (2005) "Det öppna samhället – ett arv från upplysningstänkaren Anders Chydenius", s. 131-180 i Pertti Hyttinen, red., *Den gemensamma friheten. Anders Chydenius tankar i dagens värld*. Karleby: Anders Chydenius stiftelse.
- Milward, Alan S. (1992) *The European Rescue of the Nation-State*. London: Routledge
- Moravcsik, Andrew (1998) *The European Choice*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Moravcsik, Andrew (2005) "The European Constitutional Compromise and the Neo-functional Legacy", *Journal of European Public Policy* 12 (2): 349-386.
- Piris, Jean-Claude (2006) *The Constitution for Europe*. Cambridge University Press.
- Spruyt, Hendrik (1994) *The Sovereign State and Its Competitors*. Princeton University Press.

Kansallisvaltio eurooppalaisesta näkökulmasta

Professori Sverker Gustavsson

Hedelmällisin tulkinta käsitteestä ”kansallisvaltio” ei tulevaisuutta ajatellen ole etninen eikä kielellinen vaan perustuslaillinen. Taustalla on sen kaltainen voimaperäinen ja itseään vahvistava valtio, joka vähitellen luotiin kolmensadanviidenkymmenen vuoden aikana, Westfalenin rauhasta vuonna 1648 aina vuoden 1989 suureen uudelleenjärjestelyyn. Tämän valtiomuodon perusluonteeseen kuului, että kulttuurisen yhteenkuuluvuuden, oikeusjärjestelmän ja veropohjan rajat kävivät yhteen. Kansallinen identiteetti, kansalaisten laaja osallistuminen sekä työn ja luonnonvarojen vastuuntuntainen hyödyntäminen vahvistivat toisiaan. Vertailukohteina meillä on toisaalta pieni ja omalla tavallaan helposti käsiteltävä kaupunkivaltio ja toisaalta muodollisesti kaikenkattava imperiumi. Näiden molempien rinnalla kansallisvaltio näyttäytyy suhteellisesti ottaen tehokkaampana yhteiskuntajärjestelmänä. Se osoittautui käytännössä tarkoituksenmukaisemmaksi kuin keisarikunta ja pikkuvaltio, kun tarvittiin kansanvaltaista, tehokasta uudelleenjakoa toteuttavaa ja perustusta luovaa yksikköä, jonka tehtävänä oli ylläpitää suppeaa kansainvälistä oikeusjärjestystä, joka kaikesta huolimatta oli olemassa.

Kiinnostavaa on, että vuoden 1989 jälkeen on alettu kyseenalaistaa näiden yhteneväisten rajojen merkitystä. Yhä useammin korostetaan nykyaikaisen kansallisvaltion luonnetta historiallisena välivaiheena. Tuodaan esiin, että on ollut olemassa aika ennen sitä, eikä ole itsestään selvää, että tämä luomus kestää ikuisesti. Tässä on vastakkain kaksi erilaista käsitystä. Ensimmäisen ja optimistisemmän muotoillun näkemyksen mukaan Euroopan unioni on rakennettu niin, että se tulee yhä vahvistamaan kansallisvaltiota ja luo siten entistä paremmat edellytykset sen pitkäaikaiselle säilymiselle. Toisen, pessimistisemmän arvion mukaan osittainen rajoista luopuminen on omiaan heikentämään kansallisvaltiota ilman että mitään muuta tulisi sen tilalle. Kansalaisten osallistuminen ja poliittinen vastuunkanto eivät löydä siinä luonnollista kotipaikkaa. Pessimistien mukaan tästä seuraa, että demokratian, ihmisoikeuksien ja tehokkaan yhteiskuntajärjestelmän tärkein väline ei enää palvele näitä päämääriä.

Nähtäväksi jää, ovatko optimistit olleet liian toiveikkaita vai pessimistit liian huolestuneita. Mielestäni ratkaisevaa on, millaisia ratkaisuja teemme me, jotka elämme tässä ja nyt. Millaisia käytännön johtopäätöksiä teemme sen ymmärryksen pohjalta, mikä meillä on siitä kaikenkattavasta eurooppalaisesta järjestyksestä, jonka näemme kasvavan silmiemme edessä ja jota olemme mukana luomassa? Optimistien ja pessimistien välinen keskustelu kansallisvaltiosta ja sen säilymisestä pitkällä tähtäimellä ei toisin sanoen niinkään koske Euroopan unionin luonnetta kuin niitä toiveita ja pelkoja, joita meillä on kansalaisten osallistumisen ja vastuunkannon toteutumisesta.

Vallitseva järjestys

Ongelmana ei ole niinkään millainen uusi järjestys todella on, vaan kuinka sitä pitäisi arvioida ja mitä sen suhteen pitäisi tehdä. Tyydyn tässä muistuttamaan lyhyesti tämän järjestyksen peruspiirteistä, joiden kanssa nähtävissä olevassa tulevaisuudessa olemme käytännössä tekemisissä. Lähötkohtana on kansallisvaltioiden yhteistoiminta. Olemme historiallisessa ja periaatteellisessa välitilassa. On liioiteltua sanoa, että valtiot olisivat täysin yhtyneet. Mutta toisaalta ei pidä myöskään paikkaansa, että ne voisivat tehdä päätöksiä riippumatta toisistaan. Kiinnostavaa on, että yhtyminen on osittaista. Jäseninä olevat kansallisvaltiot ovat luovuttaneet päättävältänsä vain joidenkin tiettyjen asioiden suhteen. Ylivaltiolisesti säädellään markkinoita mutta ei veropohjaa eikä siten myöskään sosiaali- ja kulttuuripoliittikkaa.

Toisin sanoen ainoastaan säätelyä purkava valta on keskitetty, ei verotukseen tai uudelleenjakamiseen kohdistuva. Vapaakaupan voidaan väittää olevan liittovaltion kriteereillä arvioiden täysin voimassa ja periaatteessa etusijalla. Samaan aikaan vapaakaupan täydellistä toteuttamista kuitenkin estää jäsenmaissa esiintyvä poliittinen vapaus ja yleinen äänioikeus. Hyvinvointivaltio, joka on yhteinen samassa merkityksessä kuin markkinat, käy mahdottomaksi, koska sosiaalipoliittikasta päätetään eri säännöillä kuin markkinapoliittikasta. Markkinoita koskevilla päätöksillä on suora vaikutus, periaatteellinen etusija ja ne voidaan tehdä määränemmistöpäätöksinä. Sosiaali- ja kulttuuripoliittiset päätökset kukin maa voi tehdä erikseen itse.

Käytännössä ei ole itsestään selvää mikä kuuluu markkina- ja mikä sosiaalipoliittikkaan. Unionin tuomioistuin joutuu erilaisten kilpailevien oikeudellisten vaatimusten edessä valitsemaan, mitä lakia sovelletaan. Tätä mahdollisuutta se voi käyttää vain siihen pisteeseen, jossa vaatimuk-

set unionin oikeuden etusijasta alkavat haitata sen oman legitimitietin säilyttämistä. Vahvasta asemastaan huolimatta se ei voi jättää huomiotta mitä kansalaiset voivat hyväksyä. Samalla tavalla komissiolla on perustamissopimuksen mukaan yksinoikeus uusien lakialoitteiden tekemiseen. Tässäkin tapauksessa todelliset valtasuhteet ratkaisevat mitä käytännössä tapahtuu. Komissio tekee vain niin monta aloitetta kuin se katsoo voivansa viedä läpi ilman että yleinen mielipide alkaisi kyseenalaistaa sen oikeutta tehdä näin.

Perusnormien, vapaakaupan ja kansanvallan välinen jännite on toisin sanoen avannut uuden poliittisen kentän. Hallitusvaihtoehtoista kamppailtaessa ei enää ole kysymys vain siitä lainsäädännöstä, verotuksesta ja ulkopoliitikasta, jota kukin jäsenmaa harjoittaa. Tämän lisäksi on ratkaistava, mikä hallitus edustaa valitsijoita parhaiten unionin tuomioistuimessa sekä valmisteltaessa uutta lainsäädäntöä komission ja muiden jäsenmaiden kanssa. Kuinka pitkälle vapaakaupan periaatetta pitää soveltaa? Miten menetellään kysymyksissä, jotka liittyvät alkoholin myyntiin, radioaalloilla toimivan median luparahoitukseen, asuntomarkkinoiden vuokrahinnoitteluun, verovaroista tapahtuvaan sairaanhoidon rahoitukseen, ydinvoimaloiden käyttämiseen, oikeuteen tehdä keskitettyjä työehtosopimuksia ja käyttää työtaistelutoimenpiteitä? Mikä on protektionismia ja mitä voidaan legitimiä toivoo luettavaksi kansallisen itsemääräämisoikeuden piiriin?

Vapaakaupan ja kansanvallan suhde on luonteeltaan – sallittakoon sanoa – perustuslaillisen terrorin tasapainoa (Gustavsson 2006). Teoreettisesti vapaakauppa lyö laudalta mahdollisuudet kansallisiin erityisratkaisuihin. Käytännössä tätä ylivaltiollista mahdollisuutta käytetään vain rajoitetusti. Ylivaltiollisesti ei käsitellä veroja eikä sosiaali- ja perhelainsäädäntöä, vaikka kansallinen politiikka näillä alueilla aivan selvästi rajoittaa vapaata liikkuvuutta. Taustalla on se, että molemmat maailmansodat ja kylmä sota on käyty kansanvallan ja kansallisen itsemääräämisen puolesta. Näitä perusarvoja ei siten voida ohittaa ilman rangaistusta. Tasapaino syntyy siitä, että puolin ja toisin tiedostetaan näiden periaatteiden kykenevän tuhoamaan toisensa. On kyettävä säilyttämään samanaikaisesti kahden päältä katsoen yhteen sovittamattoman perusnormin legitimitetti. Toinen on luottamus vapaakauppaan. Toinen on luottamus kansanvaltaan. Kaksinaisuus johtaa siihen, että toimijat välttävät viimeiseen asti kysymystä, kumpi saa lopullisen etusijan. Näin pelastetaan yhteiskuntarauha.

Euroopan parlamentin heikon aseman ja Eurooppa-neuvoston lainsäädännöllisen tehtävän takia on markkinoihin kohdistuva valta keskitty-

neempää kuin mahdollisuus vaatia vastuuta tämän vallan käyttämisessä. Tämän menettelytapojen epäsymmetrian lisäksi pitää ottaa huomioon vielä se, että ylivaltiollisuus koskee vain markkinoita ja rahayksikköä. Myös vapaakaupan ja hyvinvointivaltion sisällöllinen suhde on muodoltaan epäyhtenäinen. Osaksi ylivaltiollinen vallankäyttö on keskittyneempää kuin mahdollisuus vaatia siltä vastuullisuutta. Osaksi vapaakauppaa suosii se, että se voi ulottua laajemmalle kuin mikä on mahdollista poliittisen vapauden ja yleisen äänioikeuden varaan rakentuneen järjestelmän puitteissa. Kysymykseen ei siten voi tulla sellainen sosiaali- ja veropoliittikka, joka on yhtä keskittynyttä kuin markkinoiden sääntely. Sääntöselvityksen purkamisen vaikutuksiin voidaan vastata vain lainsäädännöllä ja verotuksellisilla keinoilla kussakin maassa erikseen. Nämä peruspiirteet vahvistavat toinen toistaan vastavuoroisesti. Epäsymmetrialla on kaksikertainen vaikutus.

Koska valitsijat eivät ole antaneet vastaavaa sosiaalipoliittista tehtävää, on puhtaaksiviljeltyä vapaakauppaperiaatetta mahdollista ajaa kovemmin ottein kuin mitä voitaisiin tehdä kansallisesti. Lisäksi ylivaltiollinen vapaakauppa haittaa valtioiden yrityksiä suojella kansalaisia oman lainsäädännön ja oman veropohjan avulla. Kansallinen sosiaalipoliittikka ottaa riskin uhmatessaan niitä vapaata yrittämistä tukevia ja syrjintää rajoittavia säädöksiä, joita tuomioistuin on asetettu varjelemaan ja puolustamaan. Molemmat epäsymmetriat tulevat tällä tavalla vahvistamaan toinen toistaan, sekä oikeudellisesti että käytännössä. Rakennelma mahdollistaa sääntelyn poistamisen ilman kansan myötävaikutusta samalla kun se näyttämään siltä, että kansallisen veropohjan vartioiminen on enemmän kuin asiaankuuluvaa.

Optimistien toiveet

Suurin osa asiaan vihityistä tarkkailijoista on edellä esitetystä kuvauksesta auttavasti yhtä mieltä. Epäsuorasti tätä vaikutelmaa vahvistaa tapa, jolla Eurooppa-neuvoston oikeudellisen yksikön pääjohtaja Jean-Claude Piris esittää asian kommentoissaan ajankohtaisia perustuslaillisia ongelmia teoksessa *The Constitution for Europe* keväällä 2006. Hänen väitteensä eivät juuri poikkea minun selonteostani.

Asioiden arvioiminen on kuitenkin kiinnostavampaa kuin niiden kuvaaminen. Puhuvatko painavat tosiasiat sen puolesta, että perustuslaillisen terrorin tasapainoon yhdistetty kaksinkertainen epäsymmetria tukee eurooppalaisten kansallisvaltioiden pitkän tähtäimen pyrkimystä selviytyä maailmansotien ja kylmän sodan vastavaikutuksista? Vai vaikut-

taako luotu järjestelmä niin, että vapautta, kansalaisten osallistumista ja henkilökohtaista vastuunkantoa, jotka historiallisesti on yhdistetty kansallisvaltioon, ei voida pitää voimassa? Pitääkö unionista siinä tapauksessa tehdä sitä korvaava perusyksikkö? Vai onko näköpiirissä pikemminkin sirpaleisempi järjestelmä, eräänlainen kaupunkivaltioiden Hansaliitto, jollaista amerikkalainen valtiotieteilijä Hendrik Spruyt kuvaa kirjassaan *The Sovereign State and Its Competitors* (1994)?

Eturivin hahmoihin niiden joukossa, jotka suhtautuvat optimistisesti kaksinkertaisen epäsymmetrian ja perustuslaillisen terrorin tasapainon (ja siten myös kansallisvaltion) selviytymiskykyyn, kuuluu brittiläinen historioitsija ja amerikkalainen valtiotieteilijä. Brittihistorioitsijan nimi on Alan Milward, joka vuonna 1992 julkaisi perusteoksen *The European Rescue of the Nation-State*. Hänen näkökulmansa ja perusteetinsä käyvät ilmi kirjan otsikosta. Hän esittää vallitsevan järjestelmän taustaksi sotien välisen ajan, jolloin poliitikot epäonnistuivat Versaillesin rauhassa luodun järjestyksen säilyttämisessä. Toisen maailmansodan jälkeiseksi tavoitteeksi tuli pystyttää uudelleen ja pelastaa eurooppalaisten kansallisvaltioiden järjestelmä – ei murtaa kansallisen itsemääräämisen, demokratian ja veropohjan yhteisen hyödyntämisen suuntaa-antavaa periaatetta.

Amerikkalainen valtiotieteilijä on nimeltään Andrew Moravcsik, joka julkaisi vuonna 1998 teoksensa *The European Choice*. Myös hänen teesinsä käy ilmi otsikosta. Vallitseva järjestys ei ole huonosti mietittyjen päätösten tahaton seuraus vaan jotakin mihin kansallisvaltiot ovat aktiivisesti pyrkineet. Hän käy läpi sopimuskehityksen eri vaiheet 1950-luvulta alkaen mallikelpoisen lähdekriittisesti ja väittää, että rakennelmasta on tullut sellainen kuin se on, koska jäsenmaiden poliitikot ovat toivoneet kaksinkertaisen epäsymmetrian ja perustuslaillisen terrorin tasapainon leimaamaa ratkaisua. Valtiot ovat olleet sopimusten herroja teoriassa mutta myös käytännössä. Valitsijoiden joukot ovat intressien organisoitumisen kautta saaneet mitä he ovat halunneet tai ainakin sietäneet. Tällä tavalla olemme onneksemme saaneet yhteiset markkinat ilman niitä sosiaalisia ja poliittisia varjopuolia, jotka seuraisivat sääntelemättömistä markkinoista. Tämän lisäksi jäsenmaissa vallitseva kansanvalta ei aiheuta epävarmuutta vapaakauppaan, joka olisi seurauksena liian ehdottomasti sovelletuista poliittisesta vapaudesta ja yleisestä äänioikeudesta.

Optimismi perustuu siihen, että perustuslaillisen terrorin tasapaino ja kaksinkertainen epäsymmetria vahvistaa hallitusten asemaa jäsenmaissa. Sen jälkeen kun markkinoihin ja rahaan kohdistuva valta on delegoitu valitsijoiden ulottumattomiin, ei yleinen mielipide tosin voi muodollisesti kyseenalaistaa vapaakauppaa. Samalla kysymys ei ole mistään täydellisestä

alistumisesta. Yhdistymis- ja ilmaisunvapautta ja yleistä äänioikeutta ei ole poistettu. Näitä kansallisvaltiollisia aluevaltauksia voidaan hyödyntää ja niitä todella hyödynnetään epämuodollisesti ja reaalioliittisesti sen kyseenalaistamiseen, kuinka pitkälle vapaakaupan ensisijaisuuden periaate voi ja saa ulottua. Käytännössä tämä merkitsee, että tavaroiden ja pääoman vapaa liikkuvuus on laajentunut melko helposti. Paljon vaikeammaksi on osoittautunut soveltaa ohjenuoraa palvelujen tuottamiseen ja alhaisempien palkkojen käyttämiseen kilpailukeinona. Tässä kohdassa markkinaperiaatteen on seisahduttava ja keskustelu kiihtyy.

Toisin sanoen toiveena on, että kun käydään voimainmittelöä kansallisesta linjasta ja millaisia poliittisia ja juridisia katsantokantoja sen tulisi sisältää, hallitusvallan vahvistunut asema johtaa keskustelun syventymiseen, puolueoliittiseen ja intressiryhmien aktiivisuuteen. Vielä on liian aikaista sanoa meneekö kehitys todella tähän suuntaan. Ajassa on tähän suuntaan osoittavia tärkeitä merkkejä. Ranskalainen keskustelu vuoden 2005 kansanäänestyksen alla käsitteli enemmän poliittisia asiakysymyksiä kuin esitystä uudeksi perussopimukseksi. Myös Ruotsin sisäpolitiikassa on viimeisen vuoden aikana alettu puhua mahdollisuudesta saavuttaa täystyöllisyys ja säilyttää yhteiskunnan taloudellinen tehokkuus ja siten hyvinvointi ilman että pitäisi siirtyä kilpailuun matalilla palkoilla. Hallituksen mielestä tämän pitäisi olla Ruotsin linja. Opposition mielestä vapaan liikkuvuuden periaatetta tulee tulkita niin, että se mahdollistaa palkkoihin ja elintasoon kohdistuvan paineen, lähtökohtana ne jäsenmaat, joissa palkat ja elintaso ovat matalampia.

Jos kehitys kulkee jatkossakin tähän suuntaan, ovat optimistit olleet oikeassa. Hallitusvalta on vahvistunut sen seurauksena, kuinka unioni on rakennettu. Tämä puolestaan on johtanut keskeisten poliittisten rintamalinjojen vahvistumiseen yhteiskunnissamme. Näin se historiallinen tutkimushypoteesi, jota Alan Milward ja Andrew Moravcsik ajavat, osoittautuisi myös tulevaisuuden ennusteeksi. Jos unioni on muodostettu kansallisvaltioiden pitkän tähtäimen omaa etua silmällä pitäen, on siihen kuuluva polarisaatio todella ilmeistä. Optimistit voivat silloin toivoa, että tämä riittää, ja että kansallisvaltiot unionin muodostamisen ansiosta voivat nähdä edessään valoisamman tulevaisuuden kuin muutoin olisi käytännössä ollut mahdollista. Pelastus on yleisesti omaksutussa pragmaattisessa asenteessa ja reformistisessa poliittisessä perusnäkemyksessä.

Pessimistien huolenaiheet

Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, että käy niin kuin optimistit toivovat.

Pessimistisempi arvio on myös vahvasti esillä tulevaisuutta koskevassa keskustelussa. Myös tämä arvio perustuu lähdemateriaalin perusteellisen empiiriseen ja ankaran teoreettiseen läpikäymiseen. Ajattelen erityisesti italialaisen valtiotieteilijä Stefano Bartolinin teoriaa eurooppalaisten kansallisvaltioiden historiallisesta muodostumisesta ja perusluonteesta, jonka hän esittää Oxford University Pressin syksyllä 2005 kustantamassa kirjassa *Restructuring Europe*. Myös tässä teoksessa esitetään voimakkaita teesejä. Toistaiseksi kirjaa ei vielä ole juuri huomioitu, mutta tämä on luultavasti vain tilapäistä. Muutaman vuoden kuluttua luulen sen olevan yhtä keskeinen keskustelussa kuin Alan Milwardin ja Andrew Moravcsikin työt.

Stefano Bartolini ei tarjoa vähempää kuin hyvin työstetyn tiivistelmän Euroopan historiasta viimeisen viidensadan vuoden ajalta. Avainkäsite on kansallisvaltio, jonka esitetään muodostuneen viiden keskittämiseen ja rajanvetämiseen liittyvän perustavanlaatuisen vallankumouksen kautta. Ensimmäiseksi valtio syntyi alueellisesti rajattuna valtamonopolina 1500-luvulla. Sitten tulivat alueellisesti rajautuneet markkinatalouden ja yksityisomistuksen säännöt 1700-luvulla. Seuraavaksi syntyivät kulttuurisesti rajautuneet ja standardisoidut kansakunnat 1800-luvulla. Sitten tuli samalla tavalla selkein rajoin varustettu demokratia ja hyvinvointiyhteiskunta 1900-luvulla.

Oleennaista on, että nämä viisi toistaan seuraavaa vallankumousta toteutuivat periaatteessa samojen rajojen puitteissa. Kun rajoja laitettiin päällekkäin, tuli kansakunnasta hallinnollisessa, taloudellisessa, kulttuurisessa, demokraattisessa, ja sosiaalisen solidaarisuuden mielessä ja keskinäisen vahvistamisen kautta alkulähde historiallisesti ainutlaatuiselle ongelmanratkaisu- ja improvisaatiokyvyille. Kansalaiset kuuluivat yhä suuremmassa määrin yhteen maanmiestensä kanssa, ja rajalinjat ja konfliktien ratkaisut muodostuivat enemmänkin valtioiden sisälle kuin niiden välille. Kansallisvaltioista tuli tärkeä apuväline, jonka avulla voitiin välttää riitoja, ja kaupan ja elinkeinojen tehokkuus saattoi nousta aivan toiselle tasolle kuin Euroopan keskiajalla tai muissa maailman sivilisaatioissa.

Mikä tässä on oleellista optimismin ja pessimismin suhteen? Se liittyy siihen mitä Stefano Bartolinilla on sanottavanaan parhaillaan meidän osassamme maailmaa käynnissä olevasta kuudennesta muodonmuutoksesta, joka koskee vuosisatojen aikana kasvaneita valta-, talous- ja kulttuuriasetelmia. Hänen mukaansa ei voida enää sulkea silmiä siltä, että *osittainen* eurooppalainen yhdentyminen merkitsee murrosta, joka on verrattavissa valtion, markkinoiden, kulttuurin, kansanvallan ja veropoh-

jan kansallisesti rajatun hyödyntämisen syntyyn. 1950-luvulta alkaen – ja kiihtyen vuoden 1989 jälkeen pääoman, tavaroiden, palvelujen ja työn vapaan liikkuvuuden periaatteen vahvistamisen kautta – on syntynyt jotakin uutta, joka kerrostuu kansallisvaltion viisisataavuotisen historian viiden aikaisemman vaiheen päälle. Kysymys kuuluu, vahvistaako tämä uusi vaihe kansallisvaltiota vai tulee se sen sijaan pitkällä tähtäimellä murentamaan sen pysyvyyttä, tehostamista ja syventämistä.

Stefano Bartolini kallistuu jälkimmäiselle kannalle. Hänen lähtökohtanaan on havainto, kuinka tärkeää usko kansallisvaltioiden kykyyn ongelmanratkaisijoina ja improvisoijina todella oli 1800-1900-luvuilla. Tällä hän tarkoittaa sitä hyvän kierrettä, joka muodostui yhteenkuuluvuuden, osallistumisen ja veropohjasta huolehtimisen positiivisesta vuorovaikutuksesta, joka on viimeisen kahdensadan vuoden aikana tehnyt kansallisvaltiosta niin menestyksekkään projektin. Ajan kuluessa kansalaiset kiinnittyivät yhä enemmän vakaumukseen, että sosiaaliset ongelmat voitiin ratkaista ja ehkäistä yhteenkuuluvuuden, osallistumisen, verotuksen ja lainsäädännön avulla. Jos nyt sen seurauksena, että taloudelle vedetään erilaiset rajat kuin politiikalle ja kulttuurille, taloudellinen vallankäyttö ajautuu demokratian ulottuvilta, eikö tämä merkitse huomattavaa riskiä, että kansallisvaltioiden järjestelmä pitkällä tähtäimellä vaarantuu? Voidaanko pitemmän päälle kuvitella järjestelmää, jossa valtion, lainsäädännön ja oikeudenkäytön rajat eivät enää käy yksiin? Stefano Bartolini ei yritä sysätä tätä kysymystä syrjään – kuten Alan Milwardilla ja Andrew Moravcsikilla on taipumus tehdä. Hän haluaa mielellään uskoa, että ratkaisu on olemassa. Mutta hän ei ole täysin varma mikä se voisi olla.

Mikä siis on kaiken kaikkiaan Stefano Bartollin esittämä huolenaihe? Se, että kaksinkertainen epäsymmetria ja perustuslaillisen terrorin tasapaino onnistuvat aivan liian paljon murentamaan demokraattista itseluotamusta. Hän uskoo, että kyky ongelmanratkaisuun ja improvisaatioon tulee vähenemään ja että mikään muu laadullisesti samanlainen valtiomuoto ei eurooppalaisella tasolla tule kansallisvaltion paikalle. Hän päätelee, että kulttuurin, politiikan ja talouden toisiaan voimistava yhteisyys katoaa aivan liikaa. Demokraattisen reformismin keskeinen ja poliittisesti hedelmällisin sisältö – että ongelmia, näkökantoja ja argumentteja voidaan vähä vähältä eritellä, ottaa keskusteluun ja koetella – ei enää olisi eurooppalaisen politiikan elinhermona. Herää kysymys voidaanko silloin poliittista vapautta ja enemmistövaltaa pitkässä juoksussa säilyttää.

Villakoiran ydin

Nähtäväksi jää, ovatko optimistit olleet liian toiveikkaita vai pessimistit liian huolestuneita. Mielestäni ratkaisevaa on, millaiseksi me, jotka elämme tässä ja nyt, ymmärrämme sen kaikenkattavan eurooppalaisen järjestyksen, joka on vähitellen muuttumassa joksikin muuksi, ja miten toimimme tämän ymmärryksemme pohjalta.

Oikea lähestymistapa on mielestäni kysyä, millaista tulevaisuuteen tähtäävää ja rakentavaa kritiikkiä voidaan kohdistaa kumpaankin päälinjaan. Mitä voidaan sanoa historiallisesta näkökulmasta? Kuinka meidän pitäisi keskustella, jos tarkoituksemme on ajatella eurooppalaisen kansallisvaltiostyöjärjestelmän tulevaisuutta hieman pidemmälle kuin mihin Alan Milward ja Andrew Moravcsik toisaalta ja Stefano Bartolini toisaalta ovat kyenneet? Voidaanko kansallisvaltio pelastaa? Vai täytyykö meidän pitkällä tähtäimellä luopua siitä kansanvallan kehiksenä ja oikeusjärjestelmän perustana?

En kritiikillä tarkoita mitään negatiivista enkä väheksyvää vaan jotakin positiivista ja eteenpäin katsovaa, keskustelua eteenpäin vievää. Pessimisteille haluan väittää, että heidän käsittelyssään asia on aivan liian kaukana käytännöstä. Optimisteille haluaisin vastaavalla tavalla väittää, että heidän erittelynsä on aivan liian sangviinista. Pragmatismi ei ole se mikä jää jäljelle parempien ratkaisujen puuttuessa, vaan tietoisesti muotoiltu ja aktiivisesti ylläpidetty yläideologia.

Stefano Bartolinia on syytä ylistää tutkijana, joka on huomattavalla tavalla kyennyt nostamaan eurooppalaista kansallisvaltiota koskevan keskustelun tasoa. Siitä huolimatta, tai pikemminkin juuri siksi, näyttävät hänen periaatteelliset linjauksensa toisaalta täysin yhteneväisten rajojen tilasta ja toisaalta vain osittain yhteneväisten talouden, kulttuurin ja politiikan rajojen tilasta olevan aivan liian dramaattisesti muotoiltuja. En ajattele tässä vain empiiristä hedelmällisyyttä vaan sitä, kuinka meidän käytännössä tulee suhtautua tällaiseen puhtaaksiviljelyyn.

Talouden, politiikan ja kulttuurin rajat eivät ole missään eikä koskaan viimeisen viidensadan vuoden aikana käyneet täysin yksiin. Erilaiset kansalaiset ja johtohenkilöt ovat siitä huolimatta onnistuneet käsittelemään esiin nousseita epäsymmetrioita ja terrorin tasapainoja pragmaattisessa hengessä. Tämä käy erityisen selvästi esille Matti Klingenin esityksessä Suomen asemasta suhteessa Venäjään vuosina 1809-1917. Johan Vilhelm Snellman vaikuttaa jälkimaailman silmissä hyvin taitavalta pragmaatikoilta. Snellmanilaisessa perspektiivissä Stefano Bartolinin pessimismi

nykyisen unionin säilymisestä vaikuttaa liioitellulta.

Samalla olen ehdottomasti sitä mieltä, että Andrew Moravcsik menee 2005 kirjoittamassaan tutkielmassa aivan liian pitkälle olettaessaan, että historia on lopussa ja että pragmatismi on kerta kaikkiaan voittanut. Hänen mielestään meidän pitäisi ajatella valittuun rakennelmaan sisältyvää suuruutta. Kaksinkertainen epäsymmetria on ainoa selkeästi uusi poliittinen muoto, joka on syntynyt ja kukoistanut sen jälkeen, kun hyvinvointivaltio ja sekatalous luotiin sata vuotta sitten. Unioni on saavuttanut vakaan poliittisen tasapainotilan. Hän mukaansa on epätoivokkain, että perustuslaillinen kompromissi antaisi muuttaa itseään, esitettiin syyksi sitten toiminnalliset haasteet, sisäänrakennetut ristiriidat tai vaatimukset demokraattisesta vastuunkantamisesta. Menestys johtuu siitä, että toteutus on normatiivisesti erittäin houkutteleva. Kaksinkertainen epäsymmetria säilyttää kansallisen itsemääräämisen kansalaisia kiinnostavissa kysymyksissä. Samalla on tehty mahdolliseksi delegoida epäsuoremmin toimivalle hallinnolle kansalaisia vähemmän kiinnostavat asiat ja ne kysymykset, joista vallitsee pitkälle kehittynyt yhteisymmärrys. Demokratian ja vapaakaupan välisen jännitystilän kanssa voidaan myöskin elää – aivan kuten useimmat meistä kykenevät elämään järjestelmässä, jossa markkinat ja politiikka eivät ole ensisijaisia ja perustuslaillinen epämääräisyys on myös tällä tavalla istutettu järjestelmään. Unionia ei tarvitse syventää eikä laajentaa sen säilymisen takaamiseksi. Tällaisen tilan vallitseminen on ratkaiseva merkki perustuslaillisesta kypsyydestä, Moravcsik tiivistää todistelunsa siitä, että pragmatismi on tullut jäädäkseen. Hänen näkemyksensä mukaan eurooppalaisen valtiojärjestelmän kehittämisessä ei tarvita liikettä taaksepäin eikä eteenpäin. Nykyinen tila on hyvä. Eurooppalaisilla ei koskaan mennyt näin hyvin. He elävät parhaimmassa kaikista maailmoista.

Andrew Moravcsik vertaa vuoden 2005 kirjoituksessaan kaksinkertaiselle epäsymmetrialle rakennettua unionia sekataloudelliseen hyvinvointivaltioon. Molemmat ovat viimeisten sadan vuoden historiallisesti arvokkaita innovaatioita. Demokraattisen ja taloudellisen perusteorian mukaan kummankaan niistä ei pitäisi olla olemassa ja eikä kyetä jatkaamaan olemassaoloaan. Molemmat rakentuvat sisäisesti yhteensopimattomille peruseräille. Mutta silti molemmat ovat osoittautuneet elinvoimaisiksi. Hyvinvointivaltio on mahdollistanut kansallisten markkinoiden ja kansallisen demokratian yhdistelmän. Kaksinkertainen epäsymmetria on vastaavalla tavalla mahdollistanut sen, että eurooppalainen vapaakauppa ja toisaalta poliittinen vapaus ja yleinen äänioikeus elävät samanaikaisesti jäsenvaltioissa.

Tämä vertaus kahden historiallisesti tärkeän instituution välillä on arvokas tulevaa tutkimusta ja ajatuksen kehittelyä varten. Ajatuksena on, että hyvinvointivaltio on perustuslaillinen tekniikka, jonka avulla markkinat ja talous voivat olla olemassa samanaikaisesti. Vastaavasti kaksinkertainen epäsymmetrinen unioni on perustuslaillinen tekniikka, jonka avulla ylivaltiollisen puuttumisen ulkopuolella oleva vapaakauppa ja kansanvalta jäsenmaissa voivat olla olemassa samanaikaisesti. Haastava kysymys molemmissa tapauksissa on, kuinka hyvinvointivaltio ja unioni voivat toimia tehokkaasti vakauttavina tekijöinä, vaikka molemmat rakentuvat yhteensopimattomille periaatteille. Mikä mekanismi ratkaisee sen, vahvistaako vai murentaako kahden vastakkaisesti rakennetun ohjenuoran välinen terrorin tasapaino hallitustapaa?

Omalta osaltani uskon, että äänioikeuden sekä sanan- ja yhdistysvapauden saavuttaminen ja hyödyntäminen on tärkeämpää kuin mikään muu. Kysy ongelmanratkaisuun ja improvisaation määräytyy niistä oikeuksista, joita ihmiset ovat onnistuneet taistelemaan itselleen ja joita he voivat tosiasiallisesti käyttää. Viimeksi mainittu on välttämätön vaikkakaan ei tarpeeksi riittävä edellytys romahduksen estämiselle. Ratkaisevaa sille poliittisen vapauden ja demokratian säilymiselle ei ole ensi sijassa se, että kaksinkertainen epäsymmetria ja perustuslaillinen terrorin tasapaino muotoillaan yhä yksityiskohtaisemmin ja teknisemmin. Tärkeämpää on, missä määrin rakennelma kokonaisuutena on laajasti ymmärretty ja missä määrin sen rajoissa pohdiskellaan aktiivisesti ja vähitellen otetaan käyttöön uusia mahdollisuuksia. Tämä koskee sekä horisontaalisesti nähtyä sekahallitustapaa, joka ilmenee kapitalismin ja demokratian muodossa jokaisessa kansallisvaltiossa, että vertikaalisesti nähtyä sekavaltiomuotoa, joka näyttäytyy ylivaltiollisen vapaakaupan ja kansallisen demokratian muodossa unionissa kokonaisuutena.

Mikä on liikkumatila? Kuinka avataan uusia mahdollisuuksia? Anders Chydeniuksen jättämä perintö antaa vastauksen tähän kysymykseen. Mahdollisuudet pragmaattisen toimintatavan valitsemiseen riippuvat viime kädessä siitä, että maan asukkaat ovat hyvin perillä asioista ja että heillä on sosiaaliset ja taloudelliset mahdollisuudet käyttää historiallisen taistelun tuloksena saavuttamiaan oikeuksia.

Lähteet

Bartolini, Stefano (2005) *Reconstructing Europe*. Oxford University Press.

Gustavsson, Sverker (2006) "Hundra år efter Versailles", s. 303-318 i Magnus Jerneck & Christer Jönsson, red., *I ledande ställning*. Lund: Studentlitteratur.

Klinge, Matti (2005) *Finlands historia*, 3. Helsingfors: Schildts.

Manninen, Juha (2005) "Det öppna samhället – ett arv från upplysningstänkaren Anders Chydenius", s. 131-180 i Pertti Hyttinen, red., *Den gemensamma friheten. Anders Chydenius tankar i dagens värld*. Karleby: Anders Chydenius stiftelse.

Milward, Alan S. (1992) *The European Rescue of the Nation-State*. London: Routledge

Moravcsik, Andrew (1998) *The European Choice*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Moravcsik, Andrew (2005) "The European Constitutional Compromise and the Neo-functional Legacy", *Journal of European Public Policy* 12 (2): 349-386.

Piris, Jean-Claude (2006) *The Constitution for Europe*. Cambridge University Press.

Spruyt, Hendrik (1994) *The Sovereign State and Its Competitors*. Princeton University Press.

Suomennos: Elina Pöytäsaari ja Pertti Hyttinen

Lokalisaation aikakausi?

Globaalin kansalaistoiminnan tila ja tulevaisuus

Toiminnanjohtaja Pauliina Arola

Globaali kansalaisyhteiskunta syntyy

Kansainvälinen kansalaistoiminta ei ole uusi keksintö. Globalisaation myötä kansalaistoiminta on kuitenkin kansainvälistynyt aivan uudella tavalla. Läntisissä maissa käynnistynyt kansalaistoiminta on saanut jalansijaa etelän kehittyvissä maissa ja etelän kansalaisliikkeiden ja toimintaryhmien ääni on kuulunut kansainvälisillä foorumeilla uudella tavalla. Kansalaisliikkeiden ja -järjestöjen sisällä toimintatavat ja toiminnan foorumit eivät kunnioita kansallisia rajoja. Maailman näyttäytyy monelle aktiiviselle kansalaiselle yhä enemmän kylänä.

Globalisaatio on osaltaan ollut luomassa uutta poikki- tai ylikansallisen yhteiskunnallisen toiminnan muotoa, joka on hankalasti minkään yksittäisten toimijoiden ohjattavissa. Kyseessä ei ole enää valtiollisten toimijoiden, tai edes muiden valtioista riippumattomien toimijoiden välinen kansainvälisyys, vaan valtioista ja muista ohjatuista struktuureista ainakin osin irronnut globaalisuus. On selvää, ettei globalisaatio merkitse suoraviivaista kohoamista kansalliselta tasolta globaalille, mutta samalla uuden yhteiskunnallisen toiminnan tasot pilkistelevät paikallisen ja kansallisen sivuilta ja välistä.

UNDP:n arvioiden mukaan kansainvälisiä kansalaisjärjestöjä on jo yli 30 000. Jotkut ovat arvioineet noin 50 000-70 000 järjestön toimivan tavalla tai toisella globaalisti. Kansainvälisten kansalaisjärjestökongressien määrää on arvioitu 5000 vuodessa. Tämän lisäksi on runsaasti vapaita toimintaryhmiä, verkostoja ja yhteenliittymiä. Kehityskulku on siis myös määrällisesti merkittävä. Verkostoituminen uuden vuosittaisen organisoitumismuotona, virrat ja liikkeet sekä internet, median ja tiedonvälityksen muutos ovat osaltaan vaikuttanut globaalisti orien-

toituneen kansalaistoiminnan määrän kasvuun. On selvää, että taustaa nykytilalle on löydettävissä erilaisista liikkeistä ja toimintakulttuureista, jotka vahvistuivat idän ja lännen välisen kuilun murruttua. Kylmän sodan päättymisen viimeistään mahdollisti uudenlaisten verkostojen ja liikkeiden syntyminen.

Kehityskulku näkyy mm. ulko- ja turvallisuuspolitiikan saralla, jossa puhutaan jatkuvasti yhä enemmän kansainvälisistä suhteista – valtiot verkostoituvat suhteessa vaikutusvaltaiseen globaaliin yrityselämään ja etsivät kumppanuuksia kansalaisyhteiskunnasta. Samalla globaalien ongelmien ratkaisuun tarvitaan yhä enemmän ei-valtiollisia voimia, joilla on käytettävissään sellaisia vaikuttamisen ja viestinnän välineitä, joita valtioilla ei ole käytettävissään.

Globalisaation myötä on kansainväliseen yhteisöön kehittynyt uusi vuorovaikutusjärjestelmä. Siinä poikkikansalliset kansalaisjärjestöt ovat toimijoina itsenäisiä ja niiden tavoitteilla ja toiminnalla on merkitystä kansainvälisten prosessien lopputuloksille. Samalla tavalla kansainvälisesti verkottuneiden paikallisten kansalaisjärjestöjen yhteiskunnallinen merkitys on kasvanut. Ne voivat osoittaa ”lihaksensa” ympäristönsuojeluun tähtäävässä maakiistassa tai tunnistaen konfliktin alkusoiton signaloimalla niitä heikkoja viestejä kansainvälisiin verkostoihinsa, joita perusdiplomatia ei ole vielä kyennyt tunnistamaan.

Globaalille kansalaisyhteiskunnalle on esitetty viittä erilaista avainmuotoa. Globaalille kansalaisyhteiskunnalle on tyypillistä sen ei-valtiollisuus, joka sulkee sisäänsä satojatuhansia erilaisia elämänmuotoja ja näkemyksiä. Se on siis luonteelta monimuotoista ei-valtiollisuutta. Se on yhteisönä jatkuvasti muuttuva ja dynaaminen konstellaatio. Se pyrkii kunnioittamaan erilaisuutta. Lisäksi se on moniarvoinen ja täynnä konflikteja (sekä suhteessa ulkopuolisiin että sisäisesti). Se ei ole valtioiden rajoihin sitoutunut, vaan globaali.

Globaali kansalaisyhteiskunta ei jäsenny helposti perinteiseen puoluepolitiikkaan vaan osaltaan pyrkii uudelleenmäärittelemään politiikan. Siksi sitä on määritelty seuraavasti mm. Mary Kaldorin toimesta seuraavasti: ”Globaali kansalaisyhteiskunta on ideoiden, instituutioiden, organisaatioiden, verkostojen ja yksilöiden tila, joka sijoittuu perheen, kodin ja markkinoiden väliin ja toimii kansallisten yhteiskuntien ja talouksien rajojen yli...mutta myös tila, jossa käsitellään erilaisuuksia ja ratkotaan konflikteja julkisen keskustelun kautta, ei väkivalloin.”

Syntymässä olevaan globaaliin kansalaisyhteiskuntaan mahtuu niin perinteisiä kansainvälisiä järjestöjä, järjestöjen verkostoja, vaikuttamis-

verkostoja, uusia sosiaalisia liikkeitä kuin muuttuvia aktivistiryhmiä. Se voi parhaimmillaan toimia paikkana elvyttää aktiivista kansalaisuutta ja vahvistaa demokratiaa. Globaali markkinapaikka, ylikansallisten yritysten strategiat ja uudet kommunikaatiotekniikat vaikuttavat myös osaltaan siihen, ketkä globaalissa kansalaisyhteiskunnassa toimivat ja miten. Se voi parhaimmillaan ylläpitää avointa julkista sfääriä, joka toimii kansalaiskeskustelun ja ongelmanratkaisun tilana.

On pakko kuitenkin huomauttaa, että jo käsitteenä ”globaali kansalaisyhteiskunta” on rakennettu analogisesti siitä kansalaisyhteiskunnasta, joka on kansallisella tasolla. Kansallisella tasolla kansalaisyhteiskunta määrittyy usein valtiosta riippumattomana toimintana, joka perustuu vapaaehtoisuuteen ja riippumattomuuteen. Maailmankylässä ei kuitenkaan ole vastaavaa valtiota tai hallintamenetelmää. Globaalin kansalaisyhteiskunnan voi ripustaa osaksi kansainvälistä yhteisöä, mutta sen määrittely territoriaalisesti on hankalaa. Voi olla, että poikkikansallinen kuvaisi paremmin ilmiötä, jota kuvaan.

Kansalaisliikkeet eivät määrää kansainvälisen talouden kehityksen suuntaa tai kansainvälisen yhteisön prosessien lopputuloksia, mutta voivat uuden vuorovaikutusjärjestelmän puitteissa vaikuttaa näihin aiempaa enemmän. Ne ovat kyenneet kytkeytymään aiempaa enemmän omiin vastinpareihinsa muissa yhteiskunnissa ja voivat näin osaltaan virittää innovatiivisuutta ja kykyä ratkoa globaaleja ongelmia yhdessä. Ne eivät kuitenkaan ole ”automaattisesti hyviä”, koska ne sisältävät jo itsessään monenlaista problematiikkaa.

Todistamme siis aivan uudella tavalla kansainvälisen kansalaisyhteiskunnan syntyä. Kehityskulku kohti kansainvälisesti verkottunutta globaalia kansalaisyhteiskuntaa ei ole kuitenkaan mutkaton. Vaikka useimmilla on käsitys siitä, että todistamme merkittävää laadullista muutosta kansalaistoimijoiden verkottuessa aiempaa tiiviimmin, on kehityskulkua mahdotonta kuvata harmonisena ja yhdensuuntaisena. Kuten aina, todellisuus on täynnä kiistoja ja monensuuntaisuutta.

Kiistat kansalaistoiminnan sisällä näkyvät mm. siinä keskustelussa, jota kansalaistoimijat ovat käyneet Maailman Sosiaalifoorumi-prosessista. Sosiaalifoorumille on mieluusti, myös lehdistössä, annettu tehtävä kansalaisyhteiskunnan globaalina äänitorvena. Sosiaalifoorumin organisoijat ovat kuitenkin mielestäni viisaasti korostaneet hankkeen prosessiluonnetta ja vapaan organisoitumisen näköaloja. On huomattavaa, että kansalaisyhteiskunnan enemmistöt ovat Sosiaalifoorumi-prosessin ulkopuolella. Heidän säikeensä ulottuvat kehittyvän globaalin kansalaisyhteiskunnan

ytimiin, mutta jäävät Sosiaalifoorumi-prosessin ulkopuolelle.

Kansainvälinen kehitysmaiden velkojen anteeksiantamiseen tähtäävä Jubilee 2000 -kampanja on hyvä esimerkki syntymässä olevan globaalien kansalaisyhteiskunnan uusista metodeista. Vahvasti verkottunut, ruohonjuuritasolta ponnistava, kirkkoja, ammattiyhdistysliikettä ja kehitysmaatoimijoita koonnut liike saavutti vahvan julkisen profiilin ja kyvykkyyden tehdä yhteistyötä poliittisten päätöksentekijöiden kanssa.

Vaikka työ kehitysmaiden velkojen anteeksiantamiseksi on vielä kesken, on selvää, että vahvasti verkottunut, ratkaisukeskeinen Jubilee-liike on merkittävässä määrin vaikuttanut kaikkein köyhimpien kehitysmaiden tilaan ja tulevaisuuteen. Jubilee-liike on erinomainen esimerkki siitä miten kansalaisyhteiskunnan toimijat voivat osaltaan olla mukana globalisaationhallinnassa.

Lokalisaation aika?

On huomattava, että vaikka kansalaistoiminnassa on jatkuvasti yhä enemmän kansainvälisiä ja globaaleja ulottuvuuksia ja rihmastoja, ovat kansalaisjärjestöt edelleen vahvasti paikallisia ja kansallisia. Niiden organisaatiot ovat yleensä maantieteellisesti juurtuneita, mutta ne ovat oppineet tekemään yhteistyötä poikkikansallisesti; yli ja ohi rajojen.

Gloabalistuminen ei ole kuitenkaan, useimmissa tapauksissa, tarkoittanut paikallisidentiteetin tai kansallisten tavoitteiden ja päämäärien unohtamista, vaan niiden kykyjen vahvistumista, joiden avulla kansalaisjärjestöt ovat voineet toimia monessa toimintaympäristössä samanaikaisesti, mukaan lukien globaali toimintaympäristö.

Globaalissa toimintaympäristössä paikalliset erityispiirteet ovat päässeet esille kiinnostavin tavoin. Globaalissa paikallisesta saattaa tulla uudella tavalla poliittinen. Ilman tehokasta kansalaistoimintaa ja globaalia viestintää monikansallisen Shellin toimet Nigeriassa ja ogoni-kansan kohtalo olisi saattanut jäädä paikallisuutiseksi. Konfliktien ennaltaehkäisyssä kannalta tärkeät hiljaiset signaalit Balkanilla ja vaikkapa Afrikan suurten järvien alueella olisivat jääneet yhä useammalta kuulematta ilman rihmastomaista, mutta nopeasti tietoa välittävää kansalaisyhteiskunnan verkostoa. Paikallisesta tuli totta maailmanlaajuisesti. Vaikka näin – eivät informaatiokanavat aina toimi riittävän tehokkaasti, jotta poliittinen päätöksenteko olisi riittävän vauhdikasta ja näin elämää suojelevaa.

Syntymässä oleva maailmanlaajuinen kansalaisyhteiskunta on par-

haimmillaan sosiaalisen koheesion ja osallisuuden kehä, jossa globaaleja jakolinjoja voidaan työstää. Se tarjoaa myös väyliä globalisaation ohjaamisen, demokratian vahvistamiseen ja vaihtoehtojen esittämiseen globaalien ongelmien ratkaisussa. Parhaimmillaan globaalien ongelmien työstämiseen voidaan saada vahvoja paikallisia näkökulmia ja tuoda ratkaisuyrityksiin hyviä käytäntöjä paikallistodellisuudesta.

Yksilötasolla maailmanlaajuisesti verkottuva kansalaisyhteiskunta voi tuoda testauspintaa oman arvomaailman ja identiteetin jäsentämiseen sekä välineitä globalisaation, elämänyhteyksien ja muutoksen ymmärtämiseen. Voi osoittautua välttämättömäksi ymmärtää globaaleja vuorovaiikutussuhteita, kun paperitehdas tekee lopettamispäätöksen pärjätäkseen globaalissa kilpailussa tai kun naapuripulpetissa istuu pakolaistyttö.

Globalisaatiokritiikki osana kansalaisliikehdintää

Kansalaistoiminnan globaalit muodot kehittyvät muuttuvassa kontekstissa. Julkisen ja yksityisen suhde on muuttunut tuotteistamisen ja kilpailun laajennuttua. Myös valtiollisen ja vapaaehtoisen suhde muuttuu. Toimintaympäristö ei ole kivuton.

Syntymässä olevaa globaalia kansalaisyhteiskuntaa on aseteltu globalisaatiokriittiseen muottiin. Raimo Väyrynen on määritellyt globalisaatiokritiikin tyyppejä. Moraalisessa globalisaatiokritiikissä huomio keskittyy globalisaation yhteiskunnallisia perusarvoja kuluttavaan luonteeseen. Kritiikin mukaan globalisaatio johtaa maalliseen ja rationaaliseen yhteiskuntaan, jossa uskonnolliset ja kulttuuriset arvot jäävät mammonan jalkoihin. Tätä kritiikkiä kuulemme erityisesti islamilaisen älymystön taholta.

Sosiaalinen ja poliittinen kritiikki puolestaan kommentoi globalisaation yhteiskunnallisia vaikutuksia. Kielteisiksi yhteiskunnallisiksi vaikutuksiksi nostetaan usein mm. alueellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden kasvu, ihmisoikeuksien tallominen ja hyvinvointiyhteiskunnan palvelutarjonnan supistaminen.

Vapaakauppaa ja kehityspolitiikkaa edistävät järjestöt ovat usein ympäristökritiikin kohteena. Esteettömän vapaakaupan pelätään ohittavan ympäristönäkökohdat. Kapitalismikritiikki puolestaan näkee kapitalismin ensisijaisena ongelmana ja globalisaation kapitalismin tämänhetkisenä ilmenemismuotoja. Tällaiset toimijat arvostelevat yleensä amerikkalaista elämäntapaa ja amerikkalaisen vaikutusvallan kasvua. Maailman Sosiaalifoorumi-liike, monenkeskiseen investointisopimuk-

seen kohdistynyt vastarintaliike ja kulutusboikotit ovat hyviä esimerkkejä globalisaatiokriittisistä toimista, jotka saivat maailmanlaajuisia mittasuhteita.

Suhtaudun itse globalisaatioon kriittisen myönteisesti. Avoin maailmantalous on hyvä vastalääke poliittiselle itsevaltaisuudelle ja eristäytyneisyydelle. Globalisaation demokratialle ja hyvinvointiyhteiskunnalle luomaa uhkaa liiotellaan. Globalisaation kielteisten vaikutusten (joista joudumme karsimaan hallitsemattoman talouskasvun seurauksena) – kuten finanssijärjestelmän epävarmuuden, eriarvoisuuden kasvun ja ympäristöuhkien – ratkomiseen tarvitaan kuitenkin kaikkia voimavaroja. Siksi usein itse mielelläni haluaisin kääntää globalisaatiokritiikin ratkaisukeiseksi ja motivoida kansalaisyhteiskunnan toimijoita talkoisiin muiden toimijoiden rinnalla globaalien ongelmien ratkaisemiseksi.

Tulevina vuosina onkin välttämätöntä, että osaamme entistä enemmän – eri politiikan osa-alueilla – löytää niitä yhteisen ongelmanratkaisun tapoja ja malleja, joilla eri toimijat, hallituksista yrityksiin ja kansalaisyhteiskunnan toimijoihin, voivat osallistua globaaliin ongelmanratkaisuun.

Tämän prosessin kautta synnyttämme myös uudentyypistä yhteiskunnallista, sosiaalista pääomaa, jonka myönteisiä ja hyödynnettäviä vaikutuksia emme edes osaa vielä ennustaa. Se luo parhaimmillaan kuitenkin pohjaa vuorovaikutukselle ja vastavuoroisuudelle, jotka ovat globalisaation myönteisiä piirteitä. Kun vuorovaikutus ja vastavuoroisuus saadaan valjastettua yhteisesti valittujen tavoitteiden aikaansaamiseksi voi muutos parempaan tapahtua.

Romahtaneet valtiot erityishaasteena kansalaistoimijoille

Valtiot, jotka menettävät toimintakykynsä ovat vakava ongelma koko kansainväliselle yhteisölle. Valtioiden epäonnistumisesta uhkaa tulla krooninen ilmiö, sillä yhä useammat heikot valtiot ovat romahtamisvaarassa. Kansainvälisen yhteisön keinot ja resurssit – ja usein myös poliittinen tahto – puuttua tilanteisiin ovat riittämättömät.

Valtioiden epäonnistuminen on maailmanlaajuinen ongelma, mutta erityisesti Saharan eteläpuolisessa Afrikassa epäonnistuneita valtioita on enemmän kuin riittämiin, esimerkiksi Somalia, Kongon demokraattinen tasavalta ja Liberia. Muita esimerkkejä ovat Haiti ja Afganistan. On arvioitu, että 1990-luvun alun jälkeen yli kahdeksan miljoonaa ihmistä on kuollut valtiorakenteen romahtamisen johdosta. Arvioiden mukaan

kolmannes maailman köyhistä ihmisistä asuu juuri tällaisissa voimattomissa valtioissa.

Epäonnistuneiden ja romahtaneiden valtioiden ongelmat eivät ole vain valtioiden sisäisiä tai alueellisia, vaan myös luonteeltaan kansainvälisiä, sillä usein ne aiheuttavat epävakautta lähialueilleen ja kauemmaksiin. Pakolaisvirrat naapurimaihin ovat yleinen seuraus. Epäonnistuneista valtioista muodostuu myös hyvin usein laittoman toiminnan, kuten ase- ja huumekaupan, keskuksia sekä terroristien ja rikollisten turvapaikkoja.

Romahtaneet valtiot ovat siis turvallisuusuhkia paitsi itselleen myös meille muille. Hyvin hallitut valtiot, joissa demokratia on aitoa ja kansalaisyhteiskunta voi hyvin, ovat paras väline ennaltaehkäistä konflikteja ja epävakautta. Toimivan ja läpinäkyvän oikeusjärjestelmän, vastuullisen poliittisen elämän ja turvallisuusrakenteiden kautta voidaan aikaansaada muutos parempaan.

Epäonnistuneiden ja romahtaneiden valtioiden kansalaisyhteiskunnan tukeminen tulisi olla globaalien kansalaisliikkeiden keskeisimpiä tehtäviä. Mikäli kansalaistoimijat pyrkivät omalta osaltaan merkittävästi vaikuttamaan yhtäältä turvallisuuteen ja vakauteen ja toisaalta hyvinvointiin ja ihmisoikeuksien kaikkinaiseen toteutumiseen ovat epäonnistuneet valtiot keskeisimpiä kansalaistoiminnan kehittämisen ja tukemisen kohteita.

On selvää, että jokainen epäonnistunut valtio on oma kompleksinen kokonaisuutensa ja sen ongelmat ovat uniikkeja. Samoin on sekasorrossa olevan maan kansalaisyhteiskunnan kanssa. Jokaisessa toimintaympäristössä onkin löydettävä oma, kekseliäs strategiansa kansalaisyhteiskunnan tukemiseen. Tavoitteena tulee olla pitkäkestoinen sitoutuminen kansalaisyhteiskunnan kehittämiseen paikallisen kansalaisyhteiskunnan omilla ehdoilla. Kansalaisyhteiskunnan kehittäminen tulisi olla, yhdessä siviilihallinnon ja oikeuslaitoksen kehittämisen kanssa, vankka osa EU:n siviilikriisinhallintaa.

Heikkojen valtioiden kansalaisyhteiskuntaan panostaminen on taloudellinenkin kysymys. Se kannattaa. Katsotaanpa vaikkapa Nigeriä, johon EU on 1990-luvun lopulta lähtien pumpannut loputtomasti rahaa. Uudistukset ovat kuitenkin kaatuneet liian usein epäonnistuneisiin kehitysprosesseihin, korruptioon ja huonoon hallintaan. Vahva kansalaisyhteiskunta tukee osaltaan kehitystä ja valvoo sen toteutumista. Täysin romahtaneiden yhteiskunnallisten rakenteiden korjaaminen on aina kallista.

Kansalaistoiminta edellyttää kansalaistaitoja

Toimiminen syntymässä olevassa globaalisti verkottuneessa kansalaisyhteiskunnassa edellyttää myös uudentyyppisiä kansalaistoiminnan ja kansalaisosaamisen taitoja. Lähtökohtana kansalaistoimijuudelle globaalissa toimintaympäristössä on kyky ja halu sosiaalistua maailmanyhteiskuntaan, joka on vielä imaginäärinen. On kyettävä näkemään sellaista, jota ei oikeastaan ole vielä ole ja uskallettava ryhtyä sitä omin toimin rakentamaan.

Samalla globaalit kansalaistaidot edellyttävät oman paikallisyhteisön ja muiden omien osallisuusyhteisöjen ymmärtämistä ja kykyä paljastaa globaalin ja lokaalin välinen suhde ja käyttää sitä kansalaisvaikuttamisen moottorina ja pelimerkkinä.

Gloaalien ongelmien ratkaisuyritykset ja syntymässä oleva globaali kansalaisyhteiskunta tuovat uusia paikkoja ajattelulle, politiikalle, yhdessätoimimiselle ja muutokselle. Se edellyttää kuitenkin sivistystyön sitoutumista kansalaistaitojen vahvistamiseen, jotta kaikilla kansalaisilla olisi mahdollisuuksia päästä mukaan, omin tavoin, globaaleihin vaikuttamisen prosesseihin.

Kansalaisosaaminen globaalissa toimintaympäristössä edellyttää kykyä tutkia vaihtoehtoja ja verkostomaisessa kumppanuusympäristössä toimimisen taitoja. Parhaimmillaan kansalaistoimija tuntee ihmisoikeudet ja perusoikeudet, on tutustunut erilaisiin globalisaation ohjaamisen päämääriin ja tunnistaa niiden takana olevia arvoja. Hän on innokas kulttuurien välisessä vuorovaikutuksessa ja tunnistaa kuluttajuuden ja kansalaisuuden käsitteet ja ymmärtää niiden erot ja yhteydet. Medialukutaitoinen ja tietoteknisesti valveutunut kansalainen osaa edistää myös muiden osallisuutta ja muiden mahdollisuuksia osallistua kansalaisyhteiskunnan rakentumiseen.

Kansalaisuus ilman valtiota?

Vaikka en uskokaan, että kansallisvaltiot poistuvat lähitulevaisuudessa kuvioista haastaa keskustelu globaalista kansalaisyhteiskunnasta myös keskustelun kansalaisuudesta. Kosmopolitanistinen globaalin kansalaisyhteiskunnan suuntaus ei vaadi mitään globaalia valtiota vaan pyrkii perustelemaan toimintaansa erottamalla kansalaisuuden valtiosta. Kansalaisuus tällaisessa toimintaympäristössä tarkoittaisi kaikkia niitä moraalisia velvollisuuksia, joita meillä ihmisillä on toisiamme ja ihmiskuntaa

kohtaa. Vastuumme ja oikeutemme eivät siis rajautuisi vain tietyn valtion valtiokansalaisuuteen.

Itse pidän globaalia kansalaisyhteiskuntaa eräänlaisena osin imaginaäärisenä toimintaulottuvuutena, jossa globaali vastuunkanto ei ole ristiriidassa paikallisen vastuun ja osallisuuden kanssa. Näin en myöskään näe suurta ristiriitaa valtiokansalaisuuden kanssa. Ajattelen kansalaisuutta kokonaisuutena, jossa voi olla erilaisia kerroksia. Pidän myönteisenä maailmanlaajuisten yhteyksien kerrosten vahvistumisen, mutta samalla paikallisen yhteisöjäsenyyden tai elämänyhteisöön kuulumisen merkitys korostuu.

Haasteena tässä kahden maailman puristuksessa on kansallisvaltioon kytkeytyneen kansalaisuuden paikka. Miten se motivoituu jatkossa globaalin muuttoliikkeen myötä? Miten valtiokansalaisuus saadaan kiinnostavaksi ja merkitykselliseksi?

Maailmankansalaisuus – utopia vai mahdollisuus?

Professori Juha Sihvola

Lyhyesti sanottuna politiikassa ei voi sodan ja rauhan kysymyksessä puntaroida oikeudenmukaisuutta luonnonoikeuden tai moraalin vaatimusten mukaan, vaan se on tehtävä valtion itsenäisyyden asettamien vaatimusten mukaan. Kysymys ratkaistaisiin helposti, jos kansakuntien riitoja varten olisi olemassa tuomioistuim. Mutta niin kauan kuin kunkin kansakunnan on oltava tuomarina omassa asiassaan ja kummankin puolen väittämien täytyy aina koskea toisen tai toisen valtion etuja, näyttäisi melkein liialliselta vaatia, että kansakunnan pitäisi edistää vihollisensa etuja. Näin ollen voi epäilemättä väittää, että kansakunnan toimia ja kohtaloita ohjaavat jotkin muut kuin luonnonoikeuden ja moraalin lait.

Lainaus on **J.V. Snellmanin** nuoruudenteoksesta *Valtio-oppi*. Tekstissä tiivistetään ajatus, jota on kutsuttu poliittiseksi realismiksi. Sanalla poliittinen realismi on useita merkityksiä, kuten jatkossa osoitan, mutta Snellmanin käytössä se viittaa ajatukseen, jonka mukaan moraalit ei aseta mitään velvoitteita toiminnalle, joka ulottuu valtion rajojen ulkopuolelle. Erityisesti hallituksella on vain sellaisia velvoitteita, jotka koskevat valtion, kansakunnan ja omien kansalaisten etuja. Ulkopoliitikassa ja kansainvälisten suhteiden hoidossa lähtökohtana tulee olla kansallisen edun edistäminen kaikin mahdollisin keinoin. Snellmanin juhluvuonna on hyvä muistaa, että edellisten Snellman-juhlien aikaan neljännesvuosisata sitten korostettiin tämälntapaista poliittista realismia kansallisfilosofimme keskeisenä ansiona. Snellman kuvattiin **J.K. Paasikiven** ja **Urho Kekkosen** ulkopoliittisen ajattelun edelläkävijäksi. Tällöin ei viitattu pelkästään Snellmanin poliittisten suositusten sisältöön, rauhanomaiseen ja sopeutuvaan idänpoliitikkaan, vaan myös teoreettisiin perusteluihin, kansallista etua toteuttavaan poliittiseen realismiin.

Snellmanin poliittisen realismin perustelu oli suurelta osin lainattu Hegeliltä. Snellmanin saksalaisen opettajan poliittisessa filosofiassa valtiolla oli moraalinen tehtävä: yhteisen hyvän toteuttaminen. Valtiossa toimiminen edellyttää valtion tarkoituksen ymmärtämistä ja siihen

sitoutumista. Kansalaisen tulee siirtää syrjään itsekkäät etunsa ja toteuttaa valtiossa yhdessä toisten kanssa moraalista päämäärää. Valtiossa yksilöt joutuvat usein uhraamaan oman etunsa, jopa henkensä yhteisen hyvän takia. Niin tapahtuu erityisesti maanpuolustuksen takia.

Hegel ei tarkoita yhteisellä hyvällä yksilöiden hyvinvointia, keskinäisistä sopimusta, poliittisesta kompromissista puhumattakaan. Hän hylkää ehdottomasti nämä yhteiskuntasopimusteorioiden perinteeseen liittyvät ajatukset. Yhteinen hyvä on jotakin, joka ylittää kansalaisten yksilölliset päämäärät ja joka on syntynyt vähittäisen historiallisen kehityksen tuloksena. Hyvin toimivassa valtiossa kansalaisten tulee päästä aitoon yksimielisyyteen valtion tarkoituksesta ja sitoutua siihen.

Vaikka Hegel vastusti yhteiskuntasopimusteoriaa ja arvosteli sen pääedustajia **Thomas Hobbesia**, **Jean-Jacques Rousseaut** ja **Immanuel Kantia**, hänen näkemyksensä ulkopoliitiikasta ja kansainvälisistä suhteista muistuttaa monessa suhteessa Hobbesin kantaa. Hegel jopa käytti hyväkseen Hobbesilta tuttua luonnontilan käsitettä. Moraalia voitiin Hegelin mukaan toteuttaa vain valtion sisällä mutta valtiot olivat keskenään luonnontilassa ja kaikkien sodassa kaikkia vastaan. Jokainen valtio on toisen mahdollinen vihollinen. Mikään moraalitieteellinen ei voi säädellä valtioiden välisiä suhteita eikä mikään oikeus velvoita valtioita pitämään toisilleen antamia sopimuksia. Siksi lupausten rikkominen on perusteltua aina, kun se näyttää edistävän valtion etua.

Jo 1980-luvun alussa käytiin keskustelua, onko poliittinen realismi koko totuus Snellmanin ulkopoliittisesta ajattelusta. Erityisesti professori **Juha Manninen** on kiinnittänyt huomiota siihen, että Snellman puhui kansallisen edun ohella myös siveellisestä maailmanjärjestyksestä. On totta, että myöhemmissä kirjoituksiinsa Snellman liittyy poliittiseen realismiinsa hegeliläisyydessä tyypillisen ajatuksen, että valtion ja kansan toimintaa voidaan arvioida myös moraalin näkökulmasta. Snellmanin mukaan kansallinen olemassaolo saa oikeutuksensa kansan yleisinhimillisesti arvokkaista saavutuksista, ei vain vallasta. Kansakunnat eivät ole olemassa vain itseään vaan myös ihmiskuntaa varten, ja silloinkin kun ne ovat olemassa itseään varten, niiden tulee kehittää yleistä inhimillistä kulttuuria. Kuuluisassa vuoden 1863 artikkelissa ”Sota vai rauha Suomelle”, jota on tulkittu poliittisen realismin julistukseksi ja Paasikiven-Kekkonen linjan ennakkoinniksi, Snellman panee toivonsa siihen, että historiassa toteutuisi siveellinen maailmanjärjestys. Snellman ei enää tulkinnut kansainvälistä politiikkaa ja maailmanhistoriaa kaikkien sodaksi kaikkia vastaan vaan näki jopa moraaliseen järjestykseen liittyviä piirteitä, joiden edistämistä hän piti myös yksittäisen valtion velvollisuutena. Nämä

poikkeamat poliittisen realismin valtavirtauksista eivät silti merkinneet tinkimistä sen perusvakaumuksista. Snellman tiivistää ulkopoliittisen näkemyksensä seuraavasti:

Vain nuoruuden kuvitelmissa kansakunnat vaikuttavat ihmiskunnan hyväksi uhrautumalla toistensa puolesta. Todellisuudessa jokainen kansakunta tavoittelee omia etujaan ja niin sen pitääkin tehdä. Mutta näiden pyrkimysten menestys riippuu siitä, miten ne liittyvät yhteen ihmiskunnan yhteisten intressien kanssa (Snellman 2004, 52).

Ulkopolitiikassa on otettava huomioon olosuhteet ja sillä tulee olla myös eettisiä tavoitteita. Snellman jättää kuitenkin avoimeksi, miten on meneteltävä, jos kansallinen etu ja yleinen hyvä joutuvat käytännön politiikassa vastakkain. Kansallisen edun uhraamista hän ei ainakaan suosita.

Edellisistä Snellman-juhlista kuluneen neljännesvuosisadan aikana Suomen ulkopoliittikan toimintaympäristö on mullistunut. Voisi ajatella, että poliittisen realismin snellmanilainen versiokin olisi siirtynyt päivänpolitiikasta poliittiseen aatehistoriaan. Kun kylmä sota päättyi Neuvostoliiton imperiumin hajoamiseen, maailmanpolitiikkaa ei ole enää luontevaa tulkita kahden ideologian valtataisteluksi. Historia ei loppunut kylmän sodan myötä eivätkä konfliktit ja väkivalta kadonneet maailmasta, mutta valtioiden, varsinkin suurvaltojen välinen sodan uhka on useimmissa osissa maailmaa hellittänyt. Maailmanhallitusta tai aukottomasti valvottua maailmanlaajuista oikeusjärjestystä ei ole syntynyt, mutta maailma ei ole vain kaikkien sotaa kaikkia vastaan, jossa voima ja väkivallan uhka hallitsevat ja vain totaalisen tuhon pelko pidättää valtioita käymästä toistensa kimppeun. Talouden, tekniikan ja kulttuurin globalisaatio on luonut valtioiden ja kansakuntien rajat ylittäviä riippuvuuksia, intressejä ja arvositoumuksia. Ainakin rajoitetussa mielessä voidaan puhua kansainvälisestä yhteisöstä, jonka jäsenillä on yhteisiä arvoja ja intressejä.

Erityisesti Euroopassa kansallisvaltiot ovat vapaaehtoisesti luopuneet osasta suvereenisuuttaan ja kokeneet kansainväliseen oikeuteen sitoutuneen ja avoimesti eettisiä päämääriä toteuttavan yhteistyön edistävän myös omien kansalaistensa hyvinvointia. Demokratian vahvistuminen on korostanut ulkopoliittikan moraalista ulottuvuutta, yhteisiksi ajateltujen arvojen ja ihanteiden toteuttamista. Tämän seurauksena esimerkiksi sotarikoksiin ja muihin ihmisoikeuksien loukkauksiin puuttuminen sekä hädän ja köyhyyden lieventäminen on katsottu kansainvälisen yhteisön tehtäväksi eikä valtiollisen suvereniteetin loukkaamattomuutta enää ole hyväksytty sen esteeksi.

Myös turvallisuusuhkien luonne on muuttunut globalisaation aikana. Ympäristökriisit, taudit ja rikollisuus, väestöongelmat, joukkotuhoaseet ja terrorismi sekä hajoavien valtioiden aiheuttama anarkia kuuluvat uhiin, joiden vaikutukset ylittävät valtioiden rajat ja kohdistuvat suoraan kaikkiin kansalaisiin. Niihin vastaaminen ei ole mahdollista yksittäisten valtioiden toimin, vaan sitoutuminen kansainväliseen yhteistyöhön on välttämätöntä.

Suomessa perinteinen turvallisuuspolitiikka ei ole toki menettänyt merkitystään. Esimerkiksi yleisestä asevelvollisuudesta ja aluepuolustuksesta pidetään tiukemmin kiinni kuin monissa muissa Euroopan maissa. Pitkän itärajan takaisen Venäjän epävakaus ja ennakoimattomuus näyttävät pitävän kylmän sodan muistoja hengissä.

Myös Suomi korostaa osallistumista monenkeskiseen väliseen yhteistyöhön, YK:n ja kansainvälisen oikeuden vahvistamiseen, ihmisoikeuspolitiikkaan, globalisaation hallintaan ja kansainvälisen eriarvoisuuden lieventämiseen sekä yhteiseen eurooppalaiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Ulkopolitiikan perustana on vahva sitoutuminen kansainväliseen oikeusjärjestykseen. Näyttää myös siltä, että tätä järjestystä ei tulkita perinteisen mallin mukaisesti suvereenien valtioiden väliseksi vaan myös yleisiä yksilötason ihmisoikeuksia toteuttavaksi.

Onko Suomen ulkopolitiikka muuttunut kansallisen edun yksinomaisesta ajamisesta linjaksi, jossa ihmisoikeuksille ja muille globaaleille näkökohdille myönnetään kansallisen edun ylittävä arvo? Ulkopoliittisen johtomme edustajat, erityisesti presidentit **Tarja Halonen** ja **Martti Ahtisaari** sekä ulkoministeri **Erkki Tuomioja** ovat kyllä korostaneet ihmisoikeuksia ja globaalia oikeudenmukaisuutta, ja heitä on siitä myös moitittu. Varsinkin presidentti Halosta on arvosteltu siitä, että resurssija on käytetty liikaa globaalien ongelmien ratkaisemiseen, samalla kun on unohdettu perinteisen valtapolitiikan lainomaisuudet ja niihin perustuva kansallisen edun ajaminen. Tällaista kritiikkiä on esittänyt muun muassa EVA:n johtaja **Risto E.J. Penttilä**.

Voi kuitenkin pohtia, onko olennaista muutosta ulkopolitiikan aikaisempiin perusteisiin nähden tapahtunut muuten kuin siinä mielessä, että historiallinen kehitys on pakottanut muuttamaan analyyysiä kansainvälisen järjestelmän luonteesta ja Suomen asemasta siinä. Globaalien kysymysten rooli ulkopolitiikassa on kasvanut ja myös kansallista etua ajavan realismin on otettava ne huomioon.

Ulkopolitiikkaa koskevien viimeaikaisten puheenvuorojen perusteella mitään jyrkkää irtautumista kansallista etua priorisoivasta linjasta ei ole

tapahtunut. On ehkä ymmärrettävää, että poliitikon ei ole kovin järkevää todeta näkemyksensä olevan kansallisen edun vastainen (vaikka hän pohjimmiltaan ajattelisi asian olevan niin ja pitäisi sitä moraalista syistä perusteltuna). Kuitenkin on kiinnostavaa, että sekä Erkki Tuomioja että Martti Ahtisaari ovat perustelleet globaalin näkökulman huomioon ottamisen nimenomaan kansallisen edun perusteella. Selkeästi tämä näkyy Tuomiojan linjauksesta:

Valtion tehtävä kansalaistensa turvallisuuden takaajana ja hyvinvoinnin edistäjänä on perinteisesti katsottu samaksi kuin niin sanotun kansallisen edun ajaminen. Tämä on edelleenkin hyväksyttävä lähtökohta, mutta on tärkeätä ymmärtää, ettei millään valtiolla – sen suuruudesta ja voimavaroista riippumatta – voi enää globalisaation aikakaudella olla sellaista kansallista etua, jota se voisi pidemmän päälle menestyksekkäästi ajaa muiden kansallisten etujen kustannuksella.

Ahtisaari on vähän moniselitteisempi, mutta ajatus globaalin hyvän ja kansallisen edun konvergenssista sisältyy myös seuraavaan:

Minkälainen olisi se maailma, jossa kaikki valtiot keskittyisivät ajamaan vaikkapa viittä keskeistä perusetua? Emme voi olettaa, että jos meillä on oikeus keskittyä vain näiden kovien ja yksisilmäisten kansallisten etujen ajamiseen, niin joku muu hoitaisi laajemmat maailmanlaajuiset ongelmat. Maailma ei yksinkertaisesti ole sellainen, että voisimme keskittyä vain meille ehdottoman tärkeisiin asioihin. Saavuttaaksemme meille elintärkeät tavoitteet, maamme on harjoitettava laaja-alaista ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, johon kehitys yhteistyö ja globaalien ongelmien ratkaisu saumattomasti kytkeytyvät. Globaalin politiikan maailma on 2000-luvulla se viitekehys, jossa myös kansallisia tavoitteita ja politiikkoja toteutetaan.

Tarja Halosen puheenvuoroissa globaalin oikeudenmukaisuuden merkitystä perustellaan ehkä selvemmin eettisin argumentein, ja saattaa olla, että arvostelu johtuu tästä. Äskettäisissä puheissaan presidentti on vaatinut esimerkiksi kehitysavun nostamista vuoteen 2010 mennessä 0,7 prosenttiin bruttokansantuotteesta. Kommentoijat ovat kiinnittäneet huomiota presidentin kannanottojen ja hallituksen, varsinkin valtionvarainministeri **Eero Heinäluoman** penseän asenteen väliseen jännitteeseen. Silti voidaan huomata, kuinka varovainen presidentti Halonenkin on. Molemmissa mainituissa puheissa hän muistaa huolellisesti lisätä vaatimukseensa olennaisen varauksen:

En jätä tilaisuutta käyttämättä puhua kehitys yhteistyömäärärahojen nostamisen puolesta siten, että niiden osuus bruttokansantuotteesta vuonna 2010 olisi 0,7 prosenttia, ottaen huomioon yleinen talouskehitys.

Halonenkaan ei halua kohdata syytöstä, että ajaisi globaalia oikeudenmukaisuutta silloinkin, kun se merkitsee tinkimistä Suomen kansallisesta edusta tai omien kansalaistemme hyvinvoinnista. Jos globaaleja päämääriä tulee ajaa talouskehityksen sallimissa rajoissa, kansallinen etu näyttää asettavan rajat sille, kuinka pitkälle maailman köyhien auttamisessa voidaan mennä.

Oma näkemykseni on, että Suomen ulkopoliittisen johdon puheenvuoroja pitäisi oikeastaan arvostella päinvastaisesta suunnasta kuin Penttilä. Niiden vika ei ole siinä, että kansallinen etu olisi unohdettu. Mielestäni suurempi ongelma on se, että jos halutaan ottaa vakavasti globaalin oikeudenmukaisuuden haaste, tätä valintaa ei välttämättä voida aina perustella sillä, että se on myös kansallisen edun mukaista. Kenties moraali vaatisi joskus kansallisesta edusta tinkimistä. Mutta missä ongelma on? Mikä vika on ajatuksessa, että ulkopoliittisten ratkaisujen edellytetään olevan kansallisen edun kanssa yhteen sopivia?

Ongelman ydin on siinä, että kansallinen etu on erittäin vaikeasti määriteltävä, etten sanoisi sisällöllisesti ontto käsite. Kun sitä käytetään poliittisessa retoriikassa, sen sisältö jätetäänkin tavallisesti epämääräiseksi. Jos kansallinen etu kuitenkin asetetaan ulkopoliitiikan lähtökohdaksi, valtion rajat ylittävien moraalisten velvoitteiden toteuttamisesta voidaan tällöin luopua heti, jos joku osoittaa, etteivät nämä velvoitteet oikeastaan ole kansallisen edun mukaisia. Tämän sisällöllisen neutraalisuutensa ja epämääräisyytensä takia näkemys, että ulkopoliitikassa on aina sallittua asettaa kansallinen etu etusijalle, on periaatteena erittäin radikaali. Sehän merkitsee, että kaikissa tilanteissa on viime kädessä hyväksyttävää uhrata kaikki yleiset moraaliset periaatteet, kuten ihmisoikeudet, jopa oman valtion kansalaisten ihmisoikeudet kansalliselle edulle, jos ne ovat missä tahansa olosuhteissa minkä tahansa tällöin hyväksytyyn kansallista etua koskevan tulkinnan kanssa ristiriidassa. Voidaan esimerkiksi vaatia hyökkäyssodan aloittamista rauhantahtoista demokraattista valtiota vastaan, jos sillä voidaan edes vähän edistää kansallista etua.

Tarkoitukseni ei ole nyt keskustella Suomen ulkopoliitiikan sisällöstä eikä siitä, onko globaaleihin kysymyksiin puuttuminen Suomen kansallisen edun mukaista vai ei. En pohdi, kummalla on oikea käsitys Suomen kansallisesta edusta, presidentti Halosella vai Penttilälle, enkä kysy, onko jompikumpi heistä naiivi idealisti. Pysin sen sijaan osoittamaan, että kansallisen edun, mikä tahansa se on, asettaminen aina etusijalle ulkopoliitikassa, on periaatteellisesti virheellinen kanta. Kansallisen edun periaatteen laaja kannatus perustuu mielestäni kestävämpiin taustaoletuksiin.

Kutsun kansallisen edun periaatteeksi näkemystä, jonka mukaan ulkopoliitikassa on aina sallittua asettaa kansallinen etu ensisijaiseksi päämääräksi suhteessa mihinkään muuhun, mukaan lukien moraalit ja ihmis-oikeudet. Periaatteesta on olemassa vahvempia versioita, nimittäin näkemykset, joiden mukaan kansallisen edun tavoittelu ei ole vain sallittua vaan jopa velvollisuus joko aina tai ainakin silloin, kun ulkopoliitikassa tehtävällä ratkaisulla on merkitystä kansallisen edun kannalta. En käsittele niitä, koska jo periaatteen heikoin muoto on mielestäni virheellinen ja koska sen kumoaminen kumoaa samalla vahvemmat versiot. Kansallisen edun periaatteen vaihtoehtona puolustan maailmankansalaisuutta, täsmällisemmin sanottuna sen maltillista muotoa, jonka mukaan ulkopoliitikassa on ainakin joskus noudatettava kansallisesta edusta riippumattomia moraaliperiaatteita. Käsittelem nyt maailmankansalaisuutta tässä moraalisenä kantana. Se ei liity mitenkään maailmanvaltion ajatuksiin ja kansainvälistä yhteistyötä ja integraatiotakin se koskee vain välillisesti.

Kansallisen edun periaatetta on puolustettu kahden erityyppisen argumentin pohjalta. Kutsun näitä argumentteja luottamusasemaan vetoavan eli fidusiarisen realismin argumentiksi ja instrumentaaliseksi argumentiksi.

Luottamusasemaan vetoavan argumentin mukaan valtiojohdon tulee edistää päätöksissään kansallista etua, koska sen tehtävä on edustaa asettajiaan (kansalaisia tai jonkinlaista kansallista missiota) ja luottamusaseman haltijan on asetettava asettajiensa etu ylimmäksi arvoksi kaikissa päätöksentekotilanteissa.

Luottamusasemaan vetoava argumentti ei kuitenkaan ole kaikissa tilanteissa pätevä. Luottamusasema ei tavallisesti vapauta kaikista moraalisisista velvoitteista. Sijoitusneuvoja ei saa neuvoa asiakastaan sijoittamaan rahaa rikollisiin tarkoituksiin. Vanhempi ei saa tappaa naapurin lasta ja repiä irti tämän maksaa elinsiirtoa varten oman lapsensa hengen pelastamiseksi, vaikka tämä olisikin ainoa mahdollisuus oman lapsen kuoleman estämiseksi.

Luottamusasemaan vetoavan argumentin puolustajat ovat kuitenkin väittäneet, että luottamusasema oikeuttaa valtiojohdon pitämään kansallista etua yksinomaisena päätöksentekokriteerinä, koska ulkopoliitikka on alue, jolla luottamusasemaan vetoava argumentti on pätevä. Tämä johtuu ulkopoliitikan erityisluonteesta. Poliittisen realismin perinteessä ulkopoliitikan erityisluonnetta on perusteltu Thomas Hobbesin alun perin 1600-luvulla esittämän argumentin mukaisesti. Hobbesilaisen realismin argumentti on hieman yksinkertaista seuraava. Ei ole globaalia suveree-

nia valtaa, kansainvälisen politiikan toimijat eli valtiot ovat voimavaroiltaan suhteellisen tasavertaisia, ja jokainen valtio pyrkii turvaamaan oman olemassaolonsa. Edellisten ehtojen määrittämässä tilanteessa valtion on järkevää pyrkiä alistamaan muita välttääkseen oman alistetuksi tulemisensa. Siksi mitkään moraaliperiaatteet eivät ole päteviä kuin korkeintaan kansallisen säilymispyrkimyksen ja muiden alistamisen välineenä.

Hobbesilaisen realismin mukaan ulkopoliittikka on välttämättä luonteeltaan sellaista, että kansallisesta edusta itsenäisillä moraaliperiaatteilla ei ole siinä mitään sijaa. Periaate on virheellinen. Kansainvälinen järjestelmä ei todellisuudessa ole hobbesilaisten oletusten mukainen kaikkien sota kaikkia vastaan. Valtiot ja niiden kansalaiset ovat toisistaan riippuvaisia taloudellisesti, poliittisesti ja kulttuurisesti. Muun muassa sen takia suvereenisuutta on vapaaehtoisesti ja ei-vapaaehtoisesti luovutettu valtioiden rajojen ylitse. Kansainvälisen politiikan lainalaisuudet eivät ole vakioisia sen enempää yksittäisten valtioiden kuin itse järjestelmän toimintaperiaatteiden osalta. Sen takia hobbesilainen poliittinen realismi perustuu virheellisiin taustaoletuksiin. Kansainvälisen politiikan toimijat eivät ole myöskään edes likimääräisesti voimavaroiltaan tasaveroisia. Varsinkaan rikkaiden ja voimakkaiden valtioiden kohdalla ei päde se hobbesilainen periaate, että jokaisessa ulkopoliittisessa ratkaisussa olisi kysymys kansallisesta hengissä pysymisestä. Etenkin tällaisilla valtioilla on varaa ihmisoikeuksien ja muiden moraalisten näkökohtien huomioon ottamiseen ja kansallisesta edusta tinkimiseen.

Tiivistetysti siis: oletus, että valtiojohdon toimiminen luottamusasemassa suhteessa asettajiinsa oikeuttaa kansallisen edun priorisoinnin kaikissa ulkopoliittisissa ratkaisuihin, olisi uskottava korkeintaan hobbesilaisen realismin vallitessa. Hobbesilainen realismi ei kuitenkaan pidä paikkansa. Ainakaan se ei ole välttämätön totuus. Hobbesilainen voisi tosin väittää vastaan seuraavasti: vaikka kansainvälinen tilanne näyttäsikin toisenlaiselta, jokaisessa ulkopoliittisessa ratkaisussa on kuitenkin pohjimmiltaan kysymys valtion olemassaolosta ja hengissä pysymisestä, ja että siksi kansallisen edun priorisointi ihmisoikeuksiin ja moraaliiin nähden on aina sallittua. Tämä ei kuitenkaan ole uskottavaa.

Vaikka hyväksyisimme, että valtion tai kansakunnan olemassaoloa koskevilla kysymyksillä olisi sallittua sivuuttaa ihmisoikeudet ja moraalii, tällaiset tapaukset ovat harvinaisempia kuin poliittisen realismin kannattajat väittävät. On paljon ulkopoliittisia valintatilanteita, joihin liittyy kansallinen etu mutta kansallinen olemassaolo ei ole uhattuna. Luottamusasemaan vetoavan argumentin kumoaminen edellyttää pelkästään sen osoittamista, että tällaisissa tilanteissa ei ole aina sallittua priorisoida kan-

sallista etua vaan on oikein tinkiä siitä valtion ulkopuolisista ihmisoikeuskysymyksistä tai muista moraalisisista näkökohdista johtuen. Uskoakseni, tämä on suhteellisen helppoa, kun esimerkiksi pohditaan, onko rikkaalla valtiolla velvollisuus antaa kehitysapua silloinkin, kun apu ei edistä kansallista etua mutta saman rahan toisenlainen käyttö edistäisi sitä. Ainakin joskus tällaisissa kysymyksissä oikea vastaus on kyllä.

Instrumentaalisen argumentin mukaan kansallisen edun periaatteen puolesta on kaksi versiota, joita voidaan kutsua näkymättömän käden argumentiksi ja moraalisen imperialismin kritiikiksi. Näkymättömän käden argumentin mukaan kansallinen etu ei ole arvo, jonka kannalta ulkopolitiikan onnistumista olisi viime kädessä arvioitava. Ihmisoikeudet ja muut universaaliin moraalisiin kuuluvat arvot myönnetään tärkeämmiksi. Ihmisoikeuksien toteuttamista ei kuitenkaan tule ottaa ulkopolitiikan tavoitteeksi, koska näkymättömän käden argumentin mukaan niitä edistää parhaiten, jos jokainen yksittäinen valtio pyrkii ulkopolitiikassa edistämään kansallista etuaan. Näkymättömän käden argumentti on itse asiassa tuttu toisenlaisesta yhteydestä. **Adam Smithistä** alkavassa taloustieteen ja politiikanteorian perinteessä on siihen vedoten usein puolustettu vapailta markkinoilla tapahtuvaa kilpailua. Tällöin ajatellaan, että jokaisen toimijan oman edun tavoittelu tuottaa ikään kuin näkymättömän käden ohjaamana kokonaisuuden kannalta parhaan tuloksen. Tällöin ei ole usein kiinnitetty huomiota siihen, kuinka vaativien poliittisten ennakkoehtojen täyttämistä Smith edellytti, jotta voitaisiin odottaa markkinoiden vapauden tuottavan yleistä hyvinvointia. Näkymättömän käden periaatteen soveltaminen kansainväliseen politiikkaan on vielä vaikeampaa. On epäselvää, millaisten ehtojen vallitessa kansainvälisessä politiikassa voisi toteutua idealisoituja markkinoita vastaava tilanne. Lisäksi, vaikka tällainen tilanne voitaisiin teoreettisesti kuvitella, ei ole uskottavaa, että maailmanpolitiikan nykytilanne vähänkään muistuttaisi sitä.

On olemassa kiinnostavampi instrumentaalinen argumentti, joka ei ole ainakaan suoraan riippuvainen epäuskottavasta näkymättömän käden oletuksesta. Poliitiikan teoreetikko **Hans Morgenthau** puolusti kansallisen edun priorisointia siksi, että hänen mielestään moraalisiin arvoihin nojaava ja niitä toteuttamaan pyrkivä ulkopolitiikka johtaisi moraaliseen imperialismiin. Morgenthaun mukaan ei ole olemassa universaaleja moraaliarvoja. Siksi jos jokin valtio väittäisi toteuttavansa ihmisoikeuksia tai muita moraaliperiaatteita ulkopolitiikassaan, se tosiasiasa yrittäisi pakottaa toiset valtiot, kansat ja kulttuurit hyväksymään omat tosiasiasa paikalliset ja satunnaiset arvonsa. Jos kaikki valtiot toimisivat näin, kansainväliset konfliktit Morgenthaun mukaan vain kärjistyisivät. Jos sen sijaan jokainen valtio tyytyisi oman etunsa ajamiseen, mahdollisuudet

suvaitsevaisuuden ja keskinäisen kunnioituksen toteuttamiseen olisivat paremmat.

Morgenthau argumentilla näyttäisi olevan jonkin verran uskottavuutta maailmanpolitiikan empiirisen todellisuuden valossa. Riittää kun tarkastelemme Yhdysvaltojen nykyhallituksen ja sen neokonservatiivisten ideologioiden toimia demokratian ja ihmisoikeuksien toteuttajina. **Donald Rumsfeldia** seuratessa alkaa monelle tulla ikävä **Henry Kissingeriä** ja hänen edustamaansa kansallisen edun ajatukseen perustuvaa poliittista realismia.

On kuitenkin virhe samastaa ihmisoikeudet ja Yhdysvaltojen tai jonkun muun valtion kulloinenkin tulkinta niistä. Kulttuurien välisen dialogin kautta voidaan edistää ja on tosiasiaa edistetty globaalien ihmisoikeuskulttuurin kehitystä. Kulttuurirelativistiset väitteet arvojen yhteismitattomuudesta ja siihen perustuvasta sivilisaatioiden taistelusta ovat nykyäänkin suosittuja mutta huonosti perusteltuja. Valtiot, kansakunnat ja kulttuurit eivät ole arvostuksissaan ja moraalikäsitteissään umpioituneita ulkoilmamuseoita. Morgenthautaan vastaan voidaan väittää, että imperialismia voidaan paremmin torjua ihmisoikeuskulttuuria rakentamalla kuin kansallisen edun politiikkaan rajoittamalla. Näennäisen neutraalisti määritellyn kansallisen edun ajaminen ja moraalien nimissä esiintyvä imperialismi eivät ole ainoat vaihtoehdot.

Kansallisen edun periaatteen puolesta esitetyt perusteet ovat kestävämpiä, mutta periaate on ollut silti suosittu sekä politiikan teoreetikkojen keskuudessa että käytännön poliittisessa keskustelussa. Suosion syynä on myös voinut olla se, että kansallisen edun periaatteen ainoana vaihtoehtoina on nähty yhtäältä naiivi idealismi ja toisaalta kansallisen edun kokonaan hylkäävä maailmankansalaisuuden eli kosmopoliittisuuden vahva muoto. Kansallisen edun periaatteesta voidaan kuitenkin luopua päätyttyä kumpaakaan mainituista näkemyksistä. Naiivin idealismin ja ehdottoman maailmankansalaisuuden lisäksi on olemassa myös maltillista maailmankansalaisuutta.

Teoreettinen poliittinen realismi ja sen sisältämä kansallisen edun periaate sekoitetaan usein poliittiseen realismiin sanan käytännöllisessä merkityksessä. Tällainen realismi tarkoittaa yksinkertaisesti vallitsevien olosuhteiden, riskien ja varovaisuusnäkökohtien sekä toiminnan tarkoittamattomien seurauksien huomioon ottamisen vaatimusta. Tällä tervejärkisellä näkemyksellä ei ole mitään tekemistä poliittisen realismin teoreettisen muodon ja siihen sisältyvän kansallisen edun ehdottoman priorisoinnin kanssa.

Jos maailmankansalaisuuden kannattaja ottaa huomioon käytännöllisen realismin vaatimukset huomioon, hän tekee eron poliittisen teorian ideaalisen ja käytännöllisen tason välillä. Ideaalisella tasolla voidaan vastata kysymykseen, millaisessa maailmassa ihmisoikeudet toteutuisivat parhaiten. Käytännöllisellä tasolla sen sijaan vastataan kysymykseen, mitä vallitsevissa oloissa olisi tehtävä, jotta ideaalisella tasolla esitettyjen tavoitteiden toteutumista edistetään. Tällöin on otettava huomioon olosuhteet, riskit ja toiminnan tarkoittamattomat seuraukset. Kaikessa ihmisellisessä toiminnassa mutta kansainvälisessä politiikassa erityisesti päätöksiä joudutaan tekemään puutteellisen tietämyksen pohjalta tilanteissa, joissa käytettävissä on vain huonoja vaihtoehtoja. Poliittinen strategia edellyttää usein sitä, että hyvien päämäärien edistämiseksi on turvauduttava myös sellaisiin ratkaisuihin, joilla on myös ikäviä, jopa sellaisenaan tarkasteltuna moraalittomia seurauksia, koska kaikkiin muihin toiminta- vaihtoehtoihin sisältyisi epätoivottavia seurauksia vielä enemmän.

Kansallisen edun periaatteen hylkääminen ei merkitse myöskään sitä, että yleismaailmalliset näkökohdat olisi aina asetettava etusijalle ja että kansallisella edulla ei olisi mitään merkitystä. Ehdottoman maailmankansalaisuuden kannattaja voi ajatella niin, mutta maltillisempi maailmankansalainen myöntää, että joissakin kysymyksissä ja tilanteissa kansallinen etu voi ajaa globaalin hyvän ohitse. Näin voi tapahtua esimerkiksi tilanteessa, jossa kansallinen olemassaolo on aidosti uhanalainen. Voidaan esimerkiksi ajatella, että Suomen asema toisessa maailmansodassa, erityisesti liittoutuminen Hitlerin Saksan kanssa jatkosodassa, oli tällainen tilanne. Maailmankansalaisenkaan ei tarvitse niin ehdotonta uhrimieltä. Maltillinen maailmankansalaisuus tarkoittaa täsmällisesti ottaen sitä, että ulkopoliitikassa on ainakin joskus tilanteita, joissa ei ole sallittua asettaa kansallista etua ihmisoikeuksien edelle. Tällainen tilanne voi olla kysymyksessä esimerkiksi silloin, kun rikas turvatussa ulkopoliittisessa asemassa oleva valtio joutuu harkitsemaan, auttaako kaukaisessa maassa luonnonkatastrofin tai ihmisoikeusrikkosten uhriksi joutuneita, vaikka nämä toimet vaatisivatkin jonkin verran kansallisen hyvinvointipoliittikan tavoitteista tinkimistä eikä niistä muutenkaan seuraisi mitään näkyvää kansallista etua edistävää.

Maailmankansalaisen ulkopoliittikka määrittynyt kentäksi, jossa on otettava huomioon kolme ulottuvuutta: (1) ihmisoikeudet ja muut globaaliin hyvään liittyvät näkökohdat, (2) kansallinen etu ja (3) olosuhteisiin liittyvät näkökohdat (varovaisuus, tehokkuus etc.). Maailmankansalaisuudesta ei tällä tasolla seuraa, että olisi esitetty mitään yleisiä sääntöjä siitä, miten näiden kolmen ulottuvuuden välinen tasapaino on yksittäisissä tilanteissa ratkaistava. Ulkopoliittikan filosofian tehtäviin ei edes kuulu

algoritmien esittämistä käytännön poliittisten ongelmien ratkaisemiseksi vaan sellaisten kriteerien täsmentäminen, jotka todellisten poliittisten päätöksentekijöiden on erilaisissa käytännön tilanteissa otettava huomioon.

Voidaan toki kysyä, onko maltillinen maailmankansalainen tinkinyt kansallisen edun periaatteesta paljonkaan, jos todetaan, että kansallinen etu voidaan asettaa etusijalle aina, kun on kysymys kansallisesta olemassaolosta. Kansallisen edun periaatetta kritisoinut amerikkalaisfilosofi **Allen Buchanan** näyttää antavan kansalliselle edulle jopa vieläkin laajemman sijan sanoessaan, että ulkopoliitikassa on hyväksyttävää asettaa oman maan kansalaisen etu muiden edelle aina siihen saakka, kun heidän ihmisoikeuksiensa toteutuminen on turvattu riittävin tai jopa runsain aineellisin resurssein. Jos edellytettävä runsaus määritellään riittävän korkealle, näkemys ei ehkä käytännössä eroa kovin paljon kansallisen edun periaatteesta.

Globaali tai mikään muukaan etiikka ei kuitenkaan enää ole etiikkaa, eikä maailmankansalaisuus maailmankansalaisuutta, jos siihen sitoutuminen perustellaan vain sen odotetulle hyödyllä harjoittajalleen. Eettinen toiminta vain muiden huomion ja palkkioiden takia on tekopyhää. Epäeettisesti voitaisiin silloin toimia heti, kun kukaan ei huomaa. Aito etiikka on itsessään arvokkaana sisäistettyä eikä omanarvontunto salli sen rikkomista. Siksi maailmankansalaisen on sitouduttava arvoihinsa silloinkin, kun kansallisesta edusta tinkimistä vaaditaan. Tämän tunnustaminen ei merkitse naiivia idealismia eikä kansallisen edun kokonaan hylkäämistä. Ulkopoliitikassa on siis otettava huomioon olosuhteet, riskit ja toiminnan tarkoittamattomat seuraukset sekä hyväksyttävä ratkaisuja, joihin sisältyy myös ikäviä ulottuvuuksia. Paikallisille intresseille voidaan antaa erityistä huomiota, ja on hyväksyttävää antaa etusija kansallisen tai valtiollisen olemassaolon turvaamiselle. Siitä huolimatta ihmisoikeuksien ja muiden moraalisten näkökohtien uhraaminen kansallisen edun nimissä ei ole aina sallittua. Joskus on oltava valmis tinkimään myös omasta hyvästä.

Ruotsinkieliset tiivistelmät

”Det nationella” och dess varierande former

I diskussionen om globaliseringen beskrivs övergången från det förgångna till nuet ofta som ett tvärt avbrott. Man ger en karikerad bild av ett slutet, nationellt samhälle, som ställs mot dagens och i all synnerhet framtidens gränslösa värld. Men det ingår trots allt ett element av fortbestånd och kontinuitet i denna bild: aktören, som tar sig an de nya utmaningarna. ”Vi” måste slå vakt om vår konkurrenskraft i en allt mera globaliserad ekonomi, ”vi” måste profilera oss så att ”vi” ter oss attraktiva och pålitliga under de internationella aktörernas jämförande blick. ’Vi’ syftar fortfarande framför allt på nationalstaten som enhet.

Globaliseringen tolkas i första hand som en nationell utmaning. Visst medges det att åtgärder på nationell nivå inte räcker till för att styra globaliseringen, och att förutsättningarna för en nationell politik utgörs av internationellt och övernationellt – och för Finlands del i synnerhet av europeiskt – samarbete. Trots det verkar det som om diskussionen styrdes av uppfattningen att världen genomgår drastiska förändringar, medan aktörerna själva, till exempel Finland, förväntas stå för fortbestånd och kontinuitet. Men det är klart att globaliseringen inte bara förändrar våra verksamhetsbetingelser, utan även omformar och omdefinierar oss själva. Ord som ’vi’ och ’samhället’ mister något av den självskrivna betydelse de haft inom ramarna för nationalstaten.

Både Anders Chydenius och J.V. Snellman är aktuella i dag, eftersom de tog initiativ till, vidareutvecklade och argumenterade för nya tankar som sedan dess genomgått förändringar, förstelnat och blivit en underförstådd självklarhet. Genom att granska deras uppfattningar kan vi få tag på sådant vi själva inte längre ifrågasätter. Ett historiskt förhållningssätt av detta slag har en viktig kritisk uppgift i den pågående diskussionen om globaliseringen.

I Finland brukar globaliseringen betraktas ur ett lineärt historiskt perspektiv, där vi som nation betraktat framgångsrikt svarat på de tvingande krav som utifrån ställts på oss. Men det är allt skäl att gå utanför den nationella berättelsen, att fråga sig hur, på vilka villkor och med vilka följder man i Finland definierat det som betraktas som nationens uppgift och bestämt vad som förväntas av aktörer i samhället.

Snellman anlade två aspekter på den nationella uppgiften: dels att nationalisera landets bildade skikt, och dels att bilda folket. Folket skulle bli en aktör i historiens förlopp. Emellertid lade konsensusprincipen – betoningen på nationell enhet – grunden för konflikter där man kämpade om vem som hade rätt att tala i folkets namn, och vems definition av folket som var den riktiga. Senare, i synnerhet på 1960-talet, erkände man konflikter och kompromisser som ett positivt element i den nationella samhällsutvecklingen. ”Den nordiska modellen” utgick från att det via kompromisser mellan olika intressegrupper var möjligt att skapa en god cirkel av social utjämning, ekonomisk tillväxt och utvidgad demokrati och sammanjämka ett starkt beroende av världsmarknaden med en inre stabilitet.

Den globaliserade ekonomiska konkurrensen betonar däremot nationell konsensus – i all synnerhet då det är frågan om globala utmaningar, som besvaras med en strategi som bygger på vetande, kunnande och politisk stabilitet. Konsensusidealet kan göra det svårt att få syn på och erkänna sådana drag i de olika intressegruppernas behov och målsättningar som inte passar ihop med eller befrämjar den nationella konkurrenskraften. Behandlar man globaliseringen uteslutande ur ett begränsat nationellt perspektiv, kommer den globala ekonomiska konkurrensen i allt högre grad att bestämma den politiska agendan. Om man däremot vill vidga det nationella perspektivet till ett kosmopolitiskt, kan man hitta inspiration hos Snellman, som ansåg att det nationella innebär delaktighet i mänsklighetens historia.

Generaldirektör Asmo Kalpala
Tapiolabolagen

Global företagsamhet och nationella värden

Företagens samhällsansvar och goda namn som arbetsgivare kommer att vara av stor betydelse vid rekryteringen av personal då de stora årsklasserna gått i pension. Företagen kan inte avsäga sig sitt ansvar om de vill säkra sin fortsatta utveckling. I synnerhet på den globala marknaden är

det viktigt att man visar att man tar ansvar, eftersom ett gott rykte är avgörande för företagets framgång. Det är sant att värderingar förändras med tiden, såväl inom företagen som i samhället, men respekten för människan är ett bestående värde.

Globaliseringen på finansmarknaden har både positiva och negativa konsekvenser på utvecklingen. Samtidigt som det öppnar sig nya möjligheter för företagen, kan dessa möjligheter utgöra ett hot för de anställda och det finländska samhället. Aktieinnehavet inom företagen börjar i allt högre grad ha en nedrivande effekt på den sociala samhörigheten i samhället.

Vi finländare måste se till att vår nationalekonomi hålls i skick och att den sociala miljön förblir levande och livskraftig. Jag anser att det är viktigt att vi till varje pris värnar om den värdgemenskap som möjliggjort den sociala rörligheten i vårt samhälle och lett till att Finland är det minst korrumpade landet i världen.

Utslagning och fripassagerare bör motarbetas

I den globala ekonomin är marginalisering och utslagning problem som bör lösas lokalt. Det är inte förrän nu följderna av arbetslösheten börjat synas på det andliga planet. De fördelar som vi uppnått är dyrköpta. Människan är en social varelse och behöver meningsfull sysselsättning och känna sig accepterad av andra för att vara lycklig. Jämlikhet i arbetslivet är alltså av större betydelse än ekonomisk jämlikhet.

Arbetslösheten är inte ett övergående problem som Finland drabbades av, vilket man först ville tro, och den har blivit långvarig för många del. Den marginalisering långvarig arbetslöshet medför har dessutom börjat gå i arv. Om bankkrisen och de överskuldssattas problem hade skötts rättvisare och arbetsmarknaden varit mer flexibel, skulle inemot hälften av det arbetslösheten kommit att kosta gott och väl ha kunnat tillföra staten inkomster. Då skulle staten vara skuldfri och ha ca 60 miljarder euro till sitt förfogande för att skapa nya möjligheter och garantera en respektabel lösning på problemet med en åldrande befolkning.

Antagligen är global handel den effektivaste formen av utvecklingshjälp. Kapital och företag skapar förutsättningar för fortsatt utveckling. En liberaliserad ekonomi ger upphov till ekonomisk aktivitet och nya möjligheter. Samtidigt medför friheten och makten att företagen bör vara medvetna om sitt ansvar, och detta syns redan i en växande utvärdering av företagens etiska ansvar.

Välfärdsstatens svaga punkt utgörs av problemet med fripassagerare. De svaga punkterna med en kapitalistisk slagsida är penningens korrumpierande makt, de begränsningar som kvantitativa kalkyler medför och bristen på social samhörighet, vilket leder till en instrumentell människosyn. Människor borde få vara nöjda med sitt liv, också här och nu. Det är av stor betydelse, också för den ekonomiska konkurrenskraften.

Bankdirektör Sinikka Salo
Finlands Bank

En global ekonomi – en global ekonomisk politik?

Man betonar ofta de krav den globaliserade ekonomin ställer på det internationella samarbetet. Det innebär att man ser en ökad ekonomisk integration som en process som fortgår av sin egen tyngd, och som den ekonomiska politiken bara försöker följa i spåren. Man kan emellertid utmärkt väl betrakta skeendet ur motsatt synvinkel, och se den ekonomiska integrationen som en central uppgift för den internationella ekonomiska politiken och som ett av dess största framgångar hittills. I beaktande av hur många länder som deltar i processen – över 190 stycken – och skillnaderna i utgångsläge dem emellan, är det snarast förvånande hur långt det internationella samfundet redan lyckats bygga upp förutsättningarna för en global ekonomi. Det handlar om en enastående framgång i mänsklighetens historia, och har lett till att fattigdomen minskat i stora delar av världen. Den globaliserade ekonomin är ett resultat av betydande framsteg inom utvecklingen av det internationella rättssystemet samt av den häpnadsväckande goda samarbetsviljan mellan suveräna stater för att uppnå gemensamma fördelar.

Den globala ekonomiska politiken anses ha tagit sin början efter andra världskriget i och med att Internationella Valutafonden IMF grundades och det allmänna tull- och handelsavtalet GATT trädde i kraft. Målet var att avskaffa internationella handelshinder, skapa ett multilateralt betalningssystem och koordinera valutapolitiken för att förhindra devalveringar i konkurrensyfte. Efter kommunismens fall och de ekonomiska

reformerna i Kina på 1990-talet har handelshindren slopats i allt raskare takt. Framstegen i förhandlingarna om ett ryskt medlemskap i WTO har lett till att de internationella handelsavtalen i praktiken blivit världsomfattande.

På 1990-talet handlade det inte bara om att främja frihandeln, utan också om att utveckla mer djupgående strukturer, dvs. internationella äganderätter, och skapa sådana där de saknats. Exempel på detta arbete är avtalet om världens fiskbestånd i FN:s regi, klimatavtalet i Kyoto och avtal om immaterialrätter, som bl.a. globalt reglerade upphovsrätter. Trots många svårigheter och även brister handlar det om stora framsteg, som inger hopp om att det i framtiden vore möjligt att nå en mer heltäckande och utvecklad definition på äganderätter, som kunde bidra till att lösa globala problem av de mest skiftande slag.

Efter krisen i Asien 1997 har det internationella samfundet fokuserat på utvecklingen av de internationella finansmarknaderna. En förutsättning för en oklanderligt fungerande finansmarknad är stabila institutioner och tillgång till tillförlitlig information. Eftersom det främsta skälet till krisen i Asien konstaterades vara svagheter i riskhanteringssystemen och i den ekonomiska statistiken samt brister i tillsynen av de finansiella instituten, beslöt man att först och främst ta fram information som visar hur de ekonomiska stabilitetsvillkoren uppfylls i olika länder. I detta sammanhang spelar Internationella Valutafonden, IMF, en viktig roll. IMF bedömer täckningsgraden och kvaliteten på medlemsländernas statistik samt nivån på finansieringsövervakningen och tillsynen av de finansiella instituten och lagstiftningen som reglerar medlemsländernas finansmarknad. Dessutom redovisar IMF för stabiliteten på finansmarknaden i medlemsländerna. Det finns allt skäl att förmoda att ett växande antal länder kommer att deltar i utvärderingssystemen av eget intresse, och att detta kommer att öka stabiliteten på den internationella finansmarknaden avsevärt.

När man diskuterar en internationell samordning av den ekonomiska politiken är det sällan man hänvisar till det internationella samarbete som legat till grund för utvecklandet av den grundläggande ekonomiska struktur jag nyss beskrivit. För det mesta menas en internationell integrering av penning- och finanspolitiken. Både bland forskare och bland personer som ägnar sig åt ekonomisk politik har man i olika repriser fört fram tankar på det senare, men i praktiken är resultaten avsevärt magrare än de som nåtts via förhandlingar för att stöda fungerande marknader. Behovet av en samordning av kapital- och finanspolitiken dyker upp på den internationella politiska agendan då det syns hotfulla tecken på problem i

den ekonomiska balansen i världshandeln som skulle kräva samfälliga eller synkroniserade åtgärder från flera olika håll. För närvarande är den största obalansen Förenta staternas jättelika underskott i den nationella budgeten och bytesbalansen, vilket motsvaras av ett överskott i vissa tillväxtländer, framför allt Kinas, betalningsbalans.

Diskussionerna om en globalt koordinerad penning- och finanspolitik förs i allmänhet inom G7- och G8-ländernas krets, som består av ekonomier i tungviktsklassen. G7-ländernas finansministrar och centralbankdirektörer samlades senast i Washington i april, och gjorde upp en lista på de åtgärder som skulle krävas av Förenta staterna, Europas länder, Japan samt de asiatiska tillväxtländerna, och i synnerhet av Kina för att lösa den nuvarande obalansen. Det är mycket svårt att mäta vilket inflytande koordineringen inom G7/G8 har på medlemsländernas ekonomiska politik. Det är naturligtvis svårare att bedöma hur samordningen i ett läge som uppstått fungerar än att bedöma internationella avtal som förhandlats fram i syfte att göra upp gemensamma spelregler med tanke på framtida situationer.

För små länder i Europa som Finland är det viktigt att deras synpunkter beaktas i diskussionerna om en global ekonomisk politik. I det sammanhanget är det positivt att EU numera har en representant, chefsdirektören för den Europeiska centralbanken, som deltar i G7/8-ländernas möten. Det har ibland diskuterats om EU-representationen borde slås samman till en enda gemensam delegation, i stället för att som nu bestå av representanter för fyra av medlemsländerna plus en representant för hela EU. Politiskt är tanken helt klart orealistisk, även om EU-länderna förbundet sig till en inbördes samordnad ekonomisk politik, och trots att G8-länderna Italien, Frankrike och Tyskland alla tillhör euro-området. För små EU-länder är det bäst och mest realistiskt att satsa på att stärka den samordningen inom EU och att så långt det är möjligt presentera gemensamma ställningstaganden. Det gäller naturligtvis inte bara G7/G8-ländernas möten, utan också globala internationella ekonomiska organisationer i ett vidare sammanhang.

Är det dags för en lokalisering?

Nuläget och framtidsperspektiv på den globala medborgaraktivismen

Den internationella medborgaraktivismen är ingen ny uppfinning. Emellertid har globaliseringen medfört att den internationaliserats på ett helt nytt sätt. Den medborgaraktivism som uppstod i västländerna har i dag fått fotfäste i sydliga utvecklingsländer, och på internationella sammankomster kommer de sydliga medborgarrörelserna och aktivistgrupperna till tals på ett helt nytt sätt. Medborgarrörelsernas och -organisationernas verksamhetsformer och forum respekterar inte längre nationella gränser, och världen börjar alltmer påminna om en by.

Samtidigt har globaliseringen bidragit till en ny gränsöverskridande eller världsomfattande form av samhälleligt inflytande, som enskilda aktörer har svårt att styra. Det är inte längre frågan om stater, eller ens om internationella organisationer, utan det handlar om ett globalt inflytande som åtminstone delvis lösgjort sig från statliga och andra reglerade strukturer. Utvecklingen i denna riktning syns bl.a. inom utrikes- och säkerhetspolitiken, där man ständigt talar alltmer om internationella relationer – stater bildar nätverk i förhållande till inflytelserika globala företagsvärlden och letar i det sammanhanget kompanjoner inom medborgarsamhället. För att lösa de globala problemen behövs det samtidigt allt mer icke-statliga krafter, som kan påverka och kommunicera på ett sätt som stater inte har möjlighet till.

Globaliseringen har medfört att det utvecklats ett nytt slags växelverkan inom ramen för det internationella samfundet. Gränsöverskridande medborgarorganisationer uppträder som oberoende aktörer i den nyupprättade dialogen, och det innebär att de målsättningar de ställt upp samt deras verksamhetsformer påverkar slutresultatet i processer på internationell nivå. Lokala medborgarorganisationer med internationella kontaktnät har på motsvarande sätt fått ett ökat samhälleligt inflytande. De kan visa sina "muskler" i en naturvårdstvist om ett markområde, eller meddela om de svaga tecken som förebådar en konflikt i uppseglande över sitt internationella kontaktnät långt tidigare än sedvanliga diplomatiska

kontakter förmått identifiera dem. Medborgarrörelserna bestämmer inte i vilken riktning den internationella ekonomiska utvecklingen går eller vilket slutresultat som nås i processer inom internationella samfund, men inom ramarna den nya växelverkan som uppstått har de större möjligheter att påverka än förr. De har dessutom kunnat kontakta motsvarande organisationer i andra samhällen i högre grad än förr, och kan därför förmedla uppfinningsrikedom och förmåga att gemensamt lösa globala problem.

Vi bevittnar alltså uppkomsten av ett helt nytt slags internationellt medborgarsamhälle. Utvecklingen mot ett globalt medborgarsamhälle som består av olika nätverk är trots allt inte problemfri. Fastän de flesta har en uppfattning om att vi bevittnar en betydelsefull kvalitativ förändring i och med de allt intensivare medborgerliga kontaktnät som uppstår, kan utvecklingen omöjligt beskrivas som en harmonisk och enkelriktad process. Verkligheten är som vanligt är fylld av konflikter och steg i olika riktningar.

Motsättningarna mellan medborgaraktivister syns bl.a. i diskussionen som förts inom ramen för processen ett socialt världsforum. Världssocialt Forum har gärna, även i pressen, uppträtt som medborgarsamhällets röst. Organisatörerna för Socialt Forum har emellertid klokt nog betonat projektets processartade karaktär och fria organisation. Det är anmärkningsvärt att majoriteten av medborgarsamhällets grupper står utanför processen Socialt Forum. Det finns trådar som leder från dem ända till kärnpunkterna i det framväxande globala medborgarsamhället, utan att de för den skull deltar i Socialt Forum.

Den internationella kampanjen Jubilee 2000, som eftersträvar en avskrivning av utvecklingsländernas skulder är ett bra exempel på de nya metoderna inom det globala medborgarsamhälle som håller på att växa fram. Det handlar om en gräsrotsrörelse som samlat ett stort nätverk av kyrkor, fackföreningsrörelser och ulandsaktivister och som fått en stark offentlig profil och lyckats samarbeta med politiska beslutsfattare. Fastän arbetet med att avskriva utvecklingsländernas skulder ännu är på hälft, är det helt klart att Jubilee-rörelsen, med ett stort kontaktnät och en inriktning på en konstruktiv lösning, haft ett stort inflytande på de fattigaste utvecklingsländernas nuvarande situation och framtid. Jubilee-rörelsen är ett utmärkt exempel på hur medborgaraktivister kan delta i bemätrandet av globaliseringen.

Det framväxande globala medborgarsamhällets kritik av globaliseringen har analyserats. Raimo Väyrynen har definierat olika typer av kritik av

globaliseringen. En moralisk kritik fokuserar på att globaliseringen tär på grundläggande samhällsliga värden. Enligt kritiken leder globaliseringen till ett materialistiskt och rationellt samhälle, där religiösa och kulturella värden trampas av mammon. Denna kritik framförs framför allt av intellektuella inom islam. En social och samhällslig kritik kommenterar däremot de samhällsliga följderna av globaliseringen. De negativa samhällsliga följder som lyfts fram är framför allt växande regional och social ojämlikhet, mänskliga rättigheter som trampas ner, och nedskärningarna i välfärdssamhällets tjänster.

De organisationer som vill främja frihandel och utveckling är ofta föremål för kritik från miljövardshåll. Man är rädd för att en fri handel utan några begränsningar bortser från miljöaspekter. Kritiken av kapitalismen ser däremot kapitalismen som det främsta problemet och en globaliserad kapitalism som det aktuella uttrycket för detta fenomen. Kritik av det slaget riktar i allmänhet in sig på den amerikanska livsstilen och det ökande amerikanska inflytandet. Rörelsen Världssocialt Forum, rörelsen mot internationella investeringsavtal och konsumentbojkotter är bra exempel på kritiska verksamhetsformer som riktar sig mot globaliseringen och fått världsomfattande proportioner.

Professor, direktör Juha Sihvola
Helsingfors universitet, Forskarkollegiet

Världsmedborgarskap – utopi eller möjlighet?

I föredraget analyseras utgångspunkterna för Finlands utrikespolitik ur ett världsmedborgarperspektiv. En filosofisk granskning av utrikespolitiska uttalanden visar att de lösningar som förts fram i Finland i sista hand motiverats med det nationella intresset. Det nationella intresset har i synnerhet betonats av så kallade politiska realister, som ofta hänvisat till J.V. Snellmans tankar. Efter det kalla krigets slut har en mer globalt inriktad utrikespolitisk syn i allt högre grad gjort sig gällande, som bl.a. tagit upp frågor om multilateralt samarbete, internationell rätt, mänskliga rättigheter och en behärskad globalisering. Det globala intresset har emellertid

motiverats med att det står i samklang med det nationella. Den filosofi utrikespolitiken grundar sig på har alltså inte genomgått några väsentliga förändringar. Även om förändrade förhållanden påverkat innehållet i politiken, har motiveringarna fortsättningsvis följt den politiska realismens tradition.

Politisk realism i utrikespolitiskt hänseende kan betyda två saker: (1) att i motsats till en idealistisk syn beakta omständigheterna och iaktta försiktighet (2) att i motsats till en kosmopolitisk syn betona att det i utrikespolitik alltid är tillåtet att prioritera det nationella intresset. Man kan alltså särskilja mellan (1) en praktisk och (2) en teoretisk politisk realism. En praktisk realism är alltid motiverad, såväl inom utrikespolitik som i all annan mänsklig verksamhet, men i globaliseringens tid är en teoretisk realism inte en tillfredsställande utgångspunkt för utrikespolitiken.

I globaliseringens tid skulle således en moderat världsmedborgerlig hållning vara den bästa grunden för Finlands utrikespolitik. Ett dylikt förhållningssätt är förenligt med en praktisk realism såtillvida, att det medger hänsyn till begränsningar som föranleds av omständigheterna, iakttar försiktighet och beaktar oavsedda konsekvenser. Samtidigt är det ingalunda frågan om en villkorslös kosmopolitism som helt skulle bortse från betydelsen av ett nationellt intresse och andra lokalt betingade särintressen. I all synnerhet i frågor av vital betydelse spelar det nationella intresset en väsentlig roll.

Ur en moderat världsmedborgares synvinkel kan man inte alltid motivera utrikespolitiken med den nationella nyttan. Även utrikespolitiken behövs det ställas upp etiska gränsvillkor, som inte iakttas bara för att vinna andras lovord och nå fördelar. Om det enda motivet för etiska handlingar vore den tänkta nyttan, skulle man kunna handla oetiskt så snart ingen lade märke till vad man gjorde. Etiken i globaliseringens tid handlar om ett världsmedborgarskap, och förutsätter att man vågar ta ställning för respekten för människans universella värde. Även utrikespolitiskt måste man således av etiska skäl åtminstone ibland vara beredd på att välja lösningar som innebär att man ger avkall på det nationella intresset.

Anders Chydenius -säätio

Säätiön tarkoituksena on Anders Chydeniuksen ajatusten ja perinteen pohjalta edistää talouden vapautumisesta ja sen seurauksista käytävää keskustelua, tukea siihen kohdistuvaa tieteellistä tutkimusta sekä vaikuttaa sitä koskevaan päätöksentekoon eettisiä arvoja korostaen.

Anders Chydenius puhui talouden vapauttamisesta ja erivapauksien poistosta mutta oli vahvasti sitä mieltä, että talous oli olemassa ihmistä varten eikä päinvastoin. Hänen poliittinen linjansa perustui demokratiaan, tasa-arvoon ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Näihin arvoihin perustuvan eettisen yhteiskuntakeskustelun tarve ei näytä vähenevän.

Säätio on toiminnassaan keskustelun herättäjä ja käytännön vaikuttaja. Se voi koota yhteen tutkijoita, ajattelijoita, päättäjiä ja muita vaikuttajia pohtimaan vaikkapa maailmanlaajuistuvan talouden tai tietoyhteiskunnan avoimuuden piirteitä. Chydenius itse osoitti, että aloitteet kansainvälisessä keskustelussa voivat tulla myös suurten keskusten ulkopuolelta.

Säätiön puheenjohtajana toimii Porvoon hiippakunnan piispa Gustav Björkstrand. Hallitukseen kuuluvat lisäksi kauppaneuvos Martti Eurola, Uppsalan yliopiston valtio-opin professori Sverker Gustavsson, Kokkolan kaupunginjohtaja Antti Isotalus, Tapiola-yhtymän pääjohtaja Asmo Kalpala, Ihmisoikeusliiton pääsihteeri Kristiina Kouros, valtiovarainministeriön valtiosihteeri Raimo Sailas, Suomen Pankin johtokunnan jäsen Sinikka Salo ja Svenska kulturfondenin johtaja Krister Ståhlberg.

Anders Chydenius -säätion ovat vuonna 2001 perustaneet Kokkolan kaupunki ja Chydenius-instituutin kannatusyhdistys ry, ja sen kotipaikka on Kokkola. Ensimmäisen lahjoituksen perustettavalle säätiolle teki marraskuussa 2000 presidentti Mauno Koivisto.

Säätiön varsinainen toiminta käynnistyi Chydeniuksen juhluvuonna 2003, jolloin säätio osallistui mm. Suomen ja Ruotsin valtiopäivillä järjestettyjen seminaarien järjestämiseen sekä toteutti yhteistyössä Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA:n kanssa ”Hyve ja markkinatalous” -hankkeen. Juhlavuoden aikana pidettyihin esitelmät koottiin julkaisuksi ”Yhteinen vapaus. Anders Chydeniuksen ajatukset nykyaajassa” (2005). Vuonna 2005 säätio käynnisti Chydeniuksen koottujen teosten tieteellisen toimitustyön, joka kestää noin viisi vuotta. Vuonna 2006 säätio vietti painovapauden 240-vuotisjuhlavuotta, minkä johdosta säätio julkaisi englanninkielisen kirjan ”The World’s First Freedom of Information Act. Anders Chydenius’ Legacy Today” ja järjesti kansainvälisen seminaarin EU:n demokratiasta ja avoimuudesta. Tämä säätion julkaisusarjan kolmas julkaisu perustuu vuonna 2006 järjestetyssä Snellman 200 -juhlavuoden seminaarissa pidettyihin esitelmiin.

Anders Chydenius stiftelse

Syftet med stiftelsen är att med utgångspunkt i Anders Chydenius tankar och traditionen kring dem främja debatten om en liberalisering av ekonomin och dess följder, understöda vetenskaplig forskning på detta område och att påverka beslutsfattandet i dessa frågor så att den etiska aspekten lyfts fram.

Anders Chydenius talade för frihandel och avskaffandet av ståndsprivilegierna, men var starkt av den åsikten att ekonomin finns till för människan och inte tvärtom. Hans politiska linje grundade sig på demokrati, jämlikhet och respekt för de mänskliga rättigheterna. Tiden ser inte ut att ha minskat behovet av en samhällelig debatt kring etiska frågor på denna värdegrund.

I sin verksamhet strävar stiftelsen att väcka debatt och påverka samhällsutvecklingen. Detta sker genom att samla forskare, tänkare, beslutsfattare och andra samhällspåverkare för att reflektera kring frågor som berör till exempel den allt mer globaliserade ekonomin eller öppenheten i informationssamhället. Chydenius själv är för sin del ett exempel på att en debatt av internationellt intresse kan uppstå regionalt.

Ordförande för stiftelsen är biskop i Borgå stift, Gustav Björkstrand. Till styrelsen hör även kommerserådet Martti Eurola, professor Sverker Gustavsson (Uppsala universitet), stadsdirektören för Karleby stad, Antti Isotalus, chefdirektören för Tapiola-gruppen, Asmo Kalpala, generalsekreteraren för Förbundet för mänskliga rättigheter, Kristiina Kouros, statssekreteraren vid finansministeriet, Raimo Sailas, direktören vid Finlands Bank, Sinikka Salo samt direktören för Svenska kulturfonden, Krister Ståhlberg.

Anders Chydenius stiftelse grundades år 2001 av Karleby stad och Garantiföreningen för Chydenius-institutet rf. Dess hemort är Karleby. Stiftelsen erhöll sin första donation i november år 2000 av president Mauno Koivisto.

Stiftelsen inledde sin egentliga verksamhet under Chydenius jubileumsår 2003, då stiftelsen bl.a. deltog i arrangemangen kring de seminarier som Finlands respektive Sveriges riksdag ordnade i samband med jubileet, samt genomförde projektet ”Dygd och marknadsekonomi” i samarbete med delegationen för näringslivet EVA. De föredrag som hölls under jubileumsåret ingår i publikationen ”Den gemensamma friheten. Anders Chydenius tankar i dagens värld.” (2005). År 2005 inledde stiftelsen redigeringen av en vetenskaplig utgåva av Chydenius samlade verk. Arbetet väntas ta ca fem år i anspråk. År 2006 firade stiftelsen 240-årsjubileet för tryckfrihetsförordningen, och i anledning av detta utgavs en publikation på engelska, ”The Worlds First Freedom of Information Act. Anders Chydenius’ Legacy Today”. Samtidigt ordnades ett internationellt seminarium om demokrati och öppenhet inom EU. Stiftelsens publikation nummer tre återger de föredrag som hölls år 2006 under seminariet i anledning av Snellmans 200-årsjubileum.

